
PENIAZE, HOSPODÁRSTVO A SPOLOČNOSŤ
MEDZINÁRODNÉ NUMIZMATICKÉ SYMPÓZIUM - SÚHRNY REFERÁTOV
SLOVENSKÁ NUMIZMATICKÁ SPOLOČNOSŤ PRI SAV
KOŠICE 16. - 19. MÁJA 2013

ДЕНЬГИ, ЭКОНОМИЯ И ОБЩЕСТВО
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НУМИЗМАТИЧЕСКИЙ СИМПОЗИУМ - ТЕЗИСЫ ДОКЛАДОВ
СЛОВАЦКОЕ НУМИЗМАТИЧЕСКОЕ ОБЩЕСТВО ПРИ САН
Кошице 16. - 19. мая 2013 г.

MONEY, ECONOMY AND SOCIETY
INTERNATIONAL NUMISMATIC SYMPOSIUM - LECTURE SUMMARIES
SLOVAK NUMISMATIC SOCIETY AT SAS
KOŠICE, MAY 16 - 19, 2013

Zborník súhrnov referátov z medzinárodného numizmatického sympózia
Peniaze, hospodárstvo a spoločnosť
vydala Slovenská numizmatická spoločnosť pri SAV pre potrebu účastníkov sympózia

Summaries of lectures presented during the International Numismatic Symposium
Momey, economy and society
have been issued by the Slovak Numismatic Society at SAS for need of the symposium participants

Zostavil:

Editor: Zbyšek Šustek.

Grafická úprava, sadzba a preklady pôvodných textov do slovenčiny a angličtiny:
Lay out and translations of original texts in Slovak and English: Zbyšek Šustek

Jazyková úprava slovenských textov:

Checking of Slovak texts: Elena Minarovičová

Korektúry:

Correctures: Elena Minarovičová, Marián Soják, Zbyšek Šustek.

Náklad: 150 výtlačkov
Issued in 150 copies

Odporučaný spôsob citovania súhrnov:

Recommended mode of citing the summaries:

FILIPOW, K., & KUKLIK, B., 2013: Odznaczenia dla żołnierzy i lotników czechosłowackich w Polskich Siłach Zbrojnych (1939-1945). p. 102. In Z. Šustek (ed.): Zborník súhrnov referátov z medzinárodného numizmatického sympózia Peniaze, hospodárstvo a spoločnosť. Košice 16. - 19. 5. 2013, Košice, 105 pp.

OBSAH * СОДЕРЖАНИЕ * CONTENTS

TAŤÁNA KUČEROVSKÁ

- Měnové poměry ve starověkém Egyptě v širším kontextu světového vývoje
Currency situation in ancient Egypt in a wider context of the world history 8

GABRIEL MIRCEA TALMATCHI

- Nové úvahy o význame formy a konvenčných obrazov zodpovedajúcich peňažným znakom
(6. – 5. storočie pr. n. l.)
New considerations about meaning of form and conventional depictions corresponding
to the means of payment (6th – 5th century BC.)
Noi considerații privind semnificația formei și a reprezentărilor convenționale corespunzătoare
semnelor monetare (secolele VI-V a. Chr.) 10

MARIUSZ MIELCZAREK

- Niekolko úvah o sogdyjských napodobeninách mincí Antiocha I.
Some remarks on the Sogdian imitations of Antiochus I coins
Kilka uwag o sogdyjskich naśladownictwach monet Antiocha I 12

JIŘÍ MILITKÝ

- Nové poznatky o bójském mincovnictví předoppidálního období
New pieces of knowledge about the Boian coinage from the pre oppidum period 14

METODI MANOV

- Kersibaulos a Orsoaltios – dvaja panovníci známi iba na základe ich mincí:
pokus o nový prístup k riešeniu problému
Kersibaulos and Orsoaltios – two rulers known only by their silver coins:
an attempt of a new approach to the problem 15

Татьяна Избаш-ГОЦКАН (TATJANA IZBAŠ GOCKAN)

- Náboženské kulty dórskych polis na pobreží Čierneho mora na základe numizmatických dokumentov
Religious cults of the Dorian polises on Black Sea costs on the base of numismatic documents
Религиозные культы дорийских полисов Причерноморья по нумизматическим данным 16

LIUDMYLA NOSOVA

- K politickej histórii mesta Tiru v 1. storočí n. l. na základe numizmatických údajov
On the political history of the Tira town in 1st century AD on the base of numismatic data
К политической истории Тиры I в. н. э. по данным нумизматики 18

ELIZA WALCZAK

- Čiernomorská legenda o Heraklovi
The Black Sea Legend of Heracles 20

DOŠKA ALADZHOVA

- Numizmatické doklady o živote v Serdike v 1. a 2. storočí n. l.
Numismatic data on the life in Serdica in the 1st and 2nd centuries AD 21

LJILJANA BAKIĆ

- Jednotlivé nálezy mincí z neskorého staroveku v západnom Banáte
Isolated finds of coins from the late antiquity in western Banat 22

NICOLETA DEMIAN

- Úvahy o pokladoch mincí zo 4. storočia n. l. nájdených v Banáte (juhozápad bývalej rímskej provincie Dácia)
Considerations about the coin hoards from the 4th century ad found in Banat
(the south-west of the former Roman province Dacia) 23

DANA ANTOANETA BĂLĂNESCU & CONSTANTIN STOIACOVICIU

- Rímske mince v juhozápadnej Dácií
Roman coins in southwestern Dacia
Die römischen Münzen im Süd-Westen Dakiens 24

MARIANA PISLARU

- Datovanie súboru hrnčiarskych výrobkov z Potaissy
Dating the pottery production complex in Potaissa 26

RAOUL MARIUS ŠEPTILICI

- Barbarizované mince typu VICTORIAE LAETAE PRINCIP PERP v bývalých dáckych provinciách
a na príslahlých územiacach
Barbarized pieces of the type VICTORIAE LAETAE PRINCIP PERP in the former Dacian provinces
and the surrounding territories 27

Олег ПОГОРЕЛЕЦ & Александр НАДВИРНЯК (OLEG POGORELEC & ALEKSANDR NADVIRNJAK)

- K otázke jednej skupiny pokladov rímskych mincí na území východoeurópskeho barbarika
na prelome 2. a 3. storočia n. l.
On question of a group of hoards of Roman coins in the territory of East European Barbaricum
by the turn of 2nd and 3rd century
К вопросу атрибуции одной из групп депозитов римских монет на территории Восточноевропейского
Барбарикаума в конце II – начале III в. н. э. 28

STELUȚA GRAMATICU	
Vydania pseudoautonómnych mincí s hlavou Herakla	
Pseudoautonomous issues of coins from Callatis with head of Herakles	
Emisiuni pseudo-autonome callatiene a monedelor cu capul lui Herakles.	30
MELINDA TORBÁGYI	
Obeh mincí v jednom rímskom vidieckom sídlisku v Panónii	
Coin circulation in a Roman rural settlement in Pannonia	31
ȘTEFAN VASILITĂ	
Štruktúra obehu mincí v období rokov 294-337 n. l. v Sucidave (Corabia, Rumunsko)	
The pattern of the coin circulation in the period 294-337, in Sucidava (Corabia, Romania)	32
CRISTIAN GAZDAC	
2000 rokov starý odtlačok prsta na falošnej rímskej striebornej minci: prípad forenznej numizmatiky	
A 2000 years old fingerprint on a counterfeited Roman silver coin:	
a case of forensic numismatics	33
Виталий СИДОРОВИЧ (VITALIJ SIDOROVICH)	
Rímske provinciálne mince v Bielorusku: k otázke spôsobu a doby prenikania autonómnych emisií do východoeurópskeho barbarika	
Roman provincial coins in Belarus: on the issue of mode and time of penetration of autonomous coinages into East European barbaricum	
Монеты римских провинций на Беларуси: к вопросу о способах и времени поступления автономных эмиссий в восточноевропейский Барбариум	34
MARIÁN SOJÁK	
Nové nálezy antických mincí z východného Slovenska	
New finds of antique coins in East Slovakia.	36
MAREK BUDAJ	
Unikátny nález nerazeného striebra z 12. - 13. storočia	
An unique find of unminted silver from 12 th – 13 th century.	37
LUBOŠ POLANSKÝ	
Kresťanské symboly a motívy na českých denárech 10. a 11. století	
Christian symbols and motives of the Bohemian denarii from 10 th and 11 th century.	38
JAN ŠTEFAN	
K vlivu konzervace na parametry brakteátové mince	
On influence of conservation on parameters of the bracteate-like coins.	40
TOMÁŠ SMĚLÝ	
Významný nález uherských dukátů ze severovýchodních Čech:	
pronikání uherského zlata na Moravu a do Čech v 15. století	
A significant find of Hungarian ducats from northeastern Bohemia:	
penetration of the Hungarian gold into Moravia and Bohemia in 15 th century	41
SILVIU ISTRATE PURECE	
Druhotné použitie starých nálezov mincí pri pohrebných obradoch v Sedmohradsku v 12. storočí	
The reuse of ancient coin hoards during the funeral rituals in Transylvania of the XII century.	42
Андрей КРЫЖАНИВСКИЙ (ANDREJ KRYZHANIVSKIJ)	
Nové nálezy pražských grošov na Ukrajine	
New findings of Prague groats in Ukraine	
Новые находки пражских грошей на землях Украины	44
IOAN CONSTANTIN FRATEAN	
Poklad stredovekých a rannorovoviekých mincí z Párau zo 14. – 17. storočia	
The hoard of medieval and early modern coins of Párau 14 th - 17 th centuries	46
LILIA DERGACIOVA	
Mince neznámej nominálnej hodnoty v mincovom systéme Moldavska v 15. storočí	
Coin of an unknown face value in the Moldavian monetary system of 15 th century.	47
JÁN HUNKA	
Zaujímavé nálezy mincí z východného Slovenska zo 16. - 18. storočia	
Interesting coin finds from East Slovakia from 16 th - 18 th century	48
WITOLD GARBACZEWSKI	
<i>Mirabilia mundi</i> – nadprirodzené bytosti a netvory na razidlách stredovekých mincí v Európe (úvodné úvahy)	
<i>Mirabilia mundi</i> – supernatural beings and monstrosities on the stempels of medieval coins in Europe (preliminary considerations)	
<i>Mirabilia mundi</i> – cudowność i potworność na stemplach monet średniowiecznych w Europie . . . . . (uwagi wstępne)	49
DANIELA MARCU & EMANOIL PRIPON	
Nálezy stredovekých mincí v Šimleu Silvaniei – Báthoryho kaštieľ	
Finds of medieval coins in Šimleu Silvaniei – Báthory's castle	
Descoperiri monetare medievale la Šimleu Silvaniei – Castelul Báthory	50

FERENC SOÓS & ZSUZANNA SOÓS FERENCNÉ	
Funkcionári finančnej správy v stredovekom Uhorsku	
Functionaries of treasury administration in medieval Hungary	
Pénzügyigazgatási tisztségyviselők a középkori Magyarországon	52
Василий ОРЛИК (VASILIJ ORLIK)	
K otázke minci štátu Rádu nemeckých rytierov v Prusku v pokladoch minci alebo v zmiešaných pokladoch nájdených na Ukrajine	
On the coins of the Teuton Knights order in Prussia in hoard of coins or in mixtured hoards discovered in Ukraine	
К вопросу о монетах государства Тевтонского ордена в Пруссии в составе денежных и денежно-вещевых кладов найденных на территории Украины	54
MARTIN ULONSKA	
Niekteré aspekty dejín mincovania v meste Štrasburg v 16. a 17. storočí	
Some aspects of coinage in the city of Strasburg in 15 th and 17 th century	
Aspekte der Münzgeschichte der Stadt Straßburg im 16. und 17. Jahrhundert	56
JAROSŁAW DUTKOWSKI	
Zlaté razby pánov z Karnova: hospodárstvo a prestíž	
Gold minting of lords in Karnów (Jagerdorf), the economy and prestige	
Złote mennictwo panów na Karnowie, ekonomia i prestiż	58
Anton FIALA	
Neznáme razidlo trojgroša poľského kráľa Žigmunda Báthoryho (?) v zbierkach Múzea mesta Bratislavы	
Unknown die of a Polisch three-groat of Sigismund Bathory (?) in collections	
of the Municipal museum of Bratislava	61
Валерий Арсеньевич КОБРИНЕЦ (VALERIJ ARSEN'JEVIČ KOBRINEC)	
„Nepriama razba“ Michaila Fedoroviča v Mogilevskom poklade objavenom v roku 1956	
„Indirect coinage“ of Mikhailovich Fedorovich in the Mogilevsk hoard discovered in 1956	
«Непрямой чекан» Михаила Федоровича в Могилевском кладе 1956 г.	62
Владислав БЕЗПАЛЬКО (VLADISLAV BEZPALEKO)	
Solidus zo 17. storočia s vyobrazením kláštora – falfzikát, imitácia, hybrid ?	
Solidus from 17 th century with depiction of a monastery – a counterfeit, imitation, hybrid ?	
Солид XVII в. с изображением монастыря – фальшивка, имитация, гибрид?	64
Андрей БОЙКО-ГАГАРИН (ANDREJ BOJKO-GAGARIN)	
Falzifikáty škótskych turnerov nájdené na Ukrajine a technológia ich výroby	
Counterfeits of Scottish turners discovered in Ukraine and technology of their manufacturing	
Фальсификаты шотландских торнеров, найденные на Украине и технологии их производства	66
Tetyana Nikolaevna KOKORŽICKAJA & Irina Vladimirovna KORPUSOVA	
(ТЕТЯНА Николаевна КОКОРЖИЦКАЯ & ИРИНА Владимировна КОРПУСОВА)	
Poklad mincí zo 17. a zo začiatku 18. storočia v zbierkach Odeského archeologického múzea	
Coin hoard from 17 th and beginning of 18 th century in collection of the Odessa Archeological Museum	
Клад монет XVII – начала XVIII в. из собрание Одесского археологического музея	68
EMANOIL PRIPON	
Odstraňovanie medených nánosov z povrchu mincí razených zo zliatin s nízkym obsahom striebra	
Removing the copper deposits from the surface of coins made of low content silver alloys	70
VIKTORS DĀBOLIŅŠ	
Poklady mincí z 18. storočia nájdené v Rige ako základ pre štúdium peňažného obehu v Rige	
18 th century coin hoards found in Riga as a base for study of money circulation in Riga	71
Галина КОЦУР (GALINA KOCUR)	
Peňažný obeh v novej Záporožskej Seči (1734-1775)	
Money circulation in the new Zaporozhskaja Sech region (1734-1775)	
Денежное обращение в новой Запорожской Сечи (1734-1775)	72
MIROSLAV LACKO	
Hospodárske problémy habsburskej monarchie a uhorská med' v 40. rokoch 18. storočia	
Economic problems of the Habsburg Monarchy and Hungarian cooper in 1740-s	74
DAGMAR GROSSMANNOVÁ	
Pasy na vývoz peněz za hranice Markrabství moravského v 18. století	
Passports for money export behind the border of the Margraviate of Moravia in 18 th century	75
DANIEL HAAS KIANIČKA	
Hospodárenie v kremnickom meštianskom pivovare v 18. storočí	
Economy in the Kremnica municipal brewery in 18 th century	76
SABINA MARITU & ROMEO CIRJAN	
Klasicizmus a antika v návrhoch rumunských bankoviek	
Classicism and antiquities in Romanian banknotes' design	77
Михаил ОРЛИК (MICHAIL ORLIK)	
Výnos daní v štruktúre príjmov rozpočtu Ruského impéria od konca 18. do polovice 19. storočia	
The yield of taxes in structure of incomes in budget of Russian Empire from late 18 th to mid-19 th century	
Налоговые поступления в структуре доходов бюджета Российской империи в конце XVIII – середине XIX вв.	78

Лариса ГОДУНОВА (LARISA GODUNOVA)	
Daňové splnomocnenia gubernátorov v Ruskom impériu Tax full powers of gubernators in Russian Empire	80
Налоговые полномочия губернаторов в Российской империи	80
Светлана ОРЛИК (SVETLANA ORLIK)	
K otázke menovej reformy v Ruskom impériu v rokoch 1862-1863 On the issue of currency reform in Russian Empire in 1862-1863	82
К вопросу денежной реформы 1862-1863 гг. в Российской империи	82
Александр Владимирович БУГРОВ (ALEKSANDER VLADIMIROVIČ BUGROV)	
Zlatý štandard v Rusku: voľba ciest (1867-1897) Golden standard in Russia: choice of solutions (1867-1897)	84
Золотой стандарт в России: выбор пути (1867-1897)	84
ŠTEFAN DINA & ŠTEFAN SAMOILĂ	
Druhá polovica 19. storočia: peniaze, hospodárstvo a rumunská spoločnosť na ceste modernizácie The second half of the 19 th century: money, economy and Romanian Society on the road to modernization	88
Юлия ЛАТУШКОВА (JULIA LATUŠKOVA)	
Súbory pokladov z nedávnej minulosti ako socio-ekonomický fenomén (na základe materiálu z Bieloruska). Hoard complexes from recent past as a socio-economic phenomenon (basing on materials from Belarus)	90
Кладовые комплексы новейшего времени как социо-экономический феномен (на материалах Беларуси)	90
Ирина Михайловна ОЗЕРЯНСКАЯ (IRINA MICHAILOVNA OZERJANSKAJA)	
Pôžičky mesta Odesy na prelome 19. a 20. storočia (na základe dokumentov Odeskej mestskej samosprávy) Loans of the city of Odessa by the turn of 19 th and 20 th century (on the base of documents of the Odessa municipal authorities)	92
Городские займы Одессы кон. XIX – нач. XX вв. (по документам Одесского городского общественного управления)	92
Андрей Алексеевич ПАНТЕЛЕЙМОНЕНКО (ANDREJ ALEKSEJEVIČ PANTELEJMONKO)	
Kovové známky ako vnútorné zúčtovacie a platobné prostriedky spotrebnych družstiev (polovica 19. až začiatok 20. storočia) Metallic tokens as internal mean of payment and settlement of consumer cooperatives (mid-XIX – early XX century)	94
Металлические жетоны как внутреннее расчетно-платежное средство кооперативов потребителей (середина XIX – начало XX века)	94
Анатолий КОЦУР (ANATOLIJ KOCUR)	
Zbierka mincí numizmatického kabinetu Univerzity Svätého Vladimíra v Kijeve (1834-1854) Coin collection of the numismatic cabinet of St. Vladimir University at Kiev (1834-1854)	96
Коллекция монет нумизматического кабинета Университета Святого Владимира в Киеве (1834-1854 гг.)	96
Владимир ШВЕЦЬ (VLADIMÍR ŠVEC)	
Bony: podstata a triedenie Vouchers: nature and classification Бонь: сущность, классификация	98
ЗВЫШEK ŠUSTEK	
Posudzovanie úrovne ochrany československých papierových platidiel proti falšovaniu v Tlačiarni cenných papierov Rakúskej národnej banky v 20. rokoch Testing of level of protection of the Czechoslovak paper money againts counterfeiting in the Security printing office of the Austrian National Bank in 1920-s	100
Ирина Францевна МАСЬКО (IRINA FRANCEVNA MAS'KO)	
Úloha centrálnej banky v ochrane historického a kultúrneho dedičstva krajiny Role of central bank in protection of the country's historical and cultural heredity Роль центрального банка в сохранении историко-культурного наследия страны	102
Вита КОЦУР (VITA KOCUR)	
Séria pamätných mincí „Hrdinovia kozáckej epochy“ na Ukrajine (1997-2012) Series of commemorative coins „Heroes of the kazak epoch“ in Ukraine (1997-2012) Серия монет «Герои казацкой эпохи» в Украине (1997-2012)	104
Александр БАЮРА (ALEKSANDER BAJURA)	
Platidlá obiehajúce v Bielorusku v rokoch 1992-1994 Coins and banknotes circulating in Belarus in 1992-1994 Денежные знаки в обращении в Белоруссии в 1992-1994 гг.	106
Александр БАЮРА & Людмила БАЮРА (ALEKSANDER BAJURA & LJUDMILA BAJURA)	
Bieloruské historické, kultúrne a architektonické pamiatky na bankovkách Belarussian historical, cultural and architectonical monuments on banknotes Памятники истории, культуры и архитектуры Беларуси на банкнотах	108

DAGMAR KAŠPAROVÁ

Jindřich Vávra, rytíř z Dalekých moří, a jeho faleristická pozůstalost ve sbírkách
Numismatického oddělení Moravského zemského muzea

Jindřich Vávra, knight of the Far Seas, and his phaleristic inheritance in collections
of the Numismatic Department of the Moravian Land Museum 110

PETER ZORIČÁK

Kremnické medailérstvo v premenách doby
The medal art of Kremnica in transformation of time 111

Constantin DUMITRESCU

Haralambie Ionescu (1913-1977): jeho prínos k rozvoju modernej rumunskej štátnej mincovne
a medaila k stému výročiu jeho narodenia

Haralambie Ionescu (1913-1977): his contribution to the development of the modern Romanian state mint
and a medal to the centenary of his birth

Haralambie Ionescu (1913-1977): contribuția sa la dezvoltarea monetăriei moderne românești de stat
și medalia centenarului nașterii 112

KRZYSZTOF FILIPOW & BARBARA KUKLIK

Polskí vojaci dekorovaní za 2. svetovej vojny československými radmi a vyznamenaniami

Polish soldiers honored in the World War II by the Czechoslovak orders and decorations

Żołnierze polscy wyróżnieni czechosłowackimi orderami i odznaczeniami podczas II wojny światowej 114

Měnové poměry ve starověkém Egyptě v širším kontextu světového vývoje

Currency situation in ancient Egypt in a wider context of the world history

TAŤÁNA KUČEROVSKÁ

Numismatické oddělení Moravského zemského muzea, Zelný trh 6, 659 37 Brno, e-mail: dkasparova@mzm.cz

Bezesporu nejvýznamnější úlohu ve vývojové linii platebních prostředků všech kultur sehrály kovy, což vyústilo v ražbu mincí. Počínaje eneolitem (4000 př. n. l.) začal člověk s exploatací přirozeně se vyskytujících kovů, tj. mědi, zlata, stříbra. V Evropě bylo zlato spolu s mědí a bronzem až do objevu železa nejpoužívanějším kovem (4000-800 př. n. l.). Již v pravěkých evropských kulturách rozpoznáváme řadu artefaktů, které za určitých okolností mohly plnit úlohu platebních prostředků a jejich hodnota spočívala v míře hmotnosti kovu, které prezentovaly. Za artefakty platebního charakteru v evropském prostředí jsou považovány především měděná žebra, měděné hřivny, bronzové kroužky, svitky a spirály zlatého drátu.

Specifickou a vzácnou skupinou pramenů s jednoznačnou vypovídací schopností jsou však dochované písemné záznamy i malby dokumentující měnové a platební poměry z prostředí starověkých kultur a civilizací neevropského světa. Nejstarší pocházejí z Mezopotámie, Egypta a Chetitské říše. Klínovým písmem na četných nálezech hliněných destiček z Mezopotámie jsou zaznamenány ceny zboží vyjádřené množstvím váženého kovu – stříbra. Stříbro bylo platidlem i u Chetitů v Anatolii, jak o tom svědčí písemné záznamy na četných nálezech hliněných destiček, z nichž jsou některé dokonce soukromými dopisy obyčejných obyvatel. Ze starověkého Egypta pochází největší počet zpráv. Ve společensko-právních záznamech na papyrech, ale i na vnitřních stěnách hrobek se opakují platby, daně, poplatky, vyjádřené v užívaných váhových, platebních a peněžních jednotkách.

Záznamy obsahují pasáže o platbách počínajíce prvním již z doby Staré říše (2300 př. n. l.) a koncem rokem 200 př. n. l., tj. dobou řecké vlády Ptolemaiovů, kteří vnesli do staro-

egyptského měnového systému první ražené mince. Z nich vyplývá, že v době Staré říše až Střední říše hodnota všech zbožních produktů byla vyjádřitelná a převeditelná do základní platební a váhové jednotky. Představovaly ji „kotoučky“ či „kroužky“ o váze 7,5 g, které plnily úlohu všeobecného ekvivalentu hodnoty veškerého zboží. Vzhledem k tomu, že hospodářský a účetnický systém byl založen na platbách v naturáliích (především obilné zrní, plátno) užívalo se „kotoučků“ často jako pomyslné jednotky k vyjádření jednotného ohodnocení toho kterého zbožního produktu. Byly i početní jednotkou. Kotoučky byly ze zlata, stříbra a mědi.

Od 18. dynastie doby Nové říše (17. stol. př. n. l.) byl zaveden nový systém jednotných plateb, a to ve váženém kovu. Novou hmotnostní, měnovou a platební jednotkou se stal „deben“. Deben o hmotnosti 91 g se dělil na 10 dílčích jednotek zvaných „kit“ o hmotnosti 9,1 g. V ukázkách písemných platebních záznamů vystupují ceny nejrůznějších produktů vyjádřené v debenech nebo kitech zlata, stříbra nebo mědi. Nejčastěji se platilo stříbrem. Jeho ryzost byla zajišťována přísným dozorem chrámů, které současně byly pokladnicemi. Lité stříbro určené k platbám bylo již signováno. Placení váženým kovem se uplatňuje ještě v helénistické době, kdy vstupují do platebního procesu první ražené mince Ptolemaiovů (312-200 př. n. l.). Ukázky záznamů z egyptsko-řeckého období se vzájemně převeditelnými hodnotami egyptských váhových a měnových jednotek (debenů a kitů) a ražených mincí jsem použila ke stanovení vzájemných poměrů hodnot kovů. Směrodatně jsou pro několik posledních století př. n. l., kdy se na území starého Egypta uplatňoval egyptsko-řecký měnový systém.

Doubtless it was the metals, which played the most significant role in the evolutionary lines of means of payment of all cultures. It resulted into striking the coins. Beginning with the Eneolith (4000 BC) the human kind started to exploit the naturally occurring metals, i.e. copper, gold and silver. In Europe, until discovery of iron, the gold together with copper and bronze (4000 – 800 BC) was the most used metal. Already in the ancient European cultures we distinguish a number of artifacts that might fill, under certain circumstances, role of means of payment, whose value laid in weight of metal they were manufactured from. As the artifacts having character of means of payment we consider, in the European context, first of all copper ribs, copper talents, bronze rings, as well as the rolls or spirals of golden wire.

A specific and rare group of sources with an unambiguous meaning are the preserved written notes or paintings that document the currency and payment situation in the ancient cultures and civilizations of the non European world. The oldest ones originate from Mesopotamia, Egypt and Hittite Empire. The numerous earthen plates found in

Mesopotamia bear notes of prices of goods expressed by a quantity of the weighted metal – the silver. The silver also served as mean of payment in Hittites in Anatolia, as shown by written notes on numerous earthen plates that sometimes represent the private correspondence of usual people. The largest number of notes originates from ancient Egypt. The social and juridical notes on papyrus and on the inner wall of tombs repeat payments, taxes and fees, which are expressed in the weight, payment or money units used in that time.

Analysis of payment notes from the period ranging from the Old Kingdom (2300 BC) until 200 BC, i.e. until the period of reign of the Greek dynasty of Ptolemaids, which introduced the first coins in the ancient Egyptian currency system, shows that at the time of the Old and Middle Kingdom the price of all goods could be expressed and converted into the basic payment and weight units. It was represented by rings weighting 7,5 g, which played role of the general equivalent of value of any goods. In regard to the fact that the economical and counting system was based

on payments in kind (first of all cereals or lime), the “rings” were often used as imaginary units to express unified evaluation of the respective good. They also served as a counting unit. The rings were of gold, silver and copper.

Since the 18th dynasty of the New Kingdom (17th century BC) a new unified system of payments was introduced, namely paying by the weighted metal. As the new weight, currency and settlement unit the “deben” was introduced. One deben weighted 91 g and was divided into 10 partial units called “kit” that weighted 9.1 g. The preserved notes contain prices of different products expressed in debens or kits of gold, silver and copper. At oftenest silver served for

payments. Its purity was guaranteed by a strict supervision of temples that served, at the same time, as treasuries. The cast silver determined for paying was already signed. Paying by means of weighted metal survived until the Hellenistic period, when the first struck coins of the Ptolemaids (312 – 200 BC) appeared. Examples of notes from the Egyptian-hellenistic period with the mutually convertible values of the Egyptian weight and currency units (debens and kits) and struck coins were used as a base to define the mutual relations of values of metals. They are valid for several last centuries BC, when the Egyptian-Greek currency system was used in the territory of Ancient Egypt.

Nové úvahy o význame formy a konvenčných obrazov zodpovedajúcich peňažným znakom (6. – 5. storočie pr. n. l.)

New considerations about meaning of form and conventional depictions corresponding to the means of payment (6th – 5th century BC)

Noi considerații privind semnificația formei și a reprezentărilor convenționale corespunzătoare semnelor monetare (secolele VI-V a. Chr.)

GABRIEL MIRCEA TALMATCHI

*The National Museum of History and Archaeology Constanța, Piața Ovidiu, 12, 900 745 Constanța,
e-mail: gtalmatchi@yahoo.com*

Rôzne aspekty formy a symboliky (a identity) peňažných znakov odlievaných v západnej a severozápadnej časti Euxinského Pontu v jónskych a pontských kolóniách sú jednou z obľúbených tém zo širokej oblasti výskumu predmetov, ktoré mali, pred objavením a používaním minci v pravom slova zmysle, jasné poslanie výmenných prostriedkov. Presnejšie ide o „hroty šípov“ odlievané špeciálne za komerčným účelom a, v druhom rade o „delfínkov“ vyrábaných v Olbii. Rozbor literárnych údajov a tisícok takýchto predmetov z početných doposiaľ nepublikovaných pokladov objavených v oblasti Dobrudže (napr. v Konstancy – v antikej Tomide, Zebil, Baia, Tariverde, Floriile, Nufără a Dobrogea *passim*) priviedol k novému ponímaniu tohto problému.

Ich výroba bola všeobecne praktikovaná v archaickej gréckej spoločenstvach od konca prvej polovice 6. až do prvej polovice 5. storočia pr. n. l. Zdá sa, že ich tvar pochádza od miestnych populácií, ale neplatí to absolútne. Na druhej strane vyjadrovali zámer používať ich na výmenu za „tovar“, ktorý bolo potrebné merat kvalitatívne i kvantitatívne jednoduchým nástrojom, a bol zrozumiteľný a dostupný všetkým. Peňažné znaky boli „merateľními“ symbolmi niektorých ekonomických a obchodných vzťahov pri výmene príslušných výrobkov

– väčšinou obilných a rybáčich – (pripomírali dokonca tvar obilného klasu, prípadne morských rýb) a určitých miestne uznávaných „štandardov“. Podobne existujú náznaky týkajúce sa stavu ikonografie prvých typov takýchto hrotov, ktorá by mohli byť spájané ani nie tak s tvarom vavrínového listu (ako sa v súčasnosti predpokladá), ale skôr s tvarom listu olivy.

Osobitnú pozornosť na šípových hrotoch slúžiacich ako peňažné znaky, vyvoláva prítomnosť niektorých symbolov, ktoré by mohli byť spojené pravdepodobne s určitými mincovňami západopontických kolónií. Ako znaky a symboly možno uviesť: písmeno A (na averze a reverze alebo iba na jednej strane), jedla či borovica v reliefnom zobrazení (na averze a reverze alebo iba na jednej strane), ryba, sekera, kotva, koleso so štyrmi lúčmi, kosoštvorcový dekor (?) atď. Takmer všetky vystupujú na šípových hrotoch v tvare predstavujúcom pravdepodobne list olivy (alebo niečoho podobného), ktorý má pretiahnutý tvar so zvýraznením strednej časti a okrajov. Je isté, že exempláre s reliefnimi obrazmi boli vyrábané v špeciálne zhotovených formách. S ohľadom na to je možné vysloviť niekoľko hypotéz o ich význame alebo pôvode (tu možno spomenúť Apolloniu, Tomis, Histriu, Olbiu atď.).

Various aspects of form and symbolism (and identity) of money marks cast in the western and northwestern part of the Euxinian Pontus in the Ionic and Pontic colonies are one of the preferred themes from the wide field of research of objects, which played, before discovery and use of coins in the proper sense, a clear role of the mean of exchange of goods. Concretely they were represented first of all by “arrow heads” cast especially for the commercial purposes and, second, by the little dolphins manufactured in Olbia. Analysis of literary data and of thousands of such objects originating from numerous, until today unpublished hoards discovered in Dobrodzha, for example in Constanța (ancient Tomis), Zebil, Baia, Tariverde, Floriile Nufără, Dobrogea *passim*) led to a new approach to this problem.

Their manufacturing was generally practiced in the archaic Greek communities since the end of the first half of 6th to first half of the 5th century BC. Their shape seems to originate from the local populations, but not

absolutely. On other hand, they manifest the intention to use them for exchange for goods, which had to be measurable qualitatively and quantitatively by an easy instrument that was understandable and accessible to everybody. Money marks represented “measurable” symbols of some economic and commercial relationships at trade with some products – mostly cereals and fish (they even resembled form of spikes or marine fish) and of certain “standards” accepted locally. Similarly there exist indications referring to the state of iconography of the first types of such arrowheads, which can be associated not inevitably with the laurel leaves (a supposed at present), but rather with those of olive.

A special attention in the arrowheads serving as means of payment is drawn by presence of some symbols, which could be probably associated with certain mints in the West Potic colonies. As marks or symbols we can mention: the letter A (on obverse and averse or on one side only), fir or pine in a relief depiction (on ob-

verse and averse or on one side only), fish, axe, anchor, road with four rays, a rhomb-like décor etc. Almost all of them occur on the arrowheads having probably form of an olive leaf (or of something similar), which has a prolonged shape with the pronounced middle part and

margins. It is sure that specially manufactured moulds served to produce the exemplars bearing relief depictions. In regard to it, some suggestions referring to their meaning or origin (e. g. Apollonia, Tomis, Histria, Olbia etc.) can be made.

Diferitele aspecte care privesc forma și simbolistica (sau identitatea) semnelor monetare turnate în partea de vest și nord-vest a Pontului Euxin, în coloniile pontice ioniene, este una din temele predilecte din bogatul „dosar” al cercetării formelor de schimb manifeste înainte de apariția și folosirea monedei propriu-zise. Mai exact este vorba despre „vârfurile de săgeți” special turnate cu scop comercial și, în plan secundar, la despre „delfinașii” produși la Olbia. Analiza datelor literare și a mii de astfel de piese (mai ales din tezaurele descoperite în spațiul dobrogean la Constanța - anticul Tomis, Zebil, Baia, Tariverde, Florile, Nufărul, Dobrogea *passim*, toate încă inedite) au sugerat posibilitatea unei noi abordări al subiectului tratat.

Producerea lor a fost un fenomen general practicat în comunitățile grecești arhaice începând cu sfârșitul primei jumătăți a secolului al VI-lea a. Chr. până către prima jumătate a secolului al V-lea a. Chr. Forma acestora pare a fi venit, pe de o parte, în întâmpinarea populațiilor locale, dar nu în mod absolut. Pe de altă parte ele exprimau o intenție de schimb pentru o „marfă”, care trebuia măsurată calitativ și cantitativ printr-un instrument simplu (pe înțelesul și la îndemâna tuturor). Semnele monetare erau simboluri „măsurabile” ale unor relații economice și comerciale, pentru rularea respectivelor produse – majoritar cerealiere și

piscicole - (sugérând chiar forma spicului de grâu, respectiv reprezentarea peștilor marini), în anumite „standarde” stabilite zonal. De asemenea, există indicii privind situația iconografică a primelor astfel de tipuri de vârfuri, care ar putea fi asociate nu neapărat cu frunzele de laur (așa cum se consideră până în acest moment), ci mai degrabă cu cele care s-ar apropia de forma frunzelor de măslin.

O atenție specială este acordată prezenței pe unele vârfuri de săgeți - semne monetare a unor serii de simboluri ce ar putea fi legate, probabil, de anumite ateliere monetare ale coloniilor vest-pontice. Ca semne și simboluri pot fi enumerate: litera A (pe aversul și reversul exemplarelor sau doar pe una din fețe), bradul sau pinul în relief (pe aversul și reversul exemplarelor sau doar pe una din fețe), peștele, securea, ancora, roata cu patru spîte, un decor considerat trapezoidal etc. Ele apar, aproape în totalitate, pe vârfurile de săgeți în formă de probabilă frunză de măslin (sau ceva asemănător), ce prezintă un aspect prelung și evidențieri puternice ale părții centrale și ale marginilor. Că piesele cu decoruri în relief erau produse în tipare special confecționate este o certitudine, iar privitor la acestea, se pot face câteva sugestii privind semnificațiile, respectiv originea lor (unde pot fi enumerate Apollonia, Tomis, Histria, Olbia etc.).

Niekolko úvah o sogdijských napodobeninách mincí Antiocha I. Some remarks on the Sogdian imitations of Antiochus I coins Kilka uwag o sogdyjskich naśladownictwach monet Antiocha I.

MARIUSZ MIELCZAREK

Polskie Towarzystwo Numizmatyczne, Jezuicka 6/8, 00-281 Warszawa, e-mail: mielmar@poczta.onet.pl

Medzi napodobeninami mincí Seleukovcov, ktoré pochádzajú zo Strednej Ázie, vyvolávajú pozornosť strieborné exempláre, predlohou ktorých boli mince Antiocha I. (282-261). Seleukovské mince s hlavou panovníka na líci a hlavou koňa „s rohmi“ na opačnej strane sa razili v mincovni v Ai-Khanoum alebo v Baktrii. Nález napodobením takýchto mincí počas vykopávok v Pandžykente potvrdil, že tieto mince pochádzajú z územia antickej Sogdiany.

V ostatnom čase bola zbierka sogdyjských napodobenín mincí Antiocha I. s konskou hlavou „s rohmi“ obrohatená o nové pamiatky zo súkromnej zbierky v Poľsku. Okolnosti, ako sa tento súbor dostal do Poľska nie sú jasné. Treba však poznámenať, že prítomnosť Poliakov v strednej Ázii v 19. storočí vytvárala priaznivé podmienky na zaslanie takýchto pamiatok do múzejných inštitúcií v Poľsku. Príkladom toho môže byť činnosť plukovníka ruskej armády Leona Barszczewskiego (1849-1910), ktorý veľa rokov žil v Samarkande a zaujímal sa o archeológiu a geografiu Strednej Ázie.

Medzi mincami, ktoré sa v súčasnosti nachádzajú v poľských múzejných zbierkach, je deväť dokladov predstavu-

júcich takmer všetky etapy výroby sogdyjských napodobenín mincí Antiocha I. Ich razba je datovaná do 2. storočia až prvej polovice 1. storočia pr. n. l. Štyri exempláre sú razené tými istými razidlami ako už dávnejšie publikované exempláre. Pozornosť vyvoláva unikátny exemplár razený tým istým razidlom ako minca publikovaná v roku 1949 N. N. Zabielinom a uložená v múzeu v Samarkande (Uzbekistan). legenda samarkandského i poľského exemplára zná [ΒΑΣΙ]Λ[ΕΩΕ]ΥΩΔΗ, t. j. ΒΑΣΙΛΕΩΕΥΘΥΔΗ; čo je barbarizovaná verzia nápisu ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΥΘΥΔΗΜΟΥ. Preto emisie niektorých napodobenín „majú vztah“ aj s osobou baktijského panovníka Eutydémou (okolo roku 230 až počiatok 2. stor. pr. n. l.). Treba dodať, že meno Eutydemos potvrzuje aj iný exemplár z poľskej zbierky – nápis na tejto minci zní ΙΑΙΙΛΑΕΥΘ.

Mince zistené v poľských zbierkach značne dopĺňajú diskusiu o mincovníctve v Sogdiane v 2. storočí pr. n. l. a najmä o otázke zahrnutia Sogdiany do sféry vplyvu helenistickej sveta. Rozvíjajú diskusiu o význame, aký pre Sogdianu mali udalosti z čias panovania Eutydémou I. v Baktrii. Bol dokonca vyslovený názor o možnosti panovania Eutydémou I. v Sogdiane pred tým, ako sa ujal vlády v Baktrii.

Among imitations of Seleucid coins struck in Central Asia special position belongs to silver imitations of Antiochus I's pieces; imitations of coins struck at Ai Khanoum or Bactra mint, with king's head on the obverse and "horned" horse head on the reverse. One imitation of "horned" horse head type was discovered in Pendjikent, what supported the idea that the imitations were produced in Sogdiana.

The collection of Sogdian silver imitations of Antiochus I's coins was enlarged by nine pieces from Polish private collection. History of the coins is unknown. 19th century origin of the assemblage is possible, as in this period quite significant number of Poles visited Central Asia. History of Leon Barszczewski (1849-1910), colonel of Russian army living in Samarkand and interested in the archaeology and geography of Central Asia, can be presented as an example.

Coins from Polish collection represent all periods of emission of Sogdian imitation of Antiochus I's coins. Imitations of "horned" horse head type were struck in the

second and first half of the first century BC. Among the coins from Polish collection a piece struck by the same die as an exemplar from the Samarkand Museum (Uzbekistan) by N. N. Zabelina published in 1949 is the most interesting. The legend of coins from Samarkand Museum and Polish collection has a form [ΒΑΣΙ]Λ[ΕΩΕ]ΥΩΔΗ, i.e. ΒΑΣΙΛΕΩΕΥΘΥΔΗ; "Barbaric" form of ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΥΘΥΔΗΜΟΥ inscription. Because of this fact the coins were connected with Euthydemos I (ca. 230 – early 1st century BC), Greek king of Bactria. Worth of attention is also a fact that the second piece from the Polish collection has also a legend with Euthydemos' name - ΙΑΙΙΛΑΕΥΘ

Pieces stored in Polish collection seriously supported discussion on the Sogdian coinage of second-first century BC. They have a „special value“ in relation to the problem of incorporation of Sogdiana to the sphere of the Hellenistic World influence. The idea that Euthydemos governed in Sogdiana prior to his rule in Bactria was presented in the numismatic literature.

Wśród naśladownictw monet Seleukidów powstałych na terenie Azji środkowej zwracają uwagę srebrne egzemplarze, których wzorem były monety Antiocha I (282-261). Seleukidzkie monety z głową władcę na stronie głównej i głową konia „z rogami“ na przeciwniej, bite w mennicy

działającej w Ai Khanoum lub w Baktrach. Odkrycie naśladownictw takich monet podczas prac wykopaliskowych w Pandżykencie potwierdziło, że monety takie produkowane były na terenie antycznej Sogdiany.

W ostatnim czasie zbiór sogdyjskich naśladownictw

monet Antiocha I z głową konia „z rogami”, wzbogacony został o nowe zabytki z prywatnej kolekcji w Polsce. Dane o okolicznościach dotarcia tego zespołu do Polski nie są jasne. Trzeba jednak zaznaczyć, że obecność Polaków w Azji środkowej w XIX wieku sprzyjała przekazywaniu zabytków z Azji środkowej do placówek muzealnych w Polsce. Przykładem tego może być działalność pułkownika armii rosyjskiej Leona Barszczewskiego (1849-1910), wielu lat mieszkającego w Samarkandzie, zainteresowanego archeologią i geografią Azji środkowej.

Wśród monet znajdujących się obecnie w polskich zbiorach muzealnych, jest dziewięć okazów reprezentujących niemal wszystkie etapy produkcji sogdyjskich naśladownictw monet Antiocha I. Ich emisję datuje się na II – pierwszą połowę I w. p. n. e. Cztery zabytki wybite zostały tymi samymi stemplami, co już wcześniej opublikowane okazy. Uwagę zwraca unikatowy egzemplarz wybity tym samym stemplem, co moneta opublikowana w 1949 r.

przez N. N. Zabielinę, przechowywana w kolekcji Muzeum w Samarkandzie (Uzbekistan). Legenda samarkandzkiego i polskiego egzemplarza brzmi [ΒΑΣΙΛΕΩΣ] Λ[ΕΩΕ]ΥΟΥΔΗ, tj. ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΥΘΥΔΗΜΟΥ. Dlatego też emisję niektórych naśladownictw „związano” z osobą władcę baktryjskiego Eutydemosa (ok. 230-początek II w. p. n. e.). Trzeba dodać, że imię Eutydemos daje się stwierdzić również na innym egzemplarzu z polskiej kolekcji – umieszczony na monecie napis brzmi ΙΛΙΑΛΕΥΘΟΥ.

Monety zidentyfikowane w polskich zbiorach w znaczący sposób uzupełniają dyskusję na temat mennictwa Sogdiany w II-I w. p. n. e. Szczególnie nad problemem włączenia Sogdiany do strefy wpływów świata hellenistycznego. Rozwijają one dyskusję nad znaczeniem dla Sogdiany wydarzeń z doby rządów Eutydemosa I w Baktrii. Wyrażono nawet pogląd o możliwości rządów Eutydemosa w Sogdianie przed objęciem przez niego władzy w Baktrii.

Nové poznatky o bójském mincovnictví předoppidálního období

New pieces of knowledge about the Boian coinage from the pre oppidum period

JIŘÍ MILITKÝ

Národní muzeum, Numismatické oddělení, Václavské nám. 68, 115 79 Praha, e-mail: jiri_militky@nm.cz

V posledních letech dochází k výraznému přehodnocení pohledu na starší fázi keltského mincovnictví v Čechách. Ukazuje se, že je zde situace oproti koridoru Jantarové stezky výrazně odlišná a komplikovaná. S jistotou však můžeme na českém území hledat původ emisí tzv. vedlejších řad. Kde byly tyto mincovní série raženy zatím nevíme. Je velmi pravděpodobné, že tyto mince jsou indicií existence dosud neobjevených obchodně-výrobních center na českém území. Významným objevem

poslední doby je zjištění rozsáhlé osady u obce Žehuň v blízkosti Kolína. Jde o prvnou centrální lokalitu v Čechách s doklady intenzivního peněžního oběhu v období LT C1-C2. Známe odtud již téměř 100 mincí, přičemž předoppidální horizont reprezentuje asi polovina dosud nalezených ražeb. Je zřejmé, že Žehuň nepředstavuje centrum takového významu jaký měly Němčice nad Hanou či Roseldorf, ale jde o první doklad osad tohoto typu v Čechách.

In the recent years, opinion on the earlier phases of Celtic coinage in Bohemia has been profoundly revised. It is found that the situation is here essentially different and complicated in comparison with the corridor of the Amber Road. With certainty, in the Bohemian territory, we can search for origin of the s.c. parallel series. Where these coin series had been minted is not known up today. It is highly probable that these coins represent an indication of trade and commercial centers that has not been discovered for the time. A significant discovery from the

recent period is the find of an extensive settlement near the Žehuň village in surroundings of Kolín. It is the first central locality in Bohemia with evidence of an intensive money circulation in the period LT C1-C2. Almost 100 coins are already known from this locality. About a half of the discovered coins represents the pre oppidum horizon. It is obvious that Žehuň does not represent a center of a similar significance as that of Němčice nad Hanou or Roseldorf, but it represents the first evidence of settlements of this type in Bohemia.

Kersibaulos a orsoaltios – dvaja panovníci známi iba na základe ich mincí: pokus o nový prístup k riešeniu problému

Kersibaulos and Orsoaltios – two rulers known only by their silver coins: an attempt of a new approach to the problem

METODI MANOV

National Institute of Archaeology with Museum, 2 Saborna Street, 1000 Sofia, e-mail: met_m_exp_en@hotmail.com

Doposiaľ boli známe len tri tetradrachmy oboch panovníkov – dve tetradrachmy nesúce meno a titul kráľ Kersibaulos (alebo Kersibales?), jedna v zbierkach Britského múzea a druhá v zbierkach Štátneho múzea v Berlíne (Münzkabinett, Staatliche Museen zu Berlin). A jediná tetradrachma s menom a titulom kráľ Orsoaltia v zbierke Numizmatického kabinetu Národnej knižnice v Paríži (Cabinet des Médailles de la Bibliothèque nationale de France).

Tieto tri tetradrachmy panovníkov, neznámych z iných zdrojov, sa objavovali v starších publikáciach, kde boli väčšinou označované ako mince neznámych thráckych panovníkov. S týmto označením boli uvedené v najstaršej práci o thráckych minciach publikovanej v Bulharsku už v roku 1897 českým bádateľom Václavom Dobruským, ktorý strávil väčšinu svojho života v Bulharsku a významne prispel k výskumu dávnej minulosti bulharských krajín.

The object of the presented paper are silver tetradrachms of two rulers, completely unknown from other sources and known only by the limited number of their silver tetradrachms, whose names are accompanied by a royal title – *basileus*.

Until recently there have been known only three tetradrachms of both rulers – 2 tetradrachms bearing the king's name and title – respectively – of Kersibaulos (or Kersibales?), one kept in the British Museum's collection, while another in the numismatic collection of the State Museums in Berlin (Münzkabinett, Staatliche Museen zu Berlin). Until recently there has been known only one tetradrachm of Orsoaltios with his name and title of king – in the collection of the Numismatic Cabinet of the National Library in Paris (Cabinet des Médailles de la Bibliothèque nationale de France).

These three tetradrachms of the two entirely unknown rulers from the ancient written sources were involved in a number of publications by numismatists from earlier generations, which in most cases were labeled as coins of unknown Thracian rulers.

With this definition they were included in the earliest study of the coins of the Thracian Kings, published in Bulgarian as early as 1897 by the Czech scholar Václav Dobruský, who had spent most of his life in Bulgaria and had contributed significantly to research problems of antiquity in the Bulgarian lands.

Both rulers known until recently only by three of their

Obaja panovníci boli uvádzaní ako neznámi thrácki vládcovia aj vo veľkých velkých numizmatických publikáciach (Head 1911), Dokonca aj v nedávnej štúdiu zahŕňajúcej mince thráckych kráľov (Peter 1997) tieto tetradrachmy boli opäť uvádzané ako mince thráckych kráľov.

Avšak pred niekoľkými rokmi niekoľko kópií tetradrachmy Orsoaltia sa objavilo na aukciách, ktoré vyvolali novú spontánu vlnu publikácií o tomto probléme. V niektorých z nich sú nadálej tito panovníci označovaní ako príslušníci thráckych dynastií (U. Wartenberg, J. Kagan 1999). Objavili sa aj iné názory na túto otázku (W. Müseler 1997). Žiaľ, dosiaľ neboli objavené ďalšie exempláre minci Kersibaula.

Otážka oboch mincí je riešená v kontexte historických udalostí z prvej polovice tretieho storočia pr. n. l. spojených s keltskou inváziou na Balkán v rokoch 279-277 a v polovici 3. storočia pr. n. l.

coins were presented as unknown Thracian rulers in larger numismatic editions, including that of B. Head (HEAD 1911). Even in a study summarizing the coins of the Thracian Kings, printed recently, the tetradrachms of these two rulers were reinserted unconditionally as coins of Thracian rulers (U. Peter 1997).

But some years ago several copies of tetradrachms of Orsoaltios appeared in few auctions that sparked new spontaneous publications on this problem. In some publications, these rulers continue to be identified strongly as Thracian dynasts (U. Wartenberg, J. Kagan 1999). There are also other papers on the subject with different opinions (W. Müseler 1997). Unfortunately, so far no newly discovered specimens of Kersibaulos are known.

The report is an attempt to reassess the issue of coinage of both rulers and to analysis are subjected two known tetradrachms of Kersibaulos and several tetradrachms of Orsoaltios.

These two difficult to research coinages are discussed in the context of historical events from the first half of the third century BC, associated with the period between the Celtic invasion in the Balkans in 279-277 BC and the mid-third century BC.

Sought is different identification of these two coinages associated with ethnicity of the two rulers, known only by their coins and also is attempted to be suggested a more accurate dating of these coinages and to seek their probable mint region.

Náboženské kulty dórskych polis na pobreží Čierneho mora na základe numizmatických dokumentov

Religious cults of the Dorian polises on Black Sea costs on the base of numismatic documents

Религиозные культуры дорийских полисов Причерноморья по нумизматическим данным

Татьяна Избаш-ГОЦКАН

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова, ул. Щепкина 12, 650 62 Одесса, e-mail: taiz@mail.ru

Razba mincí v starom Grécku bola záležitosťou štátu. Preto podľa typológie mincí si možno vytvárať predstavu o prioritách v jeho živote. Náboženstvo bolo najvýznamnejším základom mentality starých Grékov i života ich polis. Rozbor vyobrazení bohov na minciach dórskych polis na pobreží Čierneho mora, dovoľuje charakterizovať náboženský pantheon každého polis. V razbe mincí dórskych polis na pobreží Čierneho mora, ktorých bolo iba šesť (Byzanc, Kalchedón, Heraklea Pontská, Kallatis, Mesembria a Cherson Tavridský) možno nájsť tak individuálne črty, t.j. črty charakteristické iba pre jeden polis, ako aj definovať spoločné črty. Ak sa pozrieme na vyobrazenia bohov a hrdinov na ich minciach, zistíme, že ide o obrazy bohov ochrancov alebo legendárnych zakladateľov jednotlivých polis. Napríklad, zobrazenie mužskej hlavy na minciach z Kalchedónu považujú mnohí bádatelia za portrét veštca Kalchasa. Výklad nepotrebuje ani portrét Heraklea na minciach z Herakley. Analogické zobrazenia nachádzame aj na minciach Kallatis a Chersonu, ako kolónii Herakley. Obluba Heraklea nie je u Dórov náhodná, lebo podľa tradičie práve pod vedením Heraklidov sa uskutočnilo pre-sídlenie dórskych kmeňov na Peloponés.

V hospodárstve miest juhozápadného pobrežia Čierneho mora malo veľký význam poľnohospodárstvo. Tým možno vysvetliť portrét Deméter na minciach Byzance

a Kalchedónu, na spoločných razbábach oboch centier, ako aj na minciach západopontských polis Mesembria a Kallatis.

Na minciach Chersonu prevažovalo vyobrazenie Devy. Mnohé práce o antickej numizmatike tento obraz uvádzajú ako vyobrazenie Artemidy, čo podľa nášho názoru nie je úplne správne, nakoľko je ľahko možné stotožňovať Artemis a Parfenos (t.j. Devu), prevzatú obyvateľmi Chersonu od Tavridov. O význame Devy v náboženskom pantheon Chersonu svedčí „Prísaha chersónskych občanov“, v ktorej sa Deva spomína hneď po Dióvy, Gaia a Heliose, ale pred ostatnými bohmi Olympu.

Jednou z popredných bohýň v gréckej mytológii bola bezpochyby Aténa. Jej vyobrazenie nachádzame na minciach všetkých dórskych polis na pobreží Čierneho mora. Výjav Atény na dórskych minciach vyvoláva osobitnú pozornosť. Od Perikleových čias sa Aténa považovala aj za bohyňu sveta a jej vyobrazenie u bojovných Dórov sa považovalo za zvláštne. Objasniť to možno iba tým, že Aténa ochraňovala Herakleu, a podľa názoru Grékov ochrancu potrebovali nielen ľudia a polis, ale aj samotnú hrdinoviu.

Týmto spôsobom rozbor mincí razených v dórskych polis na pobreží Čierneho mora umožnil urobiť určité závery o ich náboženských prioritách.

Coinage in ancient Greece was a task of the state. Therefore, according to the coin typology we can create an image about priorities in its life. Religion represented the most significant element of mentality of ancient Greeks and of the life of their polises. Analysis of depiction of Gods on coins of Dorian polises on the Black Sea coasts allows to characterize the religious pantheon of each polis. In the coinage of Dorian polises on the Black Sea coasts (there were six polises: Byzantium, Kalchedon, Pontic Heraklea, Kallatis, Mesembria and Tavrid Cherson) we can distinguish individual features, i.e. features characteristic for one polis only, or to find out also common features. If we have a look on depictions of Gods or Heroes on their coins, we find that they represent depictions of Gods protectors or of the legendary founder of the polis. For example, the man head on the coins of Kalchedon is often interpreted as portrait of the prophet Kalkas. Clear is also the portrait of Herakles on the coins from Heraklea. Analogical depictions can be also found on the coins from Kallatis and Kherson, as the colonies of Heraklea. Preference for Her-

akes is not occasional in the Dorians, because, according to the tradition, just under his leadership Dorian tribes resettled to Peloponnesos.

In the economy of the towns at southwestern coasts of the Black Sea, agriculture played a significant role. It explains, why portrait of Demeter occurs on coins of Byzantium and Kalchedon, on the common coinages of both centers, as well as on the coins of the west Pontic polises Mesembria and Kallatis.

On the Chersonian coins, depiction of Deva predominated. Many works on ancient numismatics take this picture and a portrait of Aremis. According to our opinion it is not fully correct, because it is difficult to identify Artemis and Parphenos (i.e. Deva), who was overtaken by the inhabitants of Cherson from the Tavridids. Significance of Deva in the religious pantheon of Cherson is illustrated by the "Swear of the Cherson Citizens" which mentions Deva immediately after Zeus, Gaia and Heliosa, but before other Gods of Olympus. One of the outstanding Goddesses in the Greek mythology was, doubtless, Athena. Depictions

of Athena on the Doric coins evokes a particular attention. Since the Perikles's times, Athena was considered as a world's goddess and her depiction of the coins of militant Dorian was taken as something strange. It can be explained only by the fact that Athena protected Heraklea and, ac-

cording to opinion of Greeks, not only people and polises needed a protector, but the heroes, too.

In this way, analysis of coins issued in the Dorian polises on the coasts of Black Sea allowed to make some conclusions about their religious priorities.

Чеканка монет в древней Греции была делом государства, поэтому по типологии монет можно судить о приоритетах в его жизнедеятельности. Религия – важнейшая составляющая как менталитета древних греков, так и полисной жизни. Анализ изображений богов на монетах дорийских полисов Причерноморья позволяет охарактеризовать религиозный пантеон каждого полиса.

В чеканке монет дорийских полисов Причерноморья, которых насчитывалось всего шесть (Византий, Калхедон, Гераклея Понтийская, Каллатис, Месембрания и Херсонес Таврический) можно проследить как индивидуальные, т.е. характерные только для данного полиса черты, так и выделить общие. Если посмотреть на изображения богов и героев на их монетах, то можно заметить, что зачастую чеканили богов-покровителей или легендарных основателей полиса. К примеру, изображение мужской головы на монетах Калхедона многие исследователи считают изображением прорицателя Калхаса, не требует объяснений и изображение Геракла на монетах Гераклеи. Аналогичное изображение встречается и на монетах гераклейских колоний Каллатиса и Херсонеса. Любовь к Гераклу не случайна для дорийцев, т. к. по преданию именно под руководством Гераклидов происходило переселение дорийских племен на Пелопоннес.

В экономике городов юго-западного Причерноморья большое значение имело земледелие, этим можно

объяснить изображение Деметры на монетах Византия и Калхедона, на совместных выпусках обоих центров, а также на монетах западнопонтийских полисов Месембрании и Каллатиса.

На монетах Херсонеса преобладающим было изображение Девы. В ряде работ по античной нумизматике этот образ трактуется как изображение Артемиды, что с нашей точки зрения не совсем правильно, т. к. нам трудно судить насколько можно отождествлять Артемиду и Парфенос (т. е. Деву), заимствованную херсонеситами у тавров. О роли Девы в религиозном пантеоне Херсонеса можно судить по «Присяге херсонесских граждан», где Дева упоминается сразу после Зевса, Геи, Гелиоса, но перед другими олимпийскими богами.

Одной из ведущих богинь в греческой мифологии несомненно была Афина. Изображение этой богини мы встречаем на монетах всех дорийских полисов Причерноморья. Появление Афины в монетном чекане дорийцев вызывает определенный интерес. Со временем Перикла Афина воспринималась и как богиня мира, и ее изображение у воинственных дорийцев весьма странно воспринимается. Объяснить же это можно только тем, что Афина покровительствовала Гераклу, а в покровителе, с точки зрения греков, нуждались и люди, и полисы и даже герои.

Таким образом, анализ монетных выпусков дорийских полисов Причерноморья позволил сделать определённые выводы об их религиозных приоритетах.

K politickej histórii mesta Tiry v 1. storočí n. l.

na základe numizmatických údajov

On the political history of the Tira town in 1st century AD

on the base of numismatic data

К политической истории Тиры I в.н.э. по данным нумизматики

LIUDMYLA NOSOVA

Odessa archaeological museum, Lanjeronovskaya str. 4, 65026 Odessa, e-mail: liunos@hotmail.com

Mesto Tira je na severnom pobreží Čierneho mora jediným historickým miestom, kde sa pravidelne nachádzajú sestercie a asy cisára Claudia a menej často aj mince jeho predchodcov. Mince sú spravidla veľmi otreté a raz alebo dvakrát kontramarkované (najčastejšia je kontramarka TYP). Bádatelia vyslovili názor, že medené mince sa dostali do Tiry naraz ako hospodárska pomoc impéria a že mestské úrady predtým, ako dali mince do obehu kontramarkovali rímske aes kolkom TYP.

Autorka vyslovuje hypotézu, že poskytnutie finančnej pomoci Tire zo strany impéria nie je odôvodnené. Prevaha mincí cisára Claudia a neprítomnosť kontramarieiek na jeho minciach typických pre Itáliu v období Neróna dovoľuje predpokladať, že:

1. rímske medené mince začali do peňažného obehu v Tire prenikať v polovici 40. rokov, pričom sa tieto mince spočiatku pravdepodobne prijímali prirodzene,
2. prílev medených mincí do Tiry počas panovania cisára Claudia neboli jednorazový, v Tire sa objavujú aj málo opotrebované exempláre jeho mincí, rozličných rokov razby a bez akýchkoľvek kontramarieiek,
3. k vyrazeniu kolku TYP dochádza až v ostatných rokoch panovania cisára Claudia.

Medené mince Claudia (rovnaké nominále a typy ako v Tire) a ich imitácie obiehali v rade miest v Hispánii, Británii, Galii, Panónii a Moesii. Ak v Hispánii «esta moneda iría probablemente destinada a las necesidades de circulación normal» (= táto minca bola pravdepodobne určená pre potreby normálneho obehu), tak v iných spomínaných

oblastiach «su destino sería el pago del ejercito en campaña» (= jej poslaním bola výplata vojska v poli). Skutočne aes senátu z počiatku obdobia cisárstva predstavujú typické nálezy v miestach rozmiestnenia rímskych posádok. Na Rýne značná časť medených mincí pochádza z produkcie blízko ležiacej mincovne v Lugdune, na Dunaji (tak ako v Tire) - «almost all bronze coins represent the senatorial coinage of Rome» takmer všetky bronzové mince sú razbami rímskeho senátu.

Prijatie rímskych aes do peňažného obehu v Tire sa, podľa autorkinej mienky, dá vysvetliť prítomnosťou rímskych vojakov v meste, spočiatku pravdepodobne len epi-zodickou. Je možné, že prví Rimania sa tu objavili v dôsledku Bosporskej vojny v polovici 40. rokov n. l. a/alebo anexie Thrákie v roku 46 n. l.

Rimania mohli priviesť do Tiry nižšie vojenské oddiel-y a využívať Tiru ako opornú medzistanicu pri príprave a uskutočnení taženia Dídia Galla. Anexia Thrákie postavila pred Rimanov úlohu upevnenia dolnodunajskej hranice, obrana ktorej predtým spočívala na thráckych panovníkoch.

Predpokladalo sa, že pri ustanovení provincie Thrákia príčlenili územie dnešnej Dobrudže Moesii. V súčasnosti sa bádatelia prikláňajú k inému názoru a to, že do začiatku vlády Vespasiána dnešné územie Dobrudže bolo súčas-tou Thrákie. Vychádzajúc z hypotézy, že Tira bola protektó-rátom thráckych panovníkov, možno predpokladať, že po anexii Thrákie mesto prešlo „dedične“ pod „krídla“ správy rovnomennej provincie, o čom priamo svedčí numizma-tický materiál.

The town of Tira is the only historical place on the northern coasts of Black Sea, where we regularly find sestercies and asses of the emperor Claudius and less often coins of his successors. The coins are usually strongly rubbed off and once or twice countersigned (the most frequent stamp is TYP). The researches were of the opinion that the copper coins get in Tira in one time horizon as an economic help of the Empire and that the municipal authority countersigned them by the TYP stamp prior to put them in circulation.

The author presupposes the help of the Empire to be unreasoned. Predominance of the coins of the emperor Claudius and absence of countersigns on his coins, which are typical of Italy in the period of Nero allows to suggest that:

1. the Roman copper coins started to penetrate into money circulation in Tira in mid 40-s and probably they were accepted naturally at the beginning
2. influx of copper coins in Tira did not occur in one mo-

ment during the Claudius's reign, little rubbed off coins of different coinage years and without any countersigns also occur in Tira.

3. striking of the TYP stamp started as late as in the last years of the Claudius's reign.

Copper coins of Claudius (the same denominations and types as in Tira) and their imitation circulated in many places in Hispania, Britain, Gallia, Pannonia and Moesia. If in Hispania «esta moneda iría probablemente destinada a las necesidades de circulación normal» (= this coin was probably determined for need of normal money circulation), so in other regions mentioned above «su destino sería el pago del ejercito en campaña» (its purpose was to pay the army in field). Indeed, the senatorial aes from the early empire represent typical finds in the places of dislocation of the Roman garrisons. On Rhine a considerable part of copper coins originate from the near mint of Lugdunum, whereas on the Danube (similarly as in Tira) - «almost all bronze coins represent the senatorial coinage of Rome».

Acceptance of the Romans aes in the money circulation in Tira can be explained, according to the author's opinion, by presence of the Roman soldiers in the town, which was probably only episodic at the beginning. It is possible that the first Romans appeared there in consequence of the Bosporian war in mid 40-s AD and/or annexing of Thrakia in 46 AD.

The Romans could introduce to Tira lower military units and use the town as a recourse station at preparation and execution of the campaign of Didius Gallus. Annexing of Thrakia put the task before the Romans to fortify the

lower Danubian limes, which was earlier defended by the Thracian rulers.

Earlier it was presupposed that, after establishment of the province Thrakia, the territory of the present-day Dobrudzha was affiliated to Moesia. At present the scholars prefer opinion that the present-day Dobrudzha belonged to Thrakia. Basing on the hypothesis that Tira was a protectorate of the Thracian rulers, it can be presupposed that after annexing of Thrakia the town overcame "in hereditary way" under the "wings" of administration of the new province, as indicated by the numismatic material.

Город Тира — единственный в Северном Причерноморье памятник, где регулярно находят сестерции и ассы Клавдия, реже — его предшественников. Монеты, как правило, очень потерты и имеют одну и более надчеканок (самая распространенная — контрмарка «TYP»). Исследователями было высказано мнение, что медные деньги в качестве экономической помощи от империи единовременно поступили в Тиру и что городские власти, перед тем, как пустить монеты в обращение, наложили на римскую *aes* клеймо «TYP».

Автор полагает тезис об оказании империей централизованной финансовой помощи Тире не обоснованным. Преобладание монет Клавдия, отсутствие на его монетах типичных для Италии контрмарок периода Нерона позволяют предположить, что:

1. поступление римской меди на рынок Тиры началось в середине 40-х гг.; первоначально монеты, вероятно, принимались стихийно;
2. приток меди в Тиру в правление Клавдия был неоднократным: на памятнике встречаются также и малопотертые, различных годов выпуска и без каких-либо контрмарок монеты этого императора;
3. наложение клейма TYP на монеты приходится на последние годы правления Клавдия.

Медные эмиссии Клавдия (те же, что и в Тире номиналы и типы) и их имитации представлены в ряде городов Испании, в Британии, Галлии, Паннонии, Мезии. Если в Испании «esta moneda iría probablemente destinada a las necesidades de circulación normal», то в

других упомянутых регионах «su destino sería el pago del ejercito en campaña». Действительно, сенатская *aes* периода ранней империи является типичной находкой в местах дислокации римских гарнизонов. На Рейне значительная доля меди — продукция ближе расположенного двора Лугдунума; на Дунае (как и в Тире) — «almost all bronze coins represent the senatorial coinage of Rome».

Усвоение рынком Тиры *aes* Рима, по мнению автора, также объясняется пребыванием в городе римских солдат, поначалу, вероятно, эпизодическим. Возможно, первое появление там римлян было следствием боспорской войны середины 40-х годов и/или аннексии Фракии в 46 г.

Рим мог ввести воинские подразделения в Тиру, используя город как промежуточный опорный пункт при подготовке и проведении похода Диодия Галла. Присоединение к империи Фракии поставило перед Римом задачу укрепления нижнедунайской границы, защита которой прежде возлагалась на фракийских царей.

Считалось, что при создании провинции Фракия Добруджу передали Мезии. Сейчас исследователи склоняются к иной точке зрения: до Веспасиана Добруджа оставалась в составе Фракии. Исходя из гипотезы о протекторате над Тирой фракийских царей, можно предположить, что город после аннексии Фракии перешел «по наследству» под «покровительство» администрации одноименной провинции, о чем косвенно свидетельствует нумизматический материал.

Čiernomorská legenda o Heraklovi

The Black Sea Legend of Heracles

ELIZA WALCZAK

National Museum in Warsaw, Aleje Jerozolimskie 3, 00-495 Warszawa, e-mail: ewalczak@mnw.art.pl

Postava Herakla v ikonografí gréckych mincí nebola nikde inde taká populárna ako na severnom pobreží Čierneho mora a najmä v Bosporskom kráľovstve.

Spomedzi mnohých tém viažúcich sa k jeho osobe a dobrodružstvám, sa na minciach z 5. storočia pr. n. l. objavuje hlava mladého Herakla v levovej koži (Sindica, neškôr Olbia, Cherson a Pantiacapaeum) alebo hlava vo vyššom veku s bradou (Pantiacapaeum), kyjak s levou kožušinou alebo s lukom (Pantiacapaeum, bosporskí králi) ako stojaci hrdina s kyjakom v ruke (bosporskí králi).

Tieto motívy sa objavujú v celom gréckom a rímskom

mincovníctve, ale prípad bronzových dvojdňárov bosporského panovníka Saurtamesa II. (174-211) so zobrazením rôznych dobrodružstiev zo série 12 Herakleových činov je jedinečný fenomén a jediný svojho druhu.

Nanešťastie čiernomorskú epizódu v živote hrdinu uvádzanú Herodotom vo štvrtej knihe „Dejiny“ ikonografia bosporských mincí nereflektovala – len často spája kyjak s lukom Pantiacapaeum a postava kľačiaceho Herakla naťahujúceho luk (Sindica, Olbia) možno naráža na príbeh Echidna a grécku verziu legendy o objavení sa Skýtov na stepiach okolo Čierneho mora.

In the iconography of Greek coinage the motives associated with Heracles were nowhere more popular than at the northern coast of the Black Sea, and particularly in the Bosporan Kingdom.

Among many themes, referring to himself and his adventures, coins from the 5th century BC depict the head of young Heracles in lion's skin (Sindica, later Olbia, Chersones and Pantiacapaeum) or older Heracles with a beard (Panticapaeum), club with lion skin or with a bow (Panticapaeum, Bosporan kings), as well as standing hero with club in hand (Bosporan kings).

These motifs appear in the entire Greek and Roman

coinage, but the issue of double bronze denarii of the Bosporan ruler Sauromates II (174-211) with images of several adventures from a series of 12 works of Heracles is an unique phenomenon and the only one of a kind.

Unfortunately, the Black Sea episode in the life of this hero, given by Herodotus in the fourth book of „The Histories“ was not reflected in the iconography of Bosporan coins - only frequently joining the club with bow (Panticapaeum) and the figure of a kneeling Heracles truss bow (Sindica, Olbia) perhaps alludes to the history of the Echidna and the Greek version legend about appear of Scythians on the steppes around the Black Sea.

Numizmatické doklady o živote v Serdike v 1. a 2. storočí n. l.

Numismatic data on the life in Serdica in the 1st and 2nd centuries AD

DOCHKA ALADZHOVA

National Institute of Archaeology and Museum. Bulgarian Academy of Sciences, Saborna str. 2, 1000 Sofia,
e-mail: aladzhovadochka@gmail.com

Pred niekoľkými rokmi bol začiatok osídlenia v starej Serdike datovaný do obdobia panovania cisára Trajána, ktoré súviselo so zakladaním početných miest v starej Thrácií. Archeologický výskum v strednej časti starej Serdiky (dnes Sofia) priniesol významné poznatky a obrovské množstvo predmetov, vrátane numizmatických nálezov. Bolo vykopaných niekolko tisíc mincí. Medzi nimi sú zvlášť zaujímavé mince vyrazené v 1. a 2. storočí pr. n. l., ktoré osvetľujú skoré, doteraz neznáme dejiny Serdiky.

Objavili sa mince cisárov z dynastie julsko-claudivskej (Augustus, Tiberius) a Flavia (Vespasiánus, Titus a Domitianus), ako aj vzácné mince cisárov Galbu a Vitellia, ktorí panovali krátko a preto sa ich mince objavujú v provinciách Moesia a Thrácia vzácne.

Značné množstvo provinciálnych bronzových mincí razili v rímskej kolónií Philippi a Thessaloniki KOINON MAKEDONΩN, v provincii Macedónia. Išlo o drobné mince používané v každodennom živote.

Mince z prvého storočia dopĺňajú archeologické poznatky o vojenskom charaktere rímskeho mesta

v tom čase. Svedčia o ľom skoré bronzové razby cisárov Augusta a *denarii-subaerati* (staré oficiálne napodeniny) Vespasiána, Tita a Trajána.

Mince Nervu a Trajána zo skorého obdobia antoniovskej dynastie majú vzťah k obdobiu, keď Serdike bol udelený štatút mestského strediska, ktorý viedol k vzrastu peňažného obehu.

Je tu veľmi málo mincí, ktoré boli nájdené v spoľahlivom archeologicom kontexte, ktorý ich povyšuje na významný historický dôkaz, ako napríklad *sestercius Britannica* (štvrťa minca bola zaradená do múzejnej zbierky) a jeden *aureus* Domitiána. Mincí tohto cisára je v múzejných zbierkach v Bulharsku málo, ale toto je jediná, ktorá pochádza z archeologických výskumov a doplňa poznatky o tomto mieste. Je dôkazom o význame Serdiky už počas vlády dynastie Flaviovcov. Veľmi zaujímavá je tiež zlatá minca (*subaearati*) Lucilly, manželky cisára Lucia Vera, z 2. storočia.

Mince z 1. – 2. storočia získané pri nedávnych archeologických výskumoch v Serdike poskytujú významné informácie o založení a vývoji mesta v tomto období.

Several years ago the beginning of the life in ancient Serdica was dated back to the reign of Emperor Trajan related to the establishment of a number of towns in ancient Thrace. The archaeological excavations carried out in the central part of ancient Serdica (the modern city of Sofia) brought to light important information and a huge amount of artifacts including numismatic finds. Several thousands of coins were unearthed. Especially interesting are those issued in the 1st – 2nd century AD, which explain the early history of Serdica unknown until present.

The discovered coins include coins of the emperors of the Julio-Claudian (Augustus, Tiberius) and the Flavian (Vespasian, Titus, Domitian) dynasties, as well as the coins of the emperors Galba and Vitellius. They reigned for a short period and for this reason their coins occur rarely in the provinces of Moesia and Thrace.

A considerable number of provincial bronze coins was struck in the Roman colony of Philippi and Thessalonica – KOINON MAKEDONΩN – in the province of Macedonia. These were small bronze coins used in everyday life.

The 1st century coins complement the archaeological information about the military character of the Roman town

in that period. It is supported by the early bronze issues of August, *denarii-subaerati* (ancient official imitations), of Vespasian, Titus and Trajan, etc.

The coins of Nerva and Trajan representing the early Antonine dynasty are related to the time, when Serdica was granted the status of an urban center, which led to an increase of the coin circulation.

There are very few coins found in a reliable archaeological context, which turns them into the significant historical evidence, such as a *sestertius* of Britannicus (the fourth coin entering a museum collection) and an *aureus* of Domitian. Only few coins of this emperor are kept in the museum collections in Bulgaria, but this is the only coin found during archaeological excavations and complementing to the characteristics of the site. The coin is an evidence for the importance of Serdica as early as the reign of the Flavian dynasty. The 2nd century gold coin (*subaerati*) of Lucilla, the wife of Emperor Lucius Verus is also very interesting.

The 1st – 2nd century coins found during the recent archaeological excavations in Serdica give important information about the establishment and the development of the town in that period.

Jednotlivé nálezy mincí z neskorého staroveku v západnom Banáte

Isolated finds of coins from the late antiquity in western Banat

LJILJANA BAKIĆ

The City Museum of Vršac, Feliksa Millekera 19, 26300 Vršac, e-mail: bakcicljiljana@hotmail.com

Numizmatická zbierka Mestského múzea vo Vršaci obsahuje 48 jednotlivých nálezov neskororímskych mincí nájdených v západnom Banáte (súčasná srbská časť Banátu). Banát je územie ohraničené z juhu a západu riekami Tisa a Dunaj a zo severu a východu riekami Mureš a Černa, Táto oblasť v sledovanom období tvorila juhozápadnú časť rímskej provincie Dácia.

Jednotlivé nálezy bronzových mincí pochádzajú z 20 lokalít z juhozápadnej časti Banátu. Najstaršou mincou je follis cisára Diokletiána z rokov 295/296 z mincovne v Heraclei, zatiaľ čo najmladšou je bronz (AE4) vydanie Theodosia I. z rokov 378-383 z mincovne v Siscii. Najpočetnejšie sú mince cisára Constansa, nasledované mincami Constantia II. a Constantina I. z rokov 330-348. Mince neskorších cisárov sa vyskytujú vzácne. Len dve mince možno datovať do valentiniánskeho obdobia v rokoch 364-378 (mince Gratiana a Valensa sú zastúpené po jednom kuse). Jedna z najmladších mincí patrí Theodosiovi I. To isté platí o období tetrarchie (1 minca patrí Galerovi a dve Diocletianovi) a diarchie (1 minca Licinia I.). Zaznamenaná je aj jedna barbarská imitácia mince Constantina I.

The numismatic collection of the Municipal Museum in Vršac includes 48 isolated finds of Late Roman coins discovered in West Banat (present-day Serbian part). Banat is a territory bordered from west and south by the Tisza and Danube rivers and from north and east by the Mureş and Cerna rivers. This region in the period under the study represented the south-west of the Roman province of Dacia.

Isolated bronze coin finds originate from 20 localities from southern-eastern zone of Banat. The earliest coin is the follis of Diocletianus minted in 295/296 in the mint of Heraclea, while the latest AE4 issue of Theodosius I dated to 378 – 383 from the mint of Siscia. The most common are coins of Constans, followed by those of Constantius II and Constantinus I minted between 330 and 348, while issues of the later emperors occur rarely. Only 2 coins can be dated to Valentinian period between 364-378 (Gratian and Valens are represented by 1 coin each). One the latest coins belongs to Theodosius I. The same applies to the tetrarchic (1 coin belongs to Galerius and 2 to Diocletianus) and diarchic periods (1 coin belonging to Licinius I). One barbarian imitation of Constantinus I issue is also recorded.

Pokiaľ ide o zastúpenie mincovní, prevažujú ústredné mincovne, najmä Siscia a Thessaloniki. Z východných mincovní je niekoľkými málo mincami zastúpený Cyzicus, zatiaľ čo Heraclea a Alexandria boli zaznamenané len v staršom období (tetrarchia a diarchia). Zo západných mincovní boli zistené len Aquilea v Itálii.

Analýza nálezov mincí (pokladov aj jednotlivých nálezov) z dnešného západného (srbského) Banátu v neskorom staroveku v polovici 4. storočia ukazuje, že na tomto území prevažovali bronzové mince Constansa a Constantia II. Možno konštatovať, že prílev mincí sa začal už za vlády Constantina I. (zvlášť počas panovania jeho synov) a poklesol v poslednej štvrtine 4. storočia. Bronzové mince zmizli z obehu po roku 395.

Najčastejší výskyt oboch typov nálezov je zaznamenaný od juhu (hranica na Dunaji) smerom na sever pozdĺž údolia riek Caras a Nera s maximom vo Vršaci a Potporanji na severe. Rozšírenie mincí väčšinou korešponduje s rozšírením sarmatského osídlenia a nekropolami, ale aj s dôkazmi rímskej prítomnosti.

As to the mint distribution, the central mints predominate, especially Siscia and Thessalonica. Among the eastern mints, Cyzicus is represented only with few specimens, while mints of Heraclea and Alexandria were registered only in the earlier period (tetrarchic and diarchic). Among the western mints only the Italian mint of Aquilea is recorded.

The analysis of the coin finds (both the hoards and isolated ones) from the present-day Western (Serbian) Banat shows that in Late Antiquity in mid 4th century bronze coins of Constans and Constantius II dominated this territory. It can be stated that an influx of coins is notable as early as during the reign of Constantinus I onwards (especially during the reign of his sons), with decline toward the last quarter of the 4th century. The bronze coinage disappeared from circulation after 395.

The most frequent occurrence of both types of finds is registered from south (Danube limes) toward the North along the valley of the Caras and Nera rivers with maximum in Vršac and Potporanj in the very northern area. The distribution pattern of coin finds mostly corresponds to the distribution of Sarmatian settlements and necropolis, but also with evidence of the Roman presence.

Úvahy o pokladoch mincí zo 4. storočia n. l. nájdených v Banáte (juhozápad bývalej rímskej provincie Dácia)

Considerations about the coin hoards from the 4th century AD found in Banat (the south-west of the former Roman province Dacia)

NICOLETA DEMIAN

Muzeul Banatului Timișoara, Piața Huniade nr. 1, 300 002 Timișoara, e-mail: nicoledemian@gmail.com

V súčasnosti je známych 77 pokladov obsahujúcich 33 488 neskororímskych mincínajdených na 41 lokalitách na území Banátu. Z nich 59 pokladov obsahuje bronzové mince, 13 malo zmiešané zloženie, 3 pozostávajú zo zlatých mincín a v dvoch prípadoch nie je mincový kov známy. Osem pokladov bolo uložených v nádobách a v štyroch prípadoch boli mince nájdené spoločne s inými predmetmi.

Poklady neskororímskych mincín z Banátu sú geograficky rozmiestnené takto:

- Podunajská oblasť – 26 pokladov (okolo 18 506 mincín),
- rovinatá časť Banátu – 40 pokladov (okolo 12 800 mincín),
- pahorkatinatá a horská oblasť Banátu – 10 pokladov (okolo 2 182 mincín).

Iba 22 nálezov a pokladov bolo zverejnených podľa súčasných numizmatických štandardov, s úplným zoznamom mincín. Týchto 22 nálezov obsahovalo 5 226 mincín a malo nasledujúcu štruktúru. Mince pochádzali prevažne z mincovní v Sirmiu (1 131 mincín; 31,34%), Thessalonikách (690 mincín; 19,12%) a Siscii (616 mincín; 17,07%). Najpočetnejšie boli mince Constantina II. (3 464 mincín; 69,25%) nasledované oveľa vzácnejšími mincami Constantia Galla (426 items; 8,51%) a Constansa (375 items; 7,49%).

Tieto poklady obsahujú 54 typov mincín razených z rokov 305-392. Prevažoval typ *Fel Temp Reparatio*, padajúci jazdec, razený v rokoch 351-354 cisárm Constantiom II. a Constan-

tom Gallom (2 782 mincín; 55,12%) nasledovaný tým istým typom razeným medzi rokmi 355-361 Constantiom II. a Iulianom (852 mincín; 16,88%). Vlastne 11 pokladov z 22 obsahovalo väčšinu mincín typu *Fel Temp Reparatio*, padajúci jazdec (351-354).

Iné reprezentatívne typy mincín v pokladoch z banátu (publikovaných systematicky) majú vzťah k rokom 341-348 *Victoriae DD Augg Q NN* (567 mincín) a *Vot XX Mult XXX* (319 mincín).

Na základe datovania najmladšej mince možno poklady z Banátu rozdeliť na tieto skupiny:

- najmladšia minca razená v rokoch 313-318 – jeden poklad
- najmladšia minca razená v rokoch 337-341 alebo 341-348 – 14 pokladov (len 8 publikovaných systematically),
- najmladšia minca razená v rokoch 351-354 alebo 355-361 – 17 pokladov (len 9 publikovaných systematically),
- najmladšia minca razená v rokoch 364-367, 367-375 alebo 383-392 – 7 pokladov (len 4 publikované systematically),
- datovanie najmladšej mince neznáme – 38 pokladov.

Analyzované boli aj dva horizonty pokladov mincín nájdených v Banáte: jeden z rovinatých oblastí pozostávajúci z pokladov obsahujúcich mince razené v rokoch 341-348 a druhý z oblastí pri Dunaji pozostávajúci z pokladov obsahujúcich mince razené v rokoch 351-361, ktoré poskytujú pravdepodobné údaje o uložení pokladov.

Constantius Gallus (2,782 coins; 55.12%), followed by the same monetary type issued between 355-361 AD by Constantius II and Julianus (852 coins; 16.88%) are the dominant. As matter of fact, 11 hoards of the 22 represent a majority of the *FTR*, *FH* type (351-354 AD).

Other representative coin types in the hoards from Banat (published systematically) are related to the period between 341-348 AD, *Victoriae DD Augg Q NN* (567 coins) and *Vot XX Mult XXX* (319 coins).

Basing on the newest coin date, the late Roman hoards from Banat can be grouped as follows:

- the youngest coin issued between 313-318 AD - 1 hoard;
- the youngest coin issued between 337-341 AD or between 341-348 AD - 14 hoards (only 8 published systematically);
- the youngest coin issued between 351-354 AD or between 355-361 AD - 17 hoards (only 9 published systematically);
- the youngest coins issued later: between 364-367 AD; between 367-375 AD or between 383-392 AD - 7 hoards (only 4 published systematically);
- the dating of the youngest coin unknown - 38 hoards.

Two horizons of hoards from Banat are also analysed: one from the plain region of Banat, comprising the hoards including the coins issued between 341-348 AD and other from the Danubian sector comprising the hoards including the coins issued between 351-361 AD, which also provide probable explanations regarding the burying of these hoards.

Rímske mince v juhozápadnej Dácií

Roman coins in southwestern Dacia

Die römischen Münzen im Süd-Westen Dakiens

DANA ANTOANETA BĂLĂNESCU & CONSTANTIN STOIACOVICIU

*Heritage and Culture Direction of county Caras-Severin, Piata 1 Decembrie 1918. No. 30-32, 320 067 Reșița,
e-mail: tholos_cs@yahoo.com*

V priebehu svojej história uplatňoval Rím hospodárske, politické, diplomatické a vojenské vplyvy, ktoré boli niekedy len dočasné a pôsobili samostatne, inokedy však pôsobili aj kombinovane. Prenikanie Rimánov do Dácie je jedným z najdôležitejších problémov staroveku v juhovýchodnej Európe.

Aj keď na Balkáne nemožno hovoriť o skutočne jednotnej rímskej menovej politike, výskyt rímskych mincí v tejto oblasti dokazuje činnosť rímskych obchodníkov alebo vojenské prípravy na polné ťaženie proti dalmátskym národom. Ako už je známe – denáre sa razili na pokrytie nákladov na verejné práce, ale aj na pokrytie potrieb rímskeho vojska.

Pokiaľ ide o južnú časť Dácie (Sedmohradsko a Banát) zdôrazňujeme, že niektoré výskumy zistili prenikanie týchto mincí v čase medzi rokmi 125 – 70 pr. n. l. K najstaršiemu ukladaniu pokladov došlo približne okolo roku 75 pr. n. l. Masívne prenikanie týchto mincí sa začalo okolo rokov 75-70 pr. n. l. a trvalo aj v nasledujúcich desaťročiach. Na ich datovanie bola použitá chronológia navrhnutá M. Crawfordom v jeho katalógu. Na druhej strane označenie horizontov ukladania pokladov pre Olténiu, Munténiu a

Sedmohradsko predstavuje model štatistických výskumov rímskych republikánskych denárov v Banáte. Mince pochádzajú z 57 nálezisk: 40 jednotlivých nálezov (s 53 kusmi) a 17 pokladov. Poklady sú sčasti roztrúsené, preto ich preskúmanie nie je možné. Delia sa na jednotné nálezy (10) a zmiešané poklady (7). Päť z nich obsahuje aj rímske cisárske mince, jeden poklad obsahuje mince z Dyrrhachia a Apollónie, ďalší poklad obsahuje cisárské mince, mince z Thasosu a jeden šperk (pozri mapu na obr. 12).

Spracovaný materiál pochádza z niekoľkých nálezov a je obmedzený. Bol urobený pokus zistiť spoločné štrukturálne variácie pokladov. Chronologicky je možné rozlíšiť dve skupiny: skupinu Banát I – roky 80-71 pr. n. l. (Jdioara) a skupinu Banát II (Tincova, Baziaș-Socol a Secusigiu) s najnovšími mincami razenými medzi rokmi 70-61 pr. n. l.

Ak zoberieme do úvahy schému, ktorú pre Olténiu a Munténiu navrhol R. Ocheșanu, zmení sa situácia pre skupinu Banát I (ktorá zodpovedá Olténiu), lebo najmladšia minca bola razená medzi rokmi 79-75 pr. n. l. (poklad zo Jdioary), Banát II pochádza z rokov 79-74 pr. n. l. (poklad z Tincovy), Banat III (bez zodpovedajúcich skupín v iných oblastiach Dácie) zahŕňa poklady z Baziaşa a Secusigiu.

During its history, Rome maintained its economic, political, diplomatic and military influences. They were maintained sometimes only temporarily and separately, other times they were applied in combination. Penetration of the Romans into Dacia represents one of the most important problems of antiquity in southeastern Europe.

Although in Balkan we cannot speak about a really consistent Roman monetary policy, occurrence of Roman coins in this area gives evidence about activity of Roman merchants or about military preparation for field expeditions against inhabitants of Dalmacia. As it is already known – the denarii were minted to finance the public works or to cover expenses of Roman army. As to the southern part of Dacia (Transylvania and Banat) we stress that some investigations detected penetration of these coins in the period between 12-70 BC. Depositing of the earliest hoards occurred approximately in 75 BC. A massive penetration of these coins started approximately in 75-70 BC and also continued in the next decades. For their dating we used the chronology elaborated by M. Crawford in his catalogue. On other hand, distinguishing of horizons of depositing hoards for Oltenia, Muntenia and Transylvania represents a model of statistic investigations of the Roman republican denarii in Banat.

The coins originated from 57 localities: 40 individual finds „with 53 coins“ and 17 hoards. The hoards have been partly dispersed; therefore their examination is not possible. They include homogenous hoards (10) and mixed hoards (7). Five among them also include the Roman imperial coins, one of them includes coins from Dyrrachium and Apollonia, further hoard includes imperial coins, coins from Thasos and a jewel.

The material examined originates from few hoards and is limited. There was made an attempt to define common structural variations of the hoards. Chronologically it was possible to distinguish two groups: group Banat I – years 80-71 BC (Jedioara) and group Banat II (Tincova, Baziaș-Socol and Secusigiu) with the youngest coins minted between the years 70-61 BC.

If we consider the scheme elaborated for Oltenia and Muntenia by R. Ocheșanu, the situation will change for the group Banat I (corresponding to Oltenia), because the youngest coin was minted between 79-75 BC (hoard from Jedioara), Banat II originates from 79-74 BC (hoard from Tincova), Banat III (without corresponding groups in other parts of Dacia) includes the hoards from Baziaș and Secusigiu.

Im Laufe ihrer Geschichte hat Rom wirtschaftliche, politische, diplomatische und militärische Einflüsse ausgeübt, die manchmal nur zeitweilig und selbstständig waren, die aber auch kombiniert existierten und wirkten. Das Durchdringen der Römer in Dakien ist ein der wichtigsten Probleme des Altertums im Süd-Osten Europas.

Auch wenn man im Balkan nicht über eine tatsächliche einheitliche „römische monetäre Politik“ sprechen kann, das Vorhandensein der römischen Münzen in dieser Region die Tätigkeit der römischen Händler oder die militärische Vorbereitung der Feldzüge gegen die dalmatischen Bevölkerungen beweist. Wie dies schon bekannt ist - der Denar geprägt wurde, um die öffentlichen Arbeiten zu bezahlen, aber auch um die Bedürfnisse des römischen Heeres zu decken.

Zuerst werden einige Daten bezüglich des Vorhandenseins der römischen republikanischen Denare in der Balkanischen Halbinsel präsentiert. Die südliche Zone Dakiens betreffend (Siebenbürgen und Banat) wird betont, dass einige Untersuchungen das Durchdringen dieser Münzen in die Zeit zwischen 125-70 v. Ch. festgelegt haben. Das älteste Thesaurieren geschieht ungefähr um 75 v. Ch. Ein massives Durchdringen der Münzen begann um 75-70 v. Ch. und dauerte auch in den nächsten Jahrzehnten fort. Für ihre Datierung wurde die Chronologie benutzt, die M. Crawford in seinem Katalog hergestellt hat. Andererseits hat die Bezeichnung der Thesaurierhorizonte für Oltenien,

Muntenien und Siebenbürgen ein Modell der statistischen Untersuchung der römischen republikanischen Denaren im Banat dargestellt. Die Münzen stammen von 57 Fundorten: 40 einzelne Befunde (mit 53 Stücken) und 17 Schätze. Die Horte sind z.T. verstreut, deshalb ist ihre Untersuchung nicht möglich. Sie wurden wie folgt klassifiziert:

Einheitliche Horte (10) und 2. Gemischte Schätze (7); fünf davon enthalten auch römische kaiserliche Münzen; ein Hort enthält Dyrrhachium- und Apollonia- Münzen; ein anderes Hort enthält römische kaiserliche und Thasos-Münzen und Schmuck (siehe die Karte in Abb. 12).

Da das bearbeitete Material, das aus den wenigen Schätzten stammt, nur gering ist, Mit den unternommenen Operationen wird ein Hervorheben der einheitlichen strukturellen Variationen der Depots versucht. In dem chronologischen Bereich zeichnen sich zwei Gruppen aus: die Gruppe Banat I - 80-71 v. Ch. (Jdioara) und die Gruppe Banat II (Tincova, Baziaş-Socol und Secusigiu), mit den neuesten Münzen zwischen 70-61 v. Ch. emittiert.

Wenn man das chronologische Schema berücksichtigt, das R. Ocheşanu für Oltenien und Muntenien hergestellt hat, ändert sich die Situation für Banat I (das Oltenien entspricht); da wurde die letzte Münze zwischen 79-75 v. Ch. geprägt (der Hort aus Jdioara); Banat II (das Muntenien entspricht) stammt aus der Zeit 79-74 v. Ch. (der Schatz aus Tincova); Banat III (ohne Korrespondent in anderen dakischen Regionen) schließt die Schätzte aus Baziaş und Secusigiu ein.

Datovanie súboru hrnčiarskych výrobkov z Potaissy

Dating the pottery production complex in Potaissa

MARIANA PISLARU

Turda History Museum, Str. B. P. Hasdeu 2, 401 154 Turda, Cluj County, e-mail: mariana_italia@yahoo.com

“Priemyselné” stredisko hrnčiarskych dielni vzniklo na okraji mesta Potaissa (dnešná Turda v Rumunsku) počas hospodárskeho rozmachu, súvisiaceho s presunom legie V Macedónskej z Troesmis do Potaissy za panovania Marca Aurelia. Ohromujúce množstvo výrobkov (bežná keramika, terakota, hračky, olejové kahance, hrnčiarske nástroje, mince, drobné bronzové a kostene predmety) bolo objavených počas starších archeologických vykopávok, uskutočnených koncom 19. a na začiatku 20. storočia, ale predovšetkým počas výskumov z rokov 2005 a 2006. Zatiaľ sa preskúmalo 20 hrnčiarskych pecí z dvoch dielni.

Za účelom zistenia doby činnosti tohto komplexu hrnčiarskej výroby sú analyzované všetky artefakty. Vzhľadom na dlhú dobu mincí v staroveku je preverovaný ich vydavateľ a stupeň opotrebenia s datovaním spôn, stratigrafickými súvislostami a pôdorysom dielni. V oblasti pecí bolo nájdených desať mincí a tri spony, zatiaľ čo 51 rímskych mincí

a štyri spony boli objavené počas starších vykopávok na lokalite Dealul Zânelor (Hora víl).

Výskum ukazuje, že hrnčiarske dielne pracovali intenzívne, pričom viaceré opustené pece sa používali ako odpadkové jamy. Skupina pecí – dielna 1 – je umiestnená tesne pri zdroji vody, totiž pri Sânduleşti-skom potoku, a zdá sa, že vznikla skôr ako dielna 2 ležiaca cca 50 m na západ, na mieste, kde bola odkrytá aj studňa, čo ukazuje, že voda z potoka tu bola menej dostupná. Okrem toho, v dielni 1 boli nájdené mince z 2. storočia. Nemožno vylúčiť možnosť, že dielna bola činná v tom istom čase. Avšak skutočnosť že mince vydané Júliou Domnou a Trajánom Deciom boli nájdené v dielni 2 spolu s kolienkovou sponou, naznačujú, že dielna bola činná v polovici 3. storočia. Fragment *terra sigillata* ozdobený prednou bustou leva, importovaný zo strednej Galie po polovici 2. storočia, objavený vo vnútri mažiara v základoch časti kamenného múru budovy v dielni 2 podporuje vyššie uvedené pozorovania.

during older excavations on the site of “Dealul Zânelor” (The Fairies’ Hill).

Research indicates that the pottery workshops worked intensely, with numerous abandoned kilns reused as refuse pits. The group of kilns – workshop 1 – located in the close proximity of the water source, i.e. the creek of Sânduleşti, seems to be earlier than workshop 2 located ca. 50 m westwards, on a site where a well was also excavated (indicating the fact that water from the creek was less accessible there). Besides, coins dated to the 2nd century were discovered in workshop 1. One cannot exclude the possibility that the workshops were active in the same time. Nevertheless, the fact that coins issued by Iulia Domna and Trajanus Decius were associated with a knee fibula in workshop 2 indicate the fact that it was active in the middle of the 3rd century. The *terra sigillata* fragment decorated with a lion’s protome, imported from central Gaul after the middle of the 2nd century, discovered inside the mortar in the foundation of a stone wall part of a building in workshop 2 supports the above mentioned observation.

An “industrial” center of pottery workshops developed in the periphery of the city of Potaissa (present-day Turda, Romania) during the economic boom marked by the transfer of Legion V Macedonica from Troesmis to Potaissa during the reign of Marcus Aurelius. An impressive quantity of artifacts (common pottery, terracotta, toys, oil lamps, potter’s tools, fibulae, coins, small bronze and bone items) was discovered during older archaeological excavations performed in the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, but especially during those of 2005 and 2006. The 20 pottery kilns researched so far belonged to two workshops.

In order to identify the active period of the pottery production complex, I will analyze all discovered artifacts. Taking into consideration the long circulation period of coins during Antiquity, I will corroborate the issuer and degree of use of such items with the dating of fibulae, stratigraphic contexts, and the ground plan of workshops. 10 coins and 3 fibulae were discovered in the area of the kilns, while other 51 Roman coins and 4 fibulae have been found

Barbarizované mince typu VICTORIAE LAETAE PRINCIP PERP v bývalých dáckych provinciách a na prilahlých územiach

Barbarized pieces of the type VICTORIAE LAETAE PRINCIP PERP in the former Dacian provinces and the surrounding territories

RAOUL MARIUS ŞEPTILICI

Muzeul Banatului, Piața Huniade nr. 1, 300002 Timișoara, e-mail: raoulm7@yahoo.com

Typ VICTORIAE LAETAE PRINCIP PERP (VLPP) je v 4. storočí pr. n. l najčastejším typom barbarizovaných mincí. Sú rozšírené na celom území rímskej ríše a v jej bezprostrednom susedstve. Najhojnnejšie sú v Británii, na hispánskom polostrove a na sever od neho na galských územiac, ale tiež na Balkánskom polostrove a na územiac na západ od neho.

Práca je pokusom o katalogizáciu známych kusov (s dôrazom na podtypy líca) z bývalých dáckych provincií a susedných území na pravom brehu Dunaja, ale aj z Panónskej roviny. Súčasné územie Dubrudže, ktoré je bohaté na takéto nálezy, nie je zobrať do úvahy lebo bolo včlenené do Moesie a preto nebolo priamo spojené s dáckymi provinciami. V podstate zohľadnené nálezy pochádzajú zo západných častí Rumunska, Bulharska (menej známe), bývalých juhoslovanských území a Maďarska. Bolo analyzovaných viac ako 100 barbarizovaných mincí tohto typu. Sú vyrobené podľa originálnych mincí Constantia I. (väčšina z nich), Licinia I., Licinia II., Constatina II. a Crispa.

The VICTORIAE LAETAE PRINCIP PERP (VLPP) is the most prevalent type of barbarized coins of the IV. Century BC. They are spread all over the Roman Empire territory and also over its immediate surroundings, being more prevalent in Britain, the Hispanic Peninsula and North of it, in the Gaelic territories, but also in the Balkan Peninsula and the territories situated to the West of the Peninsula.

An attempt is made to catalogize the known pieces (by emphasising the obverse subtypes) from the former territories of the Dacian provinces and the surrounding territories, on the right shore of the Danube, but also from the Pannonian Plain. The current territory of Dobrudza, which is rich in such discoveries, is not taken into account due to the fact that it was integrated in Moesia and thus is not directly related to the Dacian provinces. Substantially, the discoveries taken into account are from the Western part of Romania, from Bulgaria (less known), the former Yugoslavian territory and Hungary. Over 100 barbarized pieces of this type have been analysed. They are made after original pieces of Constantinus I (most of them), Licinius I, Licinius II, Constantinus II and Crispus. Most pieces come

Väčšina kusov pochádza z bývalej Juhoslávie, ďalej z Bulharska, rumunských území a nakoniec z Maďarska (existujú aj kusy, ktoré v skutočnosti nie sú v rámci tohto územia lokalizované).

Analýzy ich štýlu ukazuje evolúciu takýchto barbarizovaných mincí. Pri analýze štýlu a jeho vzťahu s miestom nálezu je možné vytvoriť predstavu o území, na ktorom boli vydávané. Pri nedostatku informácií o mincovniach, ktoré takéto barbarizované mince razili, má veľký význam razba tým istým razidlom alebo štýl, ktorý naznačuje pôvod z tej istej mincovne alebo dokonca od toho istého rytca. Preto možno s veľkou pravdepodobnosťou povedať, že v prípade bývalých dáckych provincií takéto barbarizované mince predstavujú importy, najmä zo susedných území. Je tiež veľmi pravdepodobné, že takéto mince boli vydávané v Hornej a Dolnej Moesii, ale málo v oboch Panóniach. Avšak takéto mince treba chápať ako iba nelegálne vydania, ktoré nemajú vzťah s barbarským svetom (aspoň na diskutovanom území).

from the former Yugoslavian territory, followed by pieces from the Bulgarian, Romanian territories and concluding with the Hungarian territory (there are also pieces which are not actually localized within this territory).

The analysis of their style shows us the evolution of such barbarized pieces. By analysing and correlating the style to the place of discovery, we can form an opinion regarding the possible territory, in which they have been issued. In default of information regarding the discovery of the mints, which issued such barbarized pieces, a great importance have the pieces stroke with the same die or style, which indicates the same mint or even the same engraver. Therefore we can say that there is a high probability that in the case of the former Dacian provinces such barbarized pieces are imports, especially from the surrounding territories. There is also a high probability that such pieces have been issued in Moesia Superior and Inferior and a small probability in the two Pannonias. However, such issues should be seen as merely illicit issues, which are not related to the barbarian world (at least for the territory under discussion).

K otázke jednej skupiny pokladov rímskych mincí na území východeurópskeho barbarika na prelome 2. a 3. storočia n. l.

On question of a group of hoards of Roman coins in the territory of East European Barbaricum by the turn of 2nd and 3rd century

К вопросу атрибуции одной из групп депозитов римских монет на территории Восточноевропейского Барбарикума в конце II – начале III в. н. э.

Олег ПОГОРЕЛЕЦ¹⁾, Александр НАДВИРНЯК²⁾

¹⁾ Государственный историко-культурный заповедник Меджибож, ул. Октябрская 1, 35053 Меджибож,
e-mail: medzhibozh@ic.km.ua

²⁾ Хмельницкий специализированный лицей.интернат по углубленной подготовке в отрасли науки,
ул Казачья 60/16 кв 246 Хмельницкий, e-mail: alex.a.n.@kpri.km.ua

Svojho času V. V. Kropotkin pri analýze rozšírenia rímskych mincí vo východnej Európe upriamil pozornosť na skutočnosť, že väčšina pokladov nájdených v Podnestrí a Podneprí a pozostávajúcich z cisárskych strieborných denárov obsahuje ako najmladšie mince razby Commoda a razby z počiatku panovania Septimia Severa (80.-90. roky 2. storočia n. l.).

Tieto poklady V. V. Kropotkin a väčšina ďalších bádateľov považovali za výsledok dlhodobých úspor a spájali ich výskyt s existenciou určitých hospodársko-obchodných vzťahov medzi Rímskou rišou a okruhom kmeňov černiachovskej kultúry.

Vyššie uvedená téza i presvedčenie druhej skupiny bádateľov o tom, že denáre „starých“ emisií sa dostali do prostredia černiachovskej kultúry v druhej polovici 3. storočia n. l. prostredníctvom peňažných podpôr a kontribúcií, obsahujú v sebe rad skutočných protikladov.

Na časť z nich sa v 70. rokoch 20. storočia zamerala M. A. Tichanova a spochybnila spojitost černiachovskej kultúry s prilevom rímskych denárov. Podľa jej názoru sa rímske

mince do východnej Európy dostali ako vlastníctvo obyvateľstva, ktoré tu žilo pred černiachovskou kultúrou.

Vo vzťahu k územiam obsadených obyvateľstvom lipieckej, pojanešti-lukaševskej, pševorské, velbarskej a zarubineckej kultúry, ako aj kultúry karpatských kurganov, bol tento predpoklad do určitej miery odôvodnený. Avšak svoju opodstatnenosť stráca vo vzťahu k obrovskému územiu medzi riekami Dnester, Južný Bug a Dnepr, ktoré od druhej polovice 2. do prvej tretiny 3. storočia tvorili svojbytnú kultúrnu oblasť.

Pri zohľadnení kvantitatívnej a kvalitatívnej štruktúry pokladov tejto skupiny, ktorá má analógie medzi nálezmi „legionárskych“ a „veteránskych“ pokladov vo vojenských táboroch a sídliskach pozdĺž rímskeho limitu, sa nazdávame, že ich prítomnosť je možné vzťahovať k elementom rímskej vojenskej prítomnosti v tejto oblasti.

Okrem toho, pri zvážení chronologickej štruktúry, možno povedať, že tieto poklady majú bezprostredný vzťah k začiatku aktívnej fázy gótskej expanzie a vpádu germánskych plemien do Ojumu na prelome 2. a 3. storočia.

Some time ago, V. V. Kropotkin, when analyzing distribution of the Roman coins in East Europe focused on the fact that most hoards found in the Dnester nad Dnepr river basins and consisting of the imperial silver denarii contain as the youngest coinages the coins of Comodus and coins from the beginning of reign of Septimius Severus (180-s – 190-s).

V. V. Kropotkin and most other researches considered these hoards as a result of a long-termed accumulation and connected their occurrence with existence of certain economic and commercial relationships between the Roman Empire and tribes associated with the Cherniakhov culture.

The above thesis and conviction of other group of researchers about the opinion that the denarii of old issues got into the Cherniakhov culture sphere in the second half of 3rd century AD as subsidies and contributions include some serious contradictions.

In 1970-s, M. A. Tikhanova focused on a part of them and cast doubts on connection of the Cherniakhov culture with influx of the Roman denarii. According to her opinion, the Roman denarii got to East Europe as property of

the population inhabiting this area before the Cherniakhov culture.

In relation to the territories occupied by populations of the cultures of Lipetsk, Poianeşti-Lukashevsk, Pshevorsk, Velbarsk, Zarubinetzk and Carpathian kurgans, this opinion was quite well-founded. However, it loses its founding in relationship to the huge area between the rivers Dnester, Juzhnyj Bug and Dnepr, which represented an specific cultural area from the second half of the 2nd century to first third of 3rd century.

When considering quantitative and qualitative structure of the hoards of this group, which has analogies among the finds of the “legionary” and “veteran” hoards in the military camps and settlement along the Roman Limes, we suppose that their occurrence can be connected to the elements of the Roman military presence in this area.

Besides it, basing on the chronological structure, it can be said that these hoards have an immediate relationship to the beginning of the active phasis of Goth expansion and invasion of Germanic tribes into Oium by the turn of 2nd and 3rd centuries.

В своё время В. В. Кропоткин, анализируя распространение римских денег на территории Восточной Европы, обратил внимание на тот факт, что большинство обнаруженных кладов Поднестровья и Поднепровья, состоящих из имперских серебряных денариев, по преимуществу, заканчиваются монетами Коммода и началом правления Септимия Севера (80-90-е годы II в. н.э.).

Причисляя данную группу депозитов к кладам длительного накопления В. В. Кропоткин, а в последствие, и большинство исследователей, связывали их наличие с существованием определённых экономических и торговых отношений между Римской империей и кругом племён черняховской культуры.

Тем не менее, вышеупомянутый тезис, равно как и утверждение другой группы исследователей - о поступлении «старых» выпусков денариев в черняховскую среду во второй половине III в.н.э. через денежные откупные субсидии и контрибуции, несёт в себе ряд существенных противоречий.

На часть из них, в начале 1970-х годов, обратила внимание М. А. Тиханова, поставив под сомнение связь черняховской культуры и поступление римских денариев. По её мнению, римские монеты, поступая на

территорию Восточной Европы во II-III в.в., принадлежали населению, предшествующему черняховскому.

Однако, если в отношении территорий, занятых племенами липецкой, поянешты-лукашевской, пшеворской, вельбарской, зарубинецкой и культуры карпатских курганов данное предположение имело определенные основания, то, для довольно таки значительного территориального массива в междуречье Днестра, Южного Буга и Днепра, представлявшего собой во второй половине II-го – первой трети III века своеобразную культурную лакуну, оно является беспочвенным.

В свою очередь, учитывая количественный и структурный состав депозитов этой группы, имеющий аналогии среди находок «легионерских» и «ветеранских» кладов в военных лагерях и поселениях римского лimesа, считаем возможным соотносить их наличие с элементами римского военного присутствия в данном регионе.

Кроме этого, учитывая хронологическую составляющую, можно говорить о том, что данные депозиты имеют непосредственное отношение к началу активной фазы готской экспансии и прорыву германских племён в Ойум в конце II-го – начале III в.н.э.

Vydania pseudoautonómnych mincí s hlavou Herakla

Pseudoautonomous issues of coins from Callatis with head of Herakles

Emisiuni pseudo-autonome callatiene a monedelor cu capul lui Herakles

STELUȚA GRAMATICU

Colecția «Maria și George Severeanu, Str. Henri Coada 26, 010 668 București, e-mail: stelutagramaticu@yahoo.com

V zbierkach Virgila Ioniță (35 kusov) a Dr. Georgea Severeanu uložených v Múzeu mesta Bukurešť (7 kusov) sa nachádza súbor 42 pseudoautonómnych mincí vydaných v Callatis, ktoré majú na líci obraz hlavy Heraklea sprava, s bradou a vavrínovým vencom. Na rube majú dva typy obrazu. Prvý s kyjakom a troma klasmi pšenice a druhý s palicou a tulcom so šípmi a lukom. Analýza súboru ukazuje, že mince s druhým typom obrazu na rube, sú menšie a ľahšie

The collections of Virgil Ioniță (35 pieces) and of Dr. George Severeanu deposited in the Municipal Museum of Bucharest (7 pieces) include a set of 42 pseudoautonomous coins issued in Callatis. These coins bear the same image on the obverse, the Herakles's head, bearded, laureate, seeing to right, whereas two different images on the reverse. The first one depicts a cudgel and three ears of wheat, while the second one a cudgel a quiver of arrows and arch. Analysis of these coins shows that the coins with the second type

ako s prvým typom obrazu a preto je ich možné považovať za diely mincí s prvým typom obrazu. Podobnosť stvárnenia obrazu na líci dovoľuje utriediť tieto mince do sérií emisií (jednotky a podjednotky) a viac-menej ich datovať. Určitým vodítkom môže byť jeden kus callatského bronzu císařa Neróna, ktorý bol na líci i na rube prerazený niektorými z obrazov typických pre pseudoautonómne emisie mincí: Herakles / kyjak a pšeničné klasy.

of image on the reverse are smaller and lighter and can be considered as subdivisions of the coins with the first type image. Stylistic similarity enables to classify these coins into series of issues (units and subunits) and to date them to certain degree. Some basis for it is provided by one piece of the bronze of Callatis of the emperor Nero, which was overstrike on both sides with some of depictions typical for the pseudoautonomous coins issues: Herakles / cudgel and wheat ears.

În colecțiile lui Virgil Ioniță (35) și a lui dr. George Severeanu de la Muzeul Municipiului București (7) se află un număr de 42 de monede pseudo-autonome emise la Callatis, care au pe avers aceeași imagine a capului lui Herakles bârbos, laureat, spre dreapta, sunt imprimate pe revers cu două tipuri de reprezentări: prima cu o măciucă și trei spice de grâu, cea de-a doua cu o măciucă și o tolbă de săgeți cu arc. Din analiza lotului, reiese că monedele cu cea de-a doua reprezentan-

re pe revers au dimensiuni și greutăți inferioare celor dintâi menționate, astfel că pot fi socotite subdiviziuni ale acestora. Asemănarea stilistică a aversurilor a permis gruparea în serii de emisiuni (unități și subdiviziuni), mai mult sau mai puțin date. Un indiciu este oferit de o piesă de bronz callatiană de la Nero, care a fost surfrapată pe avers și revers cu unele dintre reprezentările tipice emisiunilor pseudo-autonome: Herakles / măciucă și spice de grâu.

Obeh mincí v jednom rímskom vidieckom sídlisku v Panónii

Coin circulation in a Roman rural settlement in Pannonia

MELINDA TORBÁGYI

Hungarian National Museum, Coin Cabinet, Múzeum Krt. 14-16, H-1088 Budapest, e-mail: torbagyi.melinda@hnm.hu

Pred niekoľkými rokmi bolo nedaleko Budapešti objavené rímske sídlisko (vicus). Podľa nápisu na rímskom kamenom pamätníku, nájdenom tiež na tomto mieste, sa nazývalo Vicus Teuto. Sídlisko existovalo od neskorokeltského obdobia do konca 4. storočia nášho letopočtu. Na tomto mieste bolo nájdených viac ako 1000 mincí. Sídlisko patrilo do hospodárskej sféry panónskeho mesta a provincného strediska Aquincum. Táto situácia ovplyvňovala vývoj tohto sídliska, ktoré mohlo predstavovať polnohospodárske zázemie veľkého mesta. Obeh mincí sa tu začal veľ-

mi skoro, počas prvej polovice 1. storočia n. l. Je prekvapujúce, že tu neboli nájdené žiadne keltské mince, hoci tu boli objavené aj keltské domy z prvého storočia pr. n. l. Sídlisko sa nachádzalo na území Eraviskov. V prvej polovici 2. storočia tu bolo postavených niekoľko kamenných budov a z tohto obdobia pochádzali aj štyri bohaté hrobky s výbavou. Druhým významným obdobím tohto sídliska bolo 4. storočie. Analýza ekonomickej situácie malého sídla v susedstve veľkého mesta predstavuje zaujímavý problém.

Some years ago a Roman vicus was excavated near to Budapest. The settlement was called Vicus Teuto according to a Roman stone monument, which came to light in the site. The settlement existed from the late Celtic period to the end of the 4th century AD. More than 1,000 coins were found in the site. The vicus belonged to the economical environment of the Pannonian town, the provincial center, Aquincum. This situation influenced the development of the vicus, which may have been an agricultural basis of the large town. The coin circulation began very early, during the first

part of the first century AD. It is a surprise that no Celtic coins were found here, in spite pf the fact that there were Celtic houses from the first century BC. The settlement is on the Eraviscan territory. In the first half of the second century several stone building were built in the vicus and four rich tombs with coatches belonged to this period. The second important period of the site was the fourth century. It is an interesting problem to analyze the economical situation of a small settlement in the neighborhood of a large town.

Štruktúra obehu mincí v období rokov 294-337 n. l.

v Sucidave (Corabia, Rumunsko)

The pattern of the coin circulation in the period 294-337, in Sucidava (Corabia, Romania)

ȘTEFAN VASILITĂ

Institutul de arheologie „Vasile Pârvan“, Str. Henri Coandă 11, București, email: stefanvasilita@yahoo.co.uk

Neskororímska osada pri Sucidave mala významnú strategickú úlohu pri ochrane dunajskej hranice v 4. a 5. storočí n. l. Historické a archeologické údaje naznačujú, že Sucidava bola opevnená v druhej polovici 3. storočia počas vlády cisárov Galliena alebo Aureliána, a to pred tým, ako bola dácka provincia opustená. Avšak rímska moc do Sucidavy aj nadalej zasahovala, hoci o obehu mincí v tejto oblasti pred panovaním Diokleciána máme len málo numizmatických dôkazov

Je dobre známe, že Diocletián a Galerius mali mimořiadny záujem o opevnenie brehov Dunaja. Avšak v Sucidave sú mince z obdobia rokov 294-313 vzácne. To ukazuje, že osada nemala rímsku správu a že tu neboli umiestnené žiadne vojenské jednotky. Rovnaká situácia bola aj v období rokov 313-317, keď sa táto oblasť nachádzala pod kontrolou Licinia. Avšak po roku 317, keď Ilyrikum ovládal Constantinus I., sa situácia zmenila a nálezy min-

cí ukazujú, že v období 317-324 došlo k nárastu peňažného obehu.

O situácii po roku 324 z historického a hospodárskeho hľadiska vieme, že Constantinus I. vybudoval cez Dunaj most spájajúci Sucidavu s impériom (júl 328). V nasledujúcim období osada získala významnú strategickú úlohu, v roku 332 most použil cisár Constantinus mladší. V rokoch 324-320 zaznamenávame prudký nárast nálezov mincí (typ Providentiae Augg), nasledovaný pomalým poklesom v rokoch 330-335 a ďalším poklesom v rokoch 335-337. Ak pre obdobie rokov 330-337 použijeme chronológiu P. Bruuna, väčšina mincí pochádza z prvej polovice tohto obdobia. Z toho vyplýva, že najväčšia vojenská prítomnosť v Sucidave bola krátko po roku 324, lebo most bol postavený armádou (*ex manu militari*). Krátko potom tu bola prítomná silná vojenská posádka a určitý nárast obehu mincí naznačuje vojenskú činnosť v tejto oblasti.

The Late Roman settlement of Sucidava had a major strategic role in the defence of the entire Danubian Limes in the forth and fifth century AD. The historical and archeological data suggests that Sucidava was fortified during the second half of the third century, during the reign of Gallienus or Aurelian, but before the abandonment of the Dacian provinces. However, the Roman rule continued to be exercised in Sucidava, but the numismatic evidence shows little trace of coin circulation in its area before the reign of Diocletian.

It is a well known fact that Diocletian and Galerius were particularly interested in the fortification of the Danubian banks. But in Sucidava, coins from the period 294 to 313 are scarce, suggesting that the settlement was not supplied by the imperial administration and therefore no army stationed here. We encounter the same situation for the period 313-317, when the region was controlled by Licinius. However, after 317, when the Illyricum is controlled

by Constantine the Great, the situation is different. For the period 317-324 we have an increase of the coin circulation, as the finds show.

About the historical and economic situation after 324 we know that Constantine the Great erected a bridge over the Danube, connecting Sucidava with the Empire (July 328). The settlement had a major strategic role from now on, the bridge being used in 332 by the Caesar Constantine Iunior. Our numismatic evidence shows a huge increase of coin finds from 324-330 (Providentiae Augg type), but a slow decrease for the period 330-335 and another decrease for the next period 335-337. For the period 330-337, using P. Bruun's chronology, the coins are concentrated in the first half of the period. All this suggests a major military presence in Sucidava soon after 324, the bridge construction being realised *ex manu militari*. Soon after, a strong garrison was present here, and some increase of coin circulation suggests a military activity in the area.

2000 rokov starý odtlačok prsta na falošnej rímskej striebornej minci: prípad forenznej numizmatiky

A 2000 years old fingerprint on a counterfeited Roman silver coin: a case of forensic numismatics

CRISTIAN GAZDAC

*Romanian Academy, Institute of Archaeology, Str. M. Kogalniceanu 12-14, 400084 Cluj-Napoca,
e-mail: cgazdac2000@yahoo.co.uk*

V Sedmohradsku bola v avarskej hrobe zo 7. storočia n. l. nájdená spoločne s dvoma pravými rímskymi striebornými mincami aj falošná strieborná minca. Je pozoruhodná tým, že nesie odtlačok falšovateľovho prsta, ktorý ukazuje

nielen na to, že minca je falošná, ale prezrádza aj moment, v ktorom sa falšovateľ dopustil počas jej výroby chyby. Daktyloskopická analýza ukázala, že odtlačok patril osobe mužského pohlavia.

A counterfeited Roman silver coin was discovered together with two genuine silver coins in Transylvania in an Avar grave from 7th century AD. The counterfeit is remarkable by bearing a fingerprint of its manufacturer, which reveals

not only the fact that the coin is a counterfeit, but also the moment in the technological process, when he made a mistake. The dactyloscopic analysis revealed that the fingerprint belonged to a man.

Rímske provinciálne mince v Bielorusku: k otázke spôsobu a doby prenikania autonómnych emisií do východoeurópskeho barbarika

Roman provincial coins in Belarus: on the issue of mode and time of penetration of autonomous coinages into East European barbaricum

Монеты римских провинций на Беларуси: к вопросу о способах и времени поступления автономных эмиссий в восточноевропейский Барбарикум

Виталий СИДОРОВИЧ

Белорусский государственный университет, исторический факультет, ул. Чырвонаармейская 6,
220 030 Минск, e-mail: sidarowicz@gmail.com

V súčasnosti sú v Bielorusku zaznamenané nálezy 34 provinciálnych rímskych mincí zo 14 lokalít. Polovica z nich leží na východe a juhovýchode Bieloruska, v povodí rieky Dnepr. Toto územie bolo v 3.–5. storočí oblasťou kijevskej kultúry a práve s ňou je možné spojovať tieto nálezy. Na- značuje to koncentrácia nálezov v okolí obce Proletarskij vo Vetskovskom okrese - tri provinciálne mince dionýzovskej razby Gordiana III. a nález v okolí dediny Telši v Gomelskom okrese (minca Severa Alexandra z mincovne v Callatis) sprevádzaný emailovými výrobkami charakteristickými pre kijevskú kultúru. Z tejto oblasti pochádzajú aj nálezy troch frakiských mincií: minca cisára Getu z mincovne v Augste-Trajane (obec Abidnja v Bychovskom okrese), anchialská minca Gordiana III. a Tranquilliny (Mozyrský okres) a hadrianopolská minca Gordiana III. (dedina Gorval v Rečicskom okrese). Okrem toho bola v Podneprí nájdená minca Filippa I. razená v Thessalonikách a provinciálna minca Septimia Severa.

Z juhozápadu Bieloruska (povodie rieky Bug) sú známe dva nálezy: dikijská drachma Trajana a minca Gordiana III. razená v Deultume v Thrákii. Prvá z nich bola uložená v poklade rímskych denárov nájdenom pri dedine Lyščinci v Brestskom okrese, druhú našli pri dedine Bujaki v tom istom okrese. Tieto nálezy súvisia s najväčšou pravdepodobnosťou s veľbarskou kultúrou.

Z bieloruskej časti povodia Dviny sú známe dva nálezy provinciálnych mincií. Oba pochádzajú zo západu Vitebskej oblasti (Glubocký okres), v okolí obce Brody našli mincu Filippa II. razenú v Toma a pri dedine Staryj Šarabai našli takmer nečitateľnú (kvôli korózii) provinciálnu rímsku mincu.

Tri nálezy sú zaznamenané v Grodenskej oblasti, v ľahšej časti povodia rieky Nemen. Dva z nich sú jedinečné mince: alexandrijská tetradrachma Aureliána nájdená pri obci Vereskovo v Novogrudskom okrese a minca Valeriána alebo Galliena (?) razená v meste Parium (Misia) nájdená pri dedine Boltiči v Koreličskom okrese. Najvýznamnejším nálezom nielen v povodí rieky Nemen, ale v celom Bielorusku je súbor (poklad?) 21 alexandrijských tetradrachmi z rokov 278-295 nájdených pri obci Turec v Koreličskom okrese.

Všetky rímske provinciálne mince nájdené v Bielorusku patria k emisiám východných provincií. Najstaršia je strieborná lykijská drachma z konca 1. storočia n. l. Jej prítomnosť v poklade rímskych denárov nie je častým javom, ale je charakteristická pre barbaricum. Ostatné mince možno podmieňečne rozdeliť na dve skupiny: mince z prvej polovice až polovice 3. storočia a alexandrijské tetradrachmy z poslednej treteiny 3. storočia. V prvej skupine prevažujú frakiské razby (5 kusov).

Spôsoby, akými autonómne emisie prenikli na územie východoeurópskeho barbarika sú rozmanité. Mince prvej skupiny sú pravdepodobne časťou koristi účastníkov barbarských výbojov do východných provincií Rímskej ríše počas tzv. skýtskych vojen v rokoch 238-271. Okrem toho tieto mince sa mohli dostávať k barbarom od legionárov slúžiacich v naddunajských provinciách. Pokiaľ ide o súbor alexandrijských tetradrachiem, mohol sa dostať do oblasti horného toku Nemenu bezprostredne z Egypta prostredníctvom priameho člena jedného s pomocných gótskych oddielov účastniacich sa potlačenia vzbiry Achilla (roky 297-298).

At present finds of 34 provincial Roman coins from 14 localities are known from Belarus. Half of them lay in the South and Southeast of Belarus, in the Dnepr river basin. This territory belonged in 3rd – 5th centuries to the area of the Kiev culture and these finds can be connected just with this culture. It is indicated by the finds concentration in vicinity of the Proletarskij village in the Vetskovskij rayon; three provincial coins of the Dionyseas coinage of Gordianus III and the find from vicinity of the Telsha village in the Gomelskij Rayon (a coin of Severus Alexander from the mint of Callatis) accompanied by emailed products characteristic of the Kiev culture. From this area finds of three Frakian coins originate: a coins of the emperor Geta

from the mint of Augusta Traiana (Abidjna village in the Bychovskij rayon), Anchialian coin of Gordianus III and Tranquillina (Mozyrski rayon) and Adrianopolitan coin of Gordianus III (Gorval village in Rechieskij rayon). Out of it, a copper coin of Filippus I from the mint of Thessaloniki and a provincial coin of Septimius Severus were found in the Dnepr river basin.

From southwestern Belarus (Bug river basin) two finds are known: a Dikian drachma of Trajanus and a coin of Gordianus III from the mint of Deutulm in Thrakia. The first of them was a part of the hoard of Roman denarii discovered at the Lyschintsy village on the Brest rayon, the second one was found at the Bijaki village in the same dis-

trict. These finds are connected with a high probability with the Velbarsk culture.

From the Belarusian stretch of the Dvina river basin two finds of the provincial coins are known. Both originate from the Vitebskaja oblastj region (Glubockij rayon) – a coin of Filippus II from the mint of Toma (Tomis ?) was found in vicinity of the Brody village, while an almost unreadable (due to corrosion) provincial Roman coin at the Starye Sharabai.

Three finds are known from the Grodinskaja oblast region, from the left-side part of the Neman river. Two of them are unique coins: the Alexandrian tetradrachma of Aurelian found at the Vereskovo village in the Novogrudskij rayon and the coin of Valerianus or Gallienus (?) from the mint of Parium (Misia) discovered at the Boltichi village in the Korelichskij rayon. The most significant find not only in the Neman river basin, but also in the whole Belarus is a set (hoard?) of 21 Alexandrian tetradrachmas from 278-295 found in vicinity of the Turets village in the Korelichskij rayon.

На настоящий момент на территории Беларуси зафиксированы находки 34 провинциально-римских монет из 14 местонахождений. Половина местонахождений происходит с востока и юго-востока страны, из бассейна реки Днепр. Эта территория в III-V вв. являлась ареалом киевской культуры и, соответственно, можно более-менее уверенно связывать эти находки именно с ней. Так, групповому местонахождению около посёлка Пролетарский Ветковского района (три провинциальные монеты, из которых одна диониспольской чеканки Гордиана III) и находке около деревни Телеш Гомельского района (монета Севера Александра чеканки г. Каллатис) сопутствовали изделия с эмалями, характерные для киевской культуры. Также из этого региона происходят находки трёх фракийских монет: монета Геты, отчеканенная в Августе-Траяне (селище Абидня Быховского района); анхиальская монета Гордиана III и Транквиллины (Мозырский район); адрианопольская монета Гордиана III (д. Горваль Речицкого района). Кроме этого, в Поднепровье были найдены монета Филиппа I, чеканенная в Фессалониках, и провинциальная монета Септимия Севера.

На юго-западе Беларуси (бассейн р. Буг) зафиксированы 2 находки: ликийская драхма Траяна и монета Гордиана III чеканки Деултума (Фракия). Первая из них находилась в составе клада римских денариев из под деревни Лыщицы Брестского района, вторая найдена около деревни Буяки того же района. Эти находки, вероятнее всего, следует связывать с населением вельбарской культуры.

В Белорусском Подвилье известны 2 находки провинциальных монет. Обе происходят с запада Витебской области (Глубокский район): около деревни Броды обнаружена монета Филиппа II чеканки города Томы, а возле деревни Старые Шарабай найдена почти не читаемая (из-за коррозии) провинциально-римская монета.

All Roman provincial coins found in Belarus belong to the issues of the eastern provinces. The oldest one is the Likian drachma from the end of 1st century AD. Its presence in the hoard of Roman denarii is not frequent phenomenon, but characteristic of Barbaricum. Other coins can be divided, with a reserve, into two groups: the coins from first half – mid the 3rd century and the Alexandrian tetradrachmas of the last third of the 3rd century. In the first group the Frakian coinages predominate (5 pieces).

The ways, how the autonomous emission penetrated into the territory of East European Barbaricum, are different. The coins of the first group are probably a part of prey of participants of Barbarian aggressions into the eastern provinces of Roman Empire during the s.c. Scythian wars from 238-271. Out of it, the Barbarians could get these coins from the legionnaires serving in the Supradanubian provinces. As to the set Alexandrian tetradrachmas, it could get into the Nemen river upstream area immediately from Egypt through a direct member of one of auxiliary Goth detachment participating in suppression of the Achileus's uprising (297-298).

Три местонахождения зафиксированы в Гродненской области, в бассейне р. Неман (в его левобережной части). Два из них – это единичные монеты: Александрийская тетрадрахма Аврелиана из-под деревни Вересково Новогрудского района и монета Валериана или Галлиена(?) чеканки города Париум (Мисия), найденная около деревни Болтичи Кореличского района. Самой значительной находкой не только в Понеманье, но во всей Беларуси является комплекс (клад?) Александрийских тетрадрахм 278–295 гг. (21 экземпляр), обнаруженный около деревни Турец Кореличского района.

Таким образом, все провинциально-римские монеты с территории Беларуси относятся к эмиссиям восточных провинций. Наиболее ранней из них является серебряная ликийская драхма конца I в. н.э., присутствие которой в кладе римских денариев является хоть и нечастым, но вполне обычным для Барбарикума явлением. Остальные монеты можно условно разделить на 2 группы: монеты первой половины – середины III в. и Александрийские тетрадрахмы последней трети этого же столетия. В первой группе преобладает фракийская чеканка (5 экземпляров).

Способы поступления автономных эмиссий на территорию восточноевропейского Барбарикума разнообразны. Монеты первой группы являлись, вероятно, частью добычи участников варварских набегов на восточные провинции Римской Империи в ходе так называемых Скифских войн 238–271 гг. Кроме того, эти монеты могли перетекать к варварам от легионеров, проходивших службу в наддунайских провинциях. Что касается комплекса тетрадрахм Александрии, то он мог поступить в верховья Немана непосредственно из Египта вместе с участником одного из вспомогательных готских отрядов, принимавших участие в подавлении мятежа Ахиллея (297–298).

Nové nálezy antických mincí z východného Slovenska

New finds of antique coins in East Slovakia

MARIÁN SOJÁK

Archeologický ústav SAV Nitra, pracovisko Spišská Nová Ves, Mlynská 6, 032 01 Spišská Nová Ves, e-mail: sojak@ta3.sk

Počas archeologických výskumov na východnom Slovensku bolo za posledných cca 5 rokov nájdených viacero keltských a rímskych mincí. Keltské razby pochádzajú z lokačít Jánovce-Machalovce (okr. Poprad) a Spišský Hrhov (okr. Levoča). Patria k miestnym typom severoslovenských mincí s hrboľom na averze a súvisia s doloženými sídliskami púchovskej kultúry (tetradrachmy a didrachmy, typ Velký Bysterec). Jeden exemplár z Jánoviec-Machaloviec predstavuje drobnú mincu východných Keltov – typ s vtákom (tiež „Zemplín“). Na rozdiel od keltských mincí, ktoré sú domácom obeživom, predstavujú rímske mince importy z provincií Rímskej ríše v barbariskom prostredí. V katastri obce

Jánovce (okr. Bardejov) sa našiel fragment denára cisára Hadriana z r. 119-122. Denár cisára Commoda z r. 191-192 je zo sídliska z doby rímskej v chotári obce Ražňany (okr. Sabinov), odkiaľ sú známe aj nepočetné nálezy rímskych mincí z 2.-4. stor., získané nelegálou činnosťou vykrádáčov kultúrneho dedičstva. Ďalšie exempláre drobných medených rímskych mincí z 3.-4. stor. sú známe z Kežmarku (okr. Kežmarok). Nájdené rímske mince sa dostali na východné Slovensko prostredníctvom rímskych kupcov či domáčich priekupníkov, ktorí cez východné provincie smerovali za tovarom ďaleko na sever za opačný hrebeň Karpát, na územie dnešného Poľska až k Baltu.

During archaeological investigations carried out in East Slovakia in the last ca. 5 years several Celtic and Roman coins were found. The Celtic coins originate from the localities Jánovce-Machalovce (the Poprad district) and Spišský Hrhov (the Levoča district). They belong to the autochthonous types of Celtic coins with a bulge on the obverse and are connected with the known settlements of the Púchov culture (tetradrachas and didrachmas, the type Velký Bysterec). One specimen from Jánovce-Machalovce represents a small coin of the eastern Celts – the type with bird (also called „Zemplín“). Unlike the Celtic coins, which was the local currency, the Roman coins represent imports from the Roman Empire into the Barbaricum. In surroundings of Janovce (the Bardejov district), a fragment of denarius of

the emperor Hadrianus from 119-122 AD was found. The denarius of the Emperor Commodus from 191-192 AD was found in the settlement from the Roman period situated in surroundings of the Ražňany village (the Sabinov district), from where a small number of finds of Roman coins from 2nd – 4th century are also known. These coins were found by the illegal thieves of the cultural heritage. Further specimens of small copper Roman coins from 3rd – 4th century are known from the town of Kežmarok (district Kežmarok). The found Roman coins got to East Slovakia through mediation of Roman traders or local dealers, who traveled through the eastern provinces far toward the North, beyond the Carpathian ridge, into the territory of the present-day Poland and toward the Baltic Sea.

Unikátny nález nerazeného striebra z 12. - 13. storočia

An unique find of unminted silver from 12th – 13th century

MAREK BUDAJ

Historické múzeum Slovenského národného múzea, Vajanského nábrežie 2, POB 13, 810 06 Bratislava,
e-mail: budaj@snm.sk

V roku 2008 bola objavená v blízkosti Turčianskych Teplíc (Žilinský kraj, Slovensko) nádoba, v ktorej sa pôvodne nachádzalo približne 4 kg nerazeného striebra. Z nich sa podarilo pre zbierky Archeologického múzea – Slovenského národného múzea v Bratislave zachrániť 56 fragmentov o celkovej hmotnosti približne 1,3 kg. Kedže sa v poklade nenašli žiadne mince, jeho chronologické zaradenie je problematické. Na prvý pohľad sa zo zachovaných kusov striebra nedajú vyvodiť žiadne konkrétné závery. Jednotlivé kusy majú rôznu hmotnosť (0,88 g - 139,87 g) a veľkosť. Viac nám pravdepodobne povedia akostné skúšky, ktoré momentálne čakajú na svoje vyhodnotenie. Zo zachovaných písomných prameňov je známe, že v Uhorsku obiehalo nerazené striebro v dvoch rozdielnych rýdzostiach – 80 % a 90 %.

Nerazené striebro sa používalo ako platidlo najmä

od konca 12. stor. približne do záveru 13. storočia. Nie je vylúčené, že sa určité platby uskutočňovali nerazeným striebrom aj v 14. storočí. Používanie nerazeného striebra odzrkadluje zlú hospodársku situáciu v štáte, keď panovník neboli schopní v praxi uplatniť svoj monopol na razbu mincí. Nerazené striebro však prinášali aj kolonisti z Nemecka a Rakúska, lebo tak najefektívnejšie využili veľké množstvá striebra získaného banskou činnosťou. Nerazeným striebrom bolo možné aj pohodlnejšie uskutočniť väčšie platby, keď jeden kus striebornej hrivny alebo jej časti, nahradil desiatky až stovky mincí. Navyše, oficiálne uhorské denáre podliehali inflácii (*renovatio monetae* – výmena mincí) a v mincovniach sa kvôli ich prenájmu židovským komorským grófom produkovali len nekvalitné razby. Používanie nerazeného striebra nie je typické len pre Uhorsko, ale je to celoeurópsky fenomén.

In 2008, a vessel was discovered in surroundings of Turčianske Teplice (Žilinský kraj, Slovakia) that originally contained about 4 kg of non-minted silver. Of it, 56 pieces of silver in the total weight of 1.3 kg have been gathered for collections of the Archaeological museum of the Slovak National Museum at Bratislava. Because the hoard did not contain any coins, its dating is problematic. On the first view, no concrete conclusion can be drawn from the preserved pieces of silver. Individual pieces have different weight (0.88 – 139.87 g) and size. More information will be probably obtained by chemical analyses, which are now in process.

From the preserved written documents it is known that non-minted silver circulated in Hungary in two different purities – 80 and 90%. The non-minted silver was used as a mean of payment especially from the end of 12th century

until the end of the 13th century. It is not excluded that certain payments were also realized by non-minted silver in 14th century. Using of the non-minted silver reflects a bad economical situation in the country, when the ruler was not able to apply his monopoly of coinage. The non-minted silver was, however, also imported by the colonists from Germany and Austria, because in this way they used most effectively large amounts of the mined silver. Using of non-minted silver was also more convenient at large payments, as one piece of a silver pound or its fragments replaced tens or even hundreds coins. In addition, the official Hungarian denarii were subjected to inflation (*renovatio monetae* – exchange of coins) and the mints produced coinage of low quality owing to their leasing to the Jewish chamber counts. Using of the non-minted silver is not typical only of Hungary, but it an all-European phenomenon.

Křesťanské symboly a motivy na českých denárech 10. a 11. století

Christian symbols and motives of the Bohemian denarii from 10th and 11th century

LUBOŠ POLANSKÝ

Národní muzeum, Vinohradská 1, 110 00 Praha, e-mail: lubos_polansky@nm.cz

Nejstarší česká měna – denáry tzv. velkého střížku byla ražena od dob druhé poloviny vlády knížete Boleslava I. do měnové reformy knížete Břetislava I. v roce 1050. Křesťanské symboly, motivy, znaky a nápisy tvoří 99% veškeré ikonografické výzdoby na českých denárech 10. a 11. století. Jedná se o typologicky velmi pestrou škálu.

Desáté století zná devět základních obrazových motivů na českých mincích – kříž, kaplička, ruku, kotvu, meč, ptáka, hlavu či poprsí Krista, poprsí panovníka a trojramenný kříž. K těmto základním motivům přistupují doplňující znaky v podobě různého počtu bodů, kroužků, křížků, šipek, písmen, trojúhelníčků a zatím neidentifikovaných symbolů.

Ikonograficky i epigraficky na svou dobu sice bohaté, ale graficky „jednoduché“ náplně mincí v 10. století, se výrazně mění v první polovině 11. století. Obrazy jsou složitější, precizněji a detailněji provedené a v opisech se začínají objevovat texty se sakrálním významem. Tyto texty často v návaznosti na obrazovou část mince jsou však vyraženy ve zkrácených tvarech a dodnes většina z nich nebyla interpretována. Co se týče vlastních motivů, v průběhu tohoto období jich příliš nepřibývá. Za Jaromíra I. se tak objevují motivy dvou poprsí převzaté z byzantských mincí či nápis PRAGA v mincovním poli, za Oldřicha I. nápis se jménem sv. Václava, beránek Boží či trůnící pa-

novník, konečně za Břetislava I. jezdec, celá postava, dvě postavy, koruna či lodě. Bohužel nové systematické zpracování ikonografie a epigrafiky českých denáru prozatím chybí. Dosavadní práce se týkají pouze výkladů jednotlivých obrazů a opisů, a to většinou jen jakoby mimořádem při zpracovávání jiné problematiky.

Při posledním zpracovávání sbírkových a nálezových denáru velkého střížku byly objevené nové indicie, např. neznámé varianty opisu a úpravy již vyražené mince, podporující některé mé starší interpretace symbolů a motivů použitych jako doprovodné znaky (především tzv. tří hřebů a kopí) a s nimi svázaná nová znění, korumpovaných i rádoby nekorumpovaných, opisů na mincích 10. století, jenž přispívají k hlubšímu porozumění zákonitosti českého mincovnictví v této době. Ikonograficky a epigraficky jsou pozoruhodné křesťanské motivy na tzv. byzantizujících denárech knížete Jaromíra a jeho bratra Oldřicha vyobrazujících převážně christologické výjevy. I zde nové interpretace jednotlivých mincí vycházející ze zpracování, jak obrazové, tak opisové složky mince, přináší výsledky v reinterpretaci, např. přidělení určitých Jaromírových mincí mincovně v Plzni a Chrudimi či čtení zkracovaných a někdy i částečně korumpovaných opisů, jako např. DEXTERA D[omini] N[OSTRI] I[esu] [c] HRISTI.

The oldest Bohemian currency – the s.c. large-sized *denarii* were minted from the second half of the prince Boleslaus's reign until the monetary reform of the prince Bretislaus I in 1050. The Christian symbols, motives, signs and inscriptions represent 99% of the iconographic decorations on the Bohemian *denarii* of the 10th and 11th century. They form a typologically very variable scale.

The 10th century knows nine basic pictorial motives on the Bohemian coins – crest, chapel, anchor, sward, bird, Christ's head or bust, ruler's bust and three-armed crest. These basic motives are completed by additional signs in the form of different number of points, rings, little crests, arrows, letters, triangles and, up to today, unidentified symbols.

The iconographically and epigraphically rich, for that period, but graphically “simple” depictions of the coins of 10th century are essentially transformed in the first half of 11th century. The depictions become more complex, precise and richer in details. The circumscriptions begin to contain texts with sacral meaning. These texts have often connection with the pictorial part of the coins, but they are presented in a shortened form and most of them have not been still interpreted. As to the motives themselves, their number increased only a little during that period. At the time of the reign of Jaromír I, there appear mo-

tives of two busts taken from Byzantine coins or the inscription PRAGA in the coin field. Under Oldaricus I the coins show inscription with the name of St. Venceslaus, Agnus Dei or the ruler sitting on the throne, while under Bretislaus I they show an equestrian, a whole figure or two figures, crown or ship. Unfortunately a new systematic elaboration of iconography and epigraphy of the Bohemian *denarii* is missing up today. The existing works focus only on interpretation of individual depictions or circumscriptions and mostly do it only marginally, when solving other problems.

During the last examination of the large-sized *denarii* from the collections and from the finds, new indicia have been discovered, for example unknown varieties of circumscriptions and additional modifications of the struck coins that support some of my earlier interpretations of symbols and motives used as accompanying signs (first of all the s.c. three spikes and spear) and the new wordings, connected with them, of corrupted or seemingly uncorrupted circumscriptions on the coins from 10th century, which contribute to a more profound understanding of the rules of the Bohemian coinage in that period. Iconographically and epigraphically remarkable are the Christian motives on the s.c. Byzanine-like *denarii* of the prince Jaromír and his brother Oldaricus depicting predomi-

nantly the christological scenes. There the new interpretations of individual coins are also based on elaboration of the pictorial and text components of coins. It offers new results in re-interpretation, for example in the ascribing

of certain Jaromír's coins to the mints of Plzeň and Chrudim or in reading of the shortened and sometimes also partly corrupted circumscriptions like DEXTERA D[omi] N[OSTRI] I[esu] [c]HRISTI.

K vlivu konzervace na parametry brakteátové mince

On influence of conservation on parameters of the bracteate-like coins

JAN ŠTEFAN

MARQ, Nám. Msgre Šrámka 6, 702 00 Ostrava, e-mail: jan.stefan@marq.cz

Moravské střední brakteáty (Cach 975-1015, cca 41 typů), byly raženy Přemyslem Otakarem II. v období 1270-1278 a Václavem II. v období 1278-1300, v době sjednocování měny na území přemyslovského státu. Pokud budeme předpokládat stále probíhající *renovatio monetae*, pak u Přemysla Otakara II. šlo o ražbu 15 typů za 8 let, tj. cca 2 typů za rok, a v případě ražeb Václava II. jde o 24 typů, což představuje v průměru 1 typ za rok.

Předmětem rozboru je nález Brno-Ivanovice z roku 2002 uložený na numismatickém oddělení Moravského zemského muzea, který obsahuje celkem 135 kusů středních moravských brakteátů a jejich svitků či zlomků. Po-klad byl nepochybně uložen koncem 13. století a jde pravděpodobně o tezauraci drahého kovu. Důležité je, že nález bylo možné zkoumat ještě před konzervací a bylo možné zvážit jednotlivé kusy před a po konzervaci.

Pro zkoumání je zapotřebí použít statistické metody, které vyžadují homogenitu zkoumaného souboru/nálezu, tj. vyžadují, aby zkoumané mince až do okamžiku zkoumání prošly stejnými podmínkami a aby byli k dispozici v „do-statečně velkém“ počtu. V numismatice jsou tyto podmínky málokdy splnitelné a je pak nutné definovat, co bude pojem homogeneity v daném konkrétním případě představovat.

Po vyloučení zlomků aj. je k dispozici soubor 77 kusů 12 typů moravských středních brakteátů, pocházejících z rozmezí 30 let. Kriteriem homogeneity je zde nominál mince a její typologická příslušnost, tedy „střední moravský brakteát“.

The Moravian middle-sized bracteates (Cach 975-1015, ca. 41 types) were minted by Přemysl Otakar II in 1270-1278 and Venceslaus II in 1278-1300, in the period of currency unification in the territory of the Přemyslid state. When considering the continuing *renovatio monetae*, than Přemysl Otakar II issued 15 types during 8 years, i.e. about 2 types a year, while Venceslaus II issued 24 types, hence in average 1 type a year.

This study focuses on the hoard discovered at Brno-Ivanovice in 2002 and deposited in the Numismatic Department of the Moravian Land Museum. It contains 135 middle-sized Moravian bracteates and their bundles or fragments. The hoard was hidden doubles by the end of 13th century and probably represents treasuring of noble metal. It is important that the find was available still before conservation and thus individual coins could be weighted before conservation and after it.

At the analysis it was necessary to use the statistic methods requiring homogeneity of the examined set of finds, i.e. they require a “sufficiently large” number of the coins having been passed through the identical conditions up to the moment of investigation. In numismatics these conditions can rarely be satisfied. Therefore it is necessary to define, what does the notion of homogeneity mean in the given case.

Technologické parametry (hmotnost a průměr mincí) byly měřeny běžnými prostředky, tloušťka byla vypočtena jako tzv. plošná hustota. Hlavním předmětem zkoumání je úbytek hmotnosti mince po konzervaci.

Výsledky byly hodnoceny parametrickými i neparametrickými metodami elementární statistiky, tedy určením základních statistických parametrů a určením hustoty pravděpodobnosti zkoumaných veličin, tedy rozdílení hodnot v souboru. Histogram, který má mnoho nevhod, zejména je tvarově závislý na zvoleném počátku, byl nahrazen hustotou pravděpodobnosti vypočtenou pomocí tzv. jádrového odhadu.

Byly určeny ztráty hmotnosti po konzervaci každé mince. Protože tato ztráta je závislá též na velikosti povrchu mince, byla stanovena „specifická“ ztráta hmotnosti a opět statisticky zpracována. Pro zjištění vzájemných vztahů mezi všemi uvedenými proměnnými byla provedena lineární regresní analýza. Všechny tyto výsledky jsou znázorněny graficky.

Výsledkem je graf hustoty úbytku hmotnosti mince vztázený na jednotku plochy mince. Dva vrcholy hustoty pravděpodobnosti ukazují, že hmotnosti některých mincí byly během uložení více ovlivněny korozí. Pravděpodobně jde o mince s nižší ryzostí stříbra. Vzhledem k malému počtu typů přítomných v tomto souboru můžeme pouze naznačit skupinu typů, o které se může jednat.

After excluding of fragments etc., a set 77 pieces of 12 types of the Moravian bracteates from a 30-year period. The criterion of homogeneity is the coin face value and its typology, hence the Moravian-middle-sized bracteate.

Weight and diameter of coins were measured by the usual means, while the thickness was calculated as the s.c. area density. The main objective of investigation is the loss of coin weight after conservation. Histogram that exhibits some disadvantages, especially dependence on the choice of its beginning, was replaced by probability density calculated by means of the s.c. core estimate.

There were established weight losses after conservation of each coin. Because the weight loss also depends on the coin surface, there was established the “specific” loss of weight and again treated statistically. For estimation of mutual relationships between all these variables the linear regression analysis was carried out. All these results were presented graphically.

The final result is represented by diagram of density of coin weight loss related to the coin surface. It shows two peaks, which indicate that some coins were more affected by corrosion. Probably it was the case of coins with lower purity of silver. In regard to a low number of types included in this set, it is difficult to identify, whether it was specific for a type.

Významný nález uherských dukátů ze severovýchodních Čech: pronikání uherského zlata na Moravu a do Čech v 15. století

A significant find of Hungarian ducats from northeastern Bohemia: penetration of the Hungarian gold into Moravia and Bohemia in 15th century

TOMÁŠ SMĚLÝ

Sídliště II/27, 251 68 Kamenice, e-mail: smely.tomas@centrum.cz

V roce 2009 byl při amatérské terénní prospekci na neznámé lokalitě, pravděpodobně v severovýchodních Čechách, objeven významný nález uherských dukátů z let 1342-1466. Nález byl rozorán na poli a byl nálezcem dlouhodobě dohledáván. Nález se skládá z více než 100 kusů dukátů, z nichž bylo možno zdokumentovat 67 kusů. V této zdokumentované části nálezu jsou nejpočetněji zastoupeny dukáty Zikmunda Lucemburského v počtu 53 kusů. Zastoupeny jsou i ražby všech jeho nástupců včetně jednoho dukátu Jana Hunyadyho. Nejstarší ražbou je jeden ducat Ludvíka I. (1342-1382). Nejmladšími ražbami jsou dva dukáty Matyáše Korvína (1458-1490) datované do roku 1466.

Nález představuje výjimečně cenný pramenný materiál. Rozsahem nálezového souboru se jedná o nejvýznamnější známý nález uherských dukátů 15. století z Čech a Moravy a současně o největší detailně zdokumentovaný středo-věký nálezový soubor zlatých mincí z tohoto území vůbec.

Mezi zlatými ražbami ukrývanými v průběhu 15. století Čechách a na Moravě jednoznačně dominují uherské dukáty. Tezauraci této mince máme doloženu v přibližně stovce známých nálezů. Většina nálezových uherských dukátů je představována jednotlivě nalezenými kusy nebo tyto mince

tvoří zpravidla pouze nepočetný doplněk k větším nálezům složeným převážně ze stříbrných ražeb. Větších nálezových souborů, ve kterých počet uherských dukátů přesáhl alespoň 10 kusů, známe pouze okolo patnácti. A z nich pouze jeden nebo dva obsahovaly více než 50 kusů těchto ražeb. Tyto soubory byly již v době svého odkrytí rozptýleny a ani jeden z nich není podrobně zdokumentován.

Nejmladší mince zkoumaného nálezu lze datovat do období posledních let vlády Jiřího z Poděbrad. Vzhledem ke stavu zachovalosti nejmladších ražeb můžeme předpokládat, že soubor byl shromážděn a pravděpodobně i ukryt v neklidné době česko-uherských válek za vlády Jiřího z Poděbrad nebo nejpozději v prvních letech vlády Vladislava Jagellonského. Jednotlivé nálezy uherských dukátů 15. století přesvědčivě dokumentují významné pronikání uherských zlatých mincí do peněžního oběhu Čech a Moravy. Zkoumaný hromadný nález těchto ražeb pak naznačuje, že uherské dukáty přicházely do tohoto prostoru též hromadně v podobě středoevropského obchodního kapitálu a to navzdory neklidné politicko-hospodářské situaci a vyloučení Čech a částečně i Moravy z evropské obchodní výměny.

In 2009, in an unknown locality, probably in northeastern Bohemia, a significant find of Hungarian ducats from 1342-1466 was discovered at the amateur prospecting. The find was dispersed during ploughing and its finder searched individual coins for a long time. The find consists of more than 100 ducats, among which 67 pieces could be documented. This documented part included 53 ducats of Sigismund of Luxemburg. There are also represented ducats of all of his successors, inclusively of Janos Hunyad. The oldest is one ducat of Ludovicus I. (1342-1382), while the youngest are two ducats of Mathias Corvinus (1458-1490) dated to 1466.

The find represents an exclusively valuable source of information. As to its extent, it represents the most significant known find of the Hungarian ducats from 15th century from Bohemia and Moravia and, at the same time, the largest documented medieval hoard of golden coins from these territories at all.

Among the golden coins hidden in 15th century in Bohemia and Moravia, the Hungarian ducats unambiguously predominate. Treasuring of these coins is documented in approximately 100 known finds. Most of the found Hungar-

ian ducats were found individually or these coins represent a scanty complement of larger finds of silver coins. There are known about 15 larger finds, in which number of the Hungarian ducats exceeded 15 pieces. Among them only one or two finds contained more than 50 Hungarian ducats. These finds were dispersed already at the time of their discovery and any of them has not been documented in details.

The youngest coins of the examined finds coincide with the reign of Georgius of Poděbrady. In regard to degree of conditions of the youngest coins it can be supposed to be accumulated and hidden during the turbulent periods of the Bohemian-Hungarian wars at the reign of Georgius of Poděbrady or in the first years of the reign of Vladislav of Jagiello. The individual finds of the Hungarian ducats from 15th century convincingly document penetration of the Hungarian golden coins into the money circulation of Bohemia and Moravia. The examined mass find of these coins indicates that the Hungarian ducats also come into this spaces in mass in form of the Central European trade capital and in spite of the turbulent political and economic situation and exclusion of Bohemia and partially also of Moravia from the European trade relationships.

Druhotné použitie starých nálezov mincí pri pohrebných obradoch v Sedmohradsku v 12. storočí

The reuse of ancient coin hoards during the funeral rituals in Transylvania of the XII century

SILVIU ISTRATE PURECE

Lucian Blaga University of Sibiu, Romania, B-dul Victoriei 5-7, 550 024 Sibiu, jud. Sibiu, e-mail: silviu.purece@ulbsibiu.ro

Stredoveké pohrebisko pri obci Feldioara (župa Brašov) je jedinečné v oblasti obývanej v Sedmohradsku nemeckými osadníkmi, vzhľadom na používanie antických mincí pri pohrebných obradoch. Obdobie používania cintorína je obmedzené koncom panovania Gejzu II. a usídlením Rádu nemeckých rytierov v roku 1211. Prečo boli mince nájdené v stredovekých hroboch nevieme presne, lebo informácie získané pri archeologickej výskume neboli dokonale využité. Napriek tomu je možné charakterizovať niekoľko všeobecných črt tohto javu a to vďaka postupnosti 122 hrobov preskúmaných počas dvoch archeologických sezón v rokoch 1990-1995, 1998-1999 a 2006. V odkrytých hroboch bolo nájdených 132 kostier s niekoľkými predmetmi, medzi ktorými bolo aj 14 mincí. Teda len 10,6 % jedincov bolo pochovaných s mincami. Tento jav nie je špecifický len pre pohrebisko pri Feldioare, ale je príznačný pre celú oblasť nemeckej kolonizácie.

Na pohrebisku bolo nájdených 29 mincí zoradených podľa emitentov: 2 z obdobia Rímskej republiky, 17 z rímskeho cisárstva, 8 z Uhorska a 2 z Habsburskej monarchie. Celkom 18 z nich bolo nájdených vo funerálnom kontexte: 2 z Rímskej republiky, 10 z rímskeho cisárstva a 6 z Uhorska. Dva rímske republikánske denáre boli vydané S. Afraniom a Q. Pomponiom Musom. Desať rímskych cisárskych mincí patrilo nasledujúcim cisárom: Septimius Severus 4 denáre (Iulia Domna 1, Caracalla 1, Geta 1), Caracalla 1, Elagabalus 2 denáre (Iulia Mamaea 1) a Severus Alexander 2 denáre (Iulia Mamaea 1) a 1 sestercius.

The case of the medieval cemetery from Feldioara (Braşov County) is unique in the colonized space of *German guests* from Transylvania because of the coins used during the funeral rituals. The period of utilization of the cemetery is limited, starting from the end of the reign of Géza II until the establishment of the Teutonic knights here (1211). Although we do not have the whole picture of why the coins were found in the medieval burial tombs in Feldioara because of the fact that the pieces of information extracted from the archaeological research were not exhausted, some general features of the phenomenon could be noticed. These general features could be observed because of the behavioral sequence of the 122 tombs examined during the three archaeological campaigns from 1990-1995, 1998-1999 and 2006. In the uncovered tombs, 132 individuals were found with few objects surrounding them and only 14 with coins. Thus only 10.60% of individuals were buried having coins

Prepodkladáme, že rímske republikánske mince a väčšina cisárskych mincí nájdených vo funerálnom kontexte boli súčasťou jedného pokladu. Medzi 1. storočím p. n. l. a 1. storočím n. l. došlo k významnému demografickému nárustu a zvýšeniu prítomnosti rímskych mincí v oblasti dnešnej Feldioary. Ide o obdobie, keď boli ukryté také poklady ako napríklad z Iliei (župa Covasna), Sfântu Gheorghe II, Fotoş (župa Covasna). Obsahujú mince razené od polovice 2. storočia p. n. l. až do prvej polovice 1. storočia p. n. l.. Mince z podobného pokladu boli obetované aj zosnulým stredovekým obyvateľom Feldioary, vrátane oboch spomínaných republikánskych denárov.

Je veľmi pravdepodobné, že väčšina rímskych cisárskych mincí nájdených vo funerálnom kontexte bola súčasťou pokladu, lebo denáre dynastie Severovcov sa často objavujú v pokladoch rímskej Dácie. Problémy, ktorým provincia čeliла v polovici 3. storočia boli príčinou ukrytie bohatých pokladov na takmer celom území provincie. Hojný výskyt rímskych cisárskych mincí v hroboch z Feldioary môhol súvisieť s náležom jedného takého pokladu.

Mince z oboch pokladov boli roztriedené pred ich uložením do hrobov, čo je zrejmé v prípade rímskych cisárskych mincí, kde boli vybrané kusy v horšej zachovalosti a s vyšším obsahom striebra.

Archeologické a numizmatické aspekty zaznamenané vo Feldioare nám dovoľujú, hoci iba čiastočne, študovať niektoré staré a neznáme poklady objavené počas stredoveku.

on them. This phenomenon is not specific only to Feldioara cemetery, but also to the whole area of German colonization in Transylvania.

In the cemetery area there were found 29 coins, grouped according to the issuing state: 2 from the Roman Republic, 17 from the Roman Empire, 8 from Hungary and 2 from Habsburg Empire. 18 of these were discovered in clear funeral context: 2 from the Roman Republic, 10 from the Roman Empire, 6 from Hungary. The two Roman Republicans denars were issued by S. Afranius and Q. Pomponius Musa, while 10 Imperial Roman coins were issued by the following emperors: Septimius Severus 4 denars (Iulia Domna 1, Caracalla 1, Geta 1), Caracalla 1, Elagabalus 2 denars (Iulia Mamaea 1) and Severus Alexander 2 denars (Iulia Mamaea 1) and 1 sestercius.

We consider both the Roman Republican coins and most of the imperial Roman coins discovered in funeral

Research theme from project: South Transylvanian medieval monuments: past – present – future.
Between archaeology, history and 3D modeling.

contexts to be a part of a hoard. Between the 1st century BC and the 1st century AD we can see an important demographic growth and an increasing presence of the Roman coins in the area next to Feldioara. It was the time when treasures like those from Ilieni (Covasna County), Sfântu Gheorghe II, Fotoş (Covasna County) were hidden. They consists of the coins issued as during the mid 2nd century BC as the first half of the 1st century BC. The coins from a similar hoard had been offered to the deceased medieval inhabitants of Feldioara, inclusively of the 2 republican denars mentioned above.

It is highly probable that the major part of the Roman imperial coins discovered in funeral contexts were a part of a hoard because denars from the Severian dynasty appear frequently in the Roman Dacia's coin deposits. The

problems that the province has confronted with towards the half of the 3rd century generated great consistent treasures hidden in almost the whole territory of the province. The abundance of the Roman imperial coins in the tombs from Feldioara could be generated by the discovery of one of such hoards.

The coins from both treasures were selected before they were placed in the tombs. This fact is more obvious in the case of Roman imperial coins, because pieces with a poorer state of conservation and with a higher content of copper were chosen.

The archaeological and numismatic aspects noticed in Feldioara allow us (even if it is only partial) to study some ancient and unknown hoards, discovered during the medieval period.

Nové nálezy pražských grošov na Ukrajine

New findings of Prague groats in Ukraine

Нові знахідки пражських грошей на землях України

Андрей КРЫЖАНИВСКИЙ

ул. Трыловского 28/141, 790 49 Львов, e-mail: akry@loe.lviv.ua

Nedávno bolo publikovaných 23 nálezov pražských grošov (Kryžanovskij 2009), ktoré sa nepodarilo získať na podrobnejšie štúdium. V súčasnosti sa našlo niekoľko ďalších pokladov:

- V Zoločevskom okrese Lvovskej oblasti sa našiel grošík Kazimíra III. a 34 obrezaných pražských grošov neznámych panovníkov. Štyri kusy boli obrezané do polovice legendy vonkajšieho kruhopisu (skupina I) s priemernou hmotnosťou 2,28 g, 30 kusov obrezaných do perlovca medzi vnútorným a vonkajším kruhopisom (skupina II) malo priemernú hmotnosť 1,45 g. Prvé varianty haličských grošíkov Kazimíra III. vážili 1,69 g. To objasňuje dôvody obrezávania pražských grošov na priemer charakteristický pre skupinu II. Obrezávanie na rozmeru skupiny I sa naopak robilo ako prispôsobenie ich hmotnosti polmiskalu Zlatej hordy (v 14. storočí miskal vážil 4,56 – 4,59 g).
- Na severe Ternopolskej oblasti sa našlo 20 pražských grošov neznámych panovníkov obrezaných na rozmeru skupiny I a jeden obrezaný uhorský groš Karola Róberta (1,75 g).
- Na hranici Lvovskej a Ivano-Frankovskej oblasti boli nájdené medené denáre zo 14. stor. a pražský groš Jána Luxemburského obrezaný na rozmeru skupiny I.
- V Chotinskom okrese Cernovickej oblasti boli nájdené grošíky Vladislava Opolského a Ludovíta uhorského, ako aj 3 kusy pražských grošov Jána Luxemburského obrezaných na rozmeru skupiny II.
- Na juhu Černovickej oblasti bol nájdený poklad, v ktorom boli haličské grošíky Kazimíra III., Vladislava Opolského a Ludovíta uhorského obrezané na priemer charakteristický pre skupinu II.

ského a Ludovíta uhorského, ako aj 700 pražských grošov (23 kusov Václava II. 393 kusov Jána Luxemburského a 276 Karla IV.), iba 4 groše neboli obrezané, 443 kusov bolo obrezaných na priemer 18,5 – 21,5 mm (skupina II) o priemernej hmotnosti 1,66 g a 246 kusov na priemer 22-26 mm (skupina I) o priemernej hmotnosti 2,28 g.

- Nedaleko od Kamencu Podolského bolo objavených 600 mincí, z ktorých 500 mincí boli grošíky Haličskej Rusi (1353 – 1386), 20 mincí údelných litovských kniežatstiev Podolského a Novgorodsko-Siverského. Poklad obsahoval aj okolo 100 pražských grošov prevažne Václava IV., v menšej miere a aj Karla IV. a Jána Luxemburského. 60 z nich bolo obrezaných na priemer skupiny II s hmotnosťou 1,18 – 1,60 g.
- Na severe Volynskej oblasti bolo nájdených 258 pražských grošov, z ktorých 43 grošov bolo Václava IV. a 215 Karla IV. (jeden z nich s chybným menom panovníka KROLUS a jeden falošný, pocínovaný). Popularita pražských grošov na území Ukrajiny vyvolávala nielen ich falošanie, ale aj napodobňovania (napodobeniny razil Vladimír Olgerdovič v Kijeve).

Pri analýze nálezov pražských grošov na území Ukrajiny treba konštatovať, že za pomyslenou líniou oddelujúcou oblasť vplyvu Zlatej hordy od území litovských kniežatstiev, Haličskej Rusi a Moldavska sa tieto mince takmer nenachádzajú, čo je logické, lebo toto území patrilo inému mincovnému systému.

Literatúra

Крыжанивский, А., 2009: Buletyn numizmatyczny № 3.

Recently 23 finds of Prague groats were published (Kryžanovskij 2009), which were not available for a more detailed examination. At present further hoards were discovered:

- In Zolochevsk district of Lvov region a little groat of Kazimir III and 34 circumcised Prague groats of unknown rulers were found. Four pieces were circumcised up to half of the height of outer circumscription (group I) with the average weight of 2.28 g, 30 pieces were circumcised up the pearl ring dividing the inner circumscriptions (group II) with average weight 1.45 g. The first varieties of Galician little groats of Kazimir III had weight 1.69 g. This explains reasons of circumcising of the Prague groats to the diameter characteristic for the group II, whereas circumcising to the diameters of the group I was made as an adaptation of their weight the half-miskal of Golden Horde (in 14th century the miskal weighted 4.56 – 4.59 g).
- In the north of Ternopol region 20 Prague groats of unknown rulers and one circumcised groat of Carolus Robert (1.75 g).were found. They were circumcised to dia-

meter of the group I.

- At the border of Lvov and Ivano-Frankovsk regions copper denarii from 14th century and one Prague groats of Johannes of Luxemburg circumcised to diameter of the group I.
- in the Chotinsk district of Chernotsy region little groats of Vladislav Opolskij and Ludovicus of Hungary were found together with three Prague groats of Johannes of Luxemburg circumcised to diameter of the group II.
- in south of Chernovtsi region a hoard was discovered including the Galician little groats of Kazimir III., Vladislav Opolskij and Ludovicus of Hungary, as well as 700 groats (23 pieces of Venceslaus II, 393 pieces of Johannes of Luxemburg and 275 of Carolus IV.). Among them only four groats were not circumscripted. 443 pieces were circumcised to the diameter 18.5 – 21.5 m (group II) with average weight of 1.66 g and 246 pieces to the diameter 22-26 (group I) with average weight 2.28 g.
- Near to Kamenc Podolskij 600 coins were found, among which 500 coins were little groats of Galician Rus (1353

– 1386), 20 coins of princes of the vassal Lithuanian duchies of Podolie and Novgorod-Siversk. The hoard also contained 100 Prague groats, predominantly those of Venceslaus IV, but also those of Carolus IV and Johannes of Luxemburg. 60 of them were circumcised to diameter of the group II, with weight of 1.18-1.60 g.

- In the north of the Volyn region 258 Prague were found, among which 43 were of Venceslaus IV. and 215 of Carolus IV. (one of them had the erroneous ruler's name KRO-

Недавно опубликовано 23 находки пражских грошей (Крыжанивский 2009), которые ранее не фиксировались. Сейчас известно ещё несколько:

- в Золочевском р-не Львовской обл. найден галицкий грошик Казимира III и 34 обрезанных пражских гроша неизвестных эмитентов. 4 шт были обрезаны до половины легенды верхней надписи (I группа) средним весом 2,28 г. 30 шт. обрезаны по ободку между верхней и нижней надписью (II группа) средним весом 1,45 г. Первые разновидности галицких грошиков Казимира III весили 1,69 г. Это объясняет причину обрезывания пражских грошей до размеров II группы. Обрезывание до размеров I группы осуществлялось вероятно с целью их приспособления до веса золотоордынского полмискаля (в XIV в. мискаль весил 4,56-4,68 г.);
- на севере Тернопольской обл. найдено 20 пражских грошей неизвестных эмитентов обрезанных до размера I группы и один обрезанный венгерский грош Карла Роберта (1,75 г.);
- на границе Львовской и Ивано-Франковской обл. найдены медные галицкие денарии XIV в. и пражский грош Иоанна Люксембургского, обрезанный до размеров I группы;
- в Хотынском р-не Черновецкой обл. нашли галицкие грошики Владислава Опольского и Людовика Венгерского, а также 3 шт. обрезанных до размеров II группы пражских гроша Иоанна Люксембургского;
- на юге Черновецкой обл. нашли клад монет, в котором были галицкие грошики Казимира III, Владис-

LUS, one was counterfeited, coated with tin). Popularity of the Prague groats in Ukraine was not only the motive for counterfeiting, but also for their imitation (imitation were minted by Vladimir Olgerdovich I Kiev).

When analyzing finds of Prague groats in Ukraine, it is to be stated that behind the ideal line dividing the zone of Golden Horde from the Lithuania duchies, Galician Rus and Moldavia these coins almost do not occur. This is logic, because this area belonged to other coin system.

лава Опольского и Людовика Венгерского, а также около 700 пражских грошей (23 шт Вацлава II, 393 шт Иоанна Люксембургского и 276 шт Карла IV). Только 4 гроша были необрязанными. 443 шт обрезаны до диаметра 18,5-21,5 мм (II группа) средним весом 1,66 г, и 246 шт до диаметра 22-26 мм (I группа) средним весом 2,28 г;

- возле Каменца-Подольского найдено более 600 монет, 500 шт из них составляли грошики Галицкой Руси (1353-1386 гг.), 20 шт монет Подольского и Новгород-Сиверского удельных литовских княжеств. В кладе около 100 пражских грошей, преимущественно Вацлава IV (есть Карла IV и Иоанна Люксембургского). 60 шт из них обрезаны до II группы весом 1,18-1,6 г;
- на севере Волынской обл. найдено 258 шт пражских грошей, из них Вацлава IV 43 шт и Карла IV 215 шт (из них один с ошибкой „KROLUS” и один поддельный медный покрытый оловом). Популярность чешских монет на землях Украины вызывала не только их фальсификацию, но и официальную имитацию (Владимир Ольгердович в Киеве выпускал подражания пражским грошам);

Анализируя ареал находок пражских грошей на территории Украины, следует отметить, что за условной линией, отделяющей владения Золотой Орды от земель литовских княжеств, Галицкой Руси и Молдавии, эти монеты практически не встречаются, что вполне логично – ведь это территория иной монетной системы.

Poklad stredovekých a rannonovovekých mincí z Päräu zo 14. – 17. storočia

The hoard of medieval and early modern coins of Päräu 14th-17th centuries

IOAN CONSTANTIN FRATEAN

Str. Ghioceilor 2, 505200, Făgăraş, judeţul Braşov, e-mail: vulturulfgs@yahoo.com

Poklad stredovekých a rannonovovekých mincí bol objavený v roku 1979 v dedine Päräu (župa Braşov). Pozostával z 5 372 strieborných mincí uložených v hlinenom, sčasti zachovanom pohári. Mince a črepy pohára sú uložené v Krajinskom múzeu Făgăraşa (Muzeul Țării Făgărașului).

Mince boli razené v Sedmohradsku (24), Uhorsku (3 993), Poľsku (770), Prusku (153), Čechách (149), Litve (46), Rige (52), Svidnici (66), Gdansku (47), Lehnici-Brzegu (40), Elbingu (11), Kemptene (2), Tirolsku (2), Salzburgu (1), Braunshweig-Luneburgu (1), Mansfeld-Eislebene (1), Frízašsku (1), Sasku (2), Brandenburgu - Neumarku (3), Hanoveri (1), Tešíne (1), Hlohove (1), Hoxteri (1), Moldovsku (1), Štajersku (1) a Mindene (1) a pochádzajú z ob-

dobia 1399 až 1602. Poklad bol uložený pravdepodobne začiatkom 17. storočia.

Poklad má mimoriadne rôznorodé zloženie, lebo pozoštáva z mincí 27 krajín, oblastí alebo miest a 16 rôznych nominále. Z tohto hľadiska sa podobá aj ďalším pokladom nájdeným a publikovaným v Sedmohradsku.

Celková hodnota mincí je 10 100 denárov. Príčinou ukrytie pokladu boli boje a nepokoje nasledujúce po vražde Mihaia Vieaza, čo naznačuje, že poklad bol ukrytý pravdepodobne v rokoch 1602-1603.

Poklad nájdený pri obci Päräu je významný tým, že dopĺňa poznatky o obehu strieborných mincí v Sedmohradsku a Făgăraši.

A hoard of medieval and early modern coins was discovered in 1979 in Päräu village (Braşov County). It consisted of 5,372 silver coins stored in an earthen jar that was partly preserved. The coins and fragments of the jar are kept in Făgăraş County Museum.

The coins were issued in Transylvania (24), Hungary (3,993), Poland (770), Prussia (153), Bohemia (149), Lithuania (46), Riga (52), Svidnica (66), Gdańsk (47), Liegnitz-Brieg (40), Elbing (11), Kempten (2), Tyrol (2), Salzburg (1), Braunshweig - Luneburg (1), Mansfeld - Eisleben (1), Frisia - Friesland (1), Saxony (2), Brandenburg - Neumark (3), Hanovra (1), Cieszyn - Teschen (1), Glogau (1), Hoxter (1), Moldova (1), Steirmark (1) and Minden (1). The coins

cover the years 1399-1602 and were probably accumulated at the end of the 16th century.

Taking into account the 27 countries, provinces and towns issuing these coins of 16 different face values, the hoard of Päräu has an extremely diversified structure. From this point of view it is similar with the hoards, which have been discovered and published in Transylvania up to now.

The value of the hoard is 10,100 denars. The fights and troubles following the murder of Mihai Viteazul indicate the hoard to be buried probably in 1602 or 1603.

The hoard of Päräu is significant because it completes the information about the circulation of the silver coins in Transylvania and especially in the County of Făgăraş.

Mince neznámej nominálnej hodnoty v mincovom systéme Moldavska v 15. storočí

Coins of an unknown face value in the Moldavian monetary system of 15th century

LILIA DERGACIOVA

*Centrul de archeologie, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei, Bd. Ștefan cel Mare 180,
MD 2004 Chișinău, e-mail: dergaciova-lili@gmail.com*

Podľa literatúry tvorili menový systém v 15. storočí mince troch nominálnych hodnôt: jeden a polgroše, nazývané aj dvojité groše, groše a polgroše.

Metrologické analýzy, rozbor pokladov a jednotlivých nálezov mincí preukázali existenciu mincív aj ďalšej nominálnej hodnoty. Tieto mince sú bez nápisov a razili sa v druhej polovici panovania kniežaťa Alexandra I. (1400-1432) výhradne z medi. Hmotnosť vyše 800 skúmaných mincív sa pohybovala od 2,01 do 0,18 g (priemer 0,65 g) a priemer od 17,0 do 12,6 mm (priemer 15,6 mm).

According to literature, the Moldavian monetary system of the 14th-16th centuries consisted of coins of three face values, viz. one and half groat (also called double groat), groat and half groat.

The metrological analyses and examination of hoards and individual finds detected existence of coins of a further face value. These coins are unepigraphic and were minted in the second part of the reign of Alexander I (1400-1432), exclusively from copper. The weight of more than 800 coins examined ranges from 2.01 to 0.18 g (0.65 g in average) and

Tieto mince zaviedol knieža Alexander I. na odstránenie naliehavého nedostatku drobných mincív v peňažnom obehu v Moldavsku. Zavedené boli po vzore medených mincív nazývaných pulo, ktoré boli súčasťou mincovej sústavy Zlatej hordy. Jej menová sústava ovplyvnila aj menové systémy Haličskej Rusi, Moskovskej Rusi a Kaffy.

Na základe uvedených skutočností navrhujem označovať medené mince razené v Moldavsku v 20. a 30. rokoch 15. storočia ako moldavské pulo.

diameter from 17.0 to 12.6 mm (15.6 mm in average).

These coins were introduced by Alexander I to solve the pressing shortage in coins in the internal money circulation in Moldova. Their introduction followed model of the copper coins called pulo from the monetary system of Golden Horde, which also influenced the monetary systems of Galician Russia, Moscow Russia and Kaffa.

Basing on the above data, the copper coin minted in Moldova in the 1420's and 1430's are proposed to be called Moldavian pulo.

Zaujímavé nálezy mincí z východného Slovenska zo 16.-18. storočia

Interesting coin finds from East Slovakia from 16th-18th century

JÁN HUNKA

Archeologický ústav SAV, Akademická 2, 949 21 Nitra, e-mail: jan.hunka@savba.sk

Oblast dnešného východného Slovenska bola po roku 1526 dôležitým politickým, vojenským a hospodárskym územím. V dôsledku bitky pri Moháči (1526) sa územie Uhorského kráľovstva zmenšilo na dnešné Slovensko a časť Maďarska. Horné Uhorsko, a v jeho rámci východné Slovensko, tvorilo priestor pre presuny armád bojujúcich s Turkami a protihabsburskými povstalcami. Týmto regiónom prechádzali významné diaľkové obchodné cesty zo Sedmohradská, do Poľska, do Turkami okupovaného Maďarska, či na Ukrajinu.

Dnes nám tieto skutočnosti dokladajú početné nálezy mincí. Popri uhorských minciach (dukátoch, toliaroch,

grošoch, denároch, oboloch) sa tu objavili aj desiatky zahraničných mincí. Medzi také patria nemecko-švajčiarske 3-grajciare a batzeny (poklad Žalobín), ruské kopejky (Spišský hrad, Žalobín), dokonca turecký mangir a vestfálsky groš mesta Höxter (Spišský hrad). Pomerne bežné sú mince poľské vyrazené v Gdansku, Malborku, Toruni, Krakove, Bydgošti. Medzi raritné patria razby Rádu nemeckých rytierov (Hniezdne [pri Staré Lubovni], Košice), ako aj mince z Livónska a Kurónska. Okrem mincí, sú z východného Slovenska známe aj počítacie žetóny (hrad Šariš, Spišská Nová Ves), olovené plomby (Seňa), unikátna je benátska medaila zo 70. rokov 18. storočia.

After 1526, the area of the present-day East Slovakia became a significant territory from the political, military and economic view. As a consequence to the battle at Mohács (1526), the territory of the Hungarian Kingdom reduced to the present-day Slovakia and a part of the present-day Hungary. The Upper Hungary, and within its frame the present-day East Slovakia represented an area for movements of the troop fighting with Turks and anti-Habsburg insurgents. This area was crossed by the large-distance trade paths from Transylvania, to Poland and to the parts of Hungary occupied by the Turks or to Ukraine.

Today these facts are manifested by numerous coin finds. Beside the Hungarian coins (ducats, thalers,

groats, denarii and obols) tens of foreign coins were discovered. Among them the German-Swiss 3-kreutzers and batzens (the hoard of Žalobín), Russian kopecks (the Spišský hrad castle, Žalobín) and even the Turk mangir and Westfalian groat of the town of Höxter (the Spišský hrad castle). Relatively frequent are the Polish coins minted in Gdańsk, Malbork, Toruń, Cracovia and Bydgoszcz. Among the rare coinages, those of the Order of German Knights (Hniezdne [near Stará Luboňa], Košice) and from Livonia and Kurland are to be named. Out of the coins, the calculation tokens (the Spišský hrad castle, Spišská Nová Ves), lead seals (Seňa) were found. Unique is the Venetian medal from 1770-s.

Mirabilia mundi – nadprirodzené bytosti a netvory na razidlách stredovekých minci v Európe (úvodné úvahy)

Mirabilia mundi – supernatural beings and monstrosities on the stempels of medieval coins in Europe (preliminary considerations)

Mirabilia mundi – cudowność i potworność na stemplach monet średniowiecznych w Europie (uwagi wstępne)

WITOLD GARBACZEWSKI

Muzeum Narodowe w Poznaniu, Aleje Marcinkowskiego 9, 61-745 Poznań, e-mail: garbaczewski@mnp.art.pl

Predmetom analýzy je vzhľad hybridných živočíchov a fantastických bytostí (z dnešného pohľadu, lebo o ich reálnej existencii v diskutovanom období nebolo spravidla pochybnosť) zobrazovaných na stredovekých minciach. Tieto bytosti sa začali vo väčšom merítku objavovať predovšetkým na stredo- a východoeurópskych minciach, ale tiež v Škandinávii a ojedinelo v západnej Európe v 12. storočí, pričom sa niekedy stali príznačou ikonografickou črtou miestneho mincovníctva. Okrem pomerne často zobrazovaných a ľahko rozoznateľných netvorov (šarkany, gryfiovia, sirény, kentaurovia) sa na minciach môžeme stretnúť s hybridnými bytostami, určenie ktorých nie je jednoznačné a predstavuje značné ťažkosti. Preto pokusy o ich triedenie môžu byť zatažené veľkým rizikom chýb.

Pomerne široké chronologické rámce poskytujú mož-

nosť preskúmania zmien významu jednotlivých motívov v časovom úseku niekoľkých storočí. Dôraz bol pritom položený na samostatné vyobrazenia. Scénam bojov, ktorých sa účastnia aj fantastické živočíchy, bez ohľadu na čiastočne odlišnú problematiku, ktorá sa k nim viaže, tu pozornosť venovaná nebude (aj kvôli nedostatku miesta na ich analýzu). Úvodný pokus o objasnenie symboliky jednotlivých motívov sa opiera predovšetkým o diela iných odvetví výtvarného umenia – najmä iluminácií a architektonického kamenárstva. Takisto písané texty a rozbor miestnych podmienok môžu dať odpoveď na otázku, aké významy skrývali konkrétné vyobrazenia. Úvahy obsiahnuté v tomto príspevku majú – vzhľadom na rozsah témy – predbežný charakter a všetky uvádzané hypotézy boli vyslovené s úmyslom vyvoláť diskusiu o tejto téme.

The objective of analysis is appearance of hybrid animals and fantastic beings (from the present day viewpoint, as in the discussed period there were not any doubts about their real existence) depicted on the medieval coins. These beings began to appear, in a greater scale, first of all on the Central and East European coins, but also in Scandinavia and sporadically in West Europe in 12th century. Sometime they become a characteristic iconographic feature of the local coinage. Out of the relatively often depicted and easily recognizable monsters (dragons, griffins, sirens, centaurs), the hybrid beings can be also seen on the coins. Their identification is not unambiguous and causes considerable difficulties. Therefore attempts at their classification can be loaded by a great risk of mistakes.

Relatively wide chronological frameworks offer a possi-

bility to study changes in meaning of individual motives in the time span of several centuries. The emphasis was put on the depictions themselves. The scenes from fights, in which the fantastic animals take part, irrespectively of the partly different problems connected with them (also due to lack of place for their analysis) will be here out of the topic. The preliminary attempt at explaining the symbolism of individual motives is based, first of all, on works of other art branches – especially illuminations and architectonic stone cutting. Similarly the written texts and analyses of local conditions can answer the question, what meanings are hidden in the concrete depictions. The considerations included into this contribution have – in regard to extent of the theme – a preliminary character and all hypotheses presented have been formulated with intention to evoke discussion on this theme.

Analizowano wizerunki zwierzęce hybryd oraz postacie fantastyczne (z dzisiejszego punktu widzenia, gdyż w ich realne istnienie w omawianym okresie z reguły powszechnie wierzono), umieszczanych na stemplach monet w wiekach średnich. Zaczęły się one pojawiać, przede wszystkim na monetach w Europie Środkowej i Wschodniej, ale także w Skandynawii, czy – sporadycznie – w Europie Zachodniej, na większą skalę od XII stulecia, stając się niekiedy charakterystyczną cechą ikonograficzną lokalnego mennictwa. Oprócz potworów stosunkowo często wyobrażanych i łatwo rozpoznawalnych (smoki, gryfy, syreny, centaury), spotkać możemy na monetarnych stemplach także hybrydy, których identyfikacja nie jest jednoznaczna i nastręcza obecnie sporo trudności. Dlatego próba ich klasyfikacji obarczona być może dość dużym ryzykiem błędu.

Stosunkowo szerokie ramy chronologiczne pozwalają

na prześledzenie zmiany znaczenia poszczególnych motywów na przestrzeni kilkuset lat. Nacisk położony tu został na wyobrażenia samodzielne – sceny walki, w których również udział biorą zwierzęta fantastyczne, ze względu na nieco odmienną problematykę, jaka się z nimi wiąże (oraz brak miejsca do ich analizy), nie będą tutaj brane pod uwagę. Wstępna próba wyjaśnienia symboliki poszczególnych motywów podjęta została przede wszystkim w oparciu o wytwory innych gałęzi twórczości artystycznej – głównie iluminatorstwa i kamieniarki architektonicznej. Również teksty pisane, a także analiza uwarunkowań lokalnych, mogą dać odpowiedź na pytanie, jakie treści przenosiły konkretne wizerunki. Poczynione tutaj uwagi mają – ze względu na rozległość tematu – charakter wstępny, a wszelkie hipotezy zaprezentowane zostały z myślą o wywołaniu dalszej dyskusji w tym temacie.

Nálezy stredovekých mincí v Šimleu Silvaniei – Báthoryho kaštieľ

Finds of medieval coins in Šimleu Silvaniei – Báthory's castle

Descoperiri monetare medievale la Šimleu Silvaniei – Castelul Báthory

DANIELA MARCU & EMANOIL PRIPON

Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău, Str. Unirii 9, 450 042 Zalău,, Județul Sălaj,
e-mail: damasus2000@yahoo.com¹⁾, emanoilpripon@yahoo.com²⁾

Panstvo Šimleul sa nachádza na severozápade Rumunska (župa Sălaj, Sedmohradsko). V písomných prameňoch sa spomína prvý raz v 13. storočí. Napriek tomu kamenný hrad Šimleul na Pevnostnom kopci (dealul Cetății) sa objavuje v dokumentoch až v roku 1531, keď je pripisovaný ženskej líniu rodu Báthoryovcov. Počas 15. storočia úloha pevnosti klesá, no osídlenie na jej úpätí sa rýchlo rozvíja a nadobúda významnú hospodársku a spoločenskú úlohu. Preto po roku 1417 dokumenty o nej hovoria ako o „oppidum Somllyo“. Koncom 15. storočia Mikuláš Báthory stavia pri rieke Crasna, na úpätí hory so starou pevnosťou hrad (areál 1), ktorý súčasne so spoločenským vzostupom rodiny Báthoryovcov zo Šimleu sa približne koncom 16. storočia rozširuje a dopĺňa o nové pevnostné sústavy (areál 2).

V súvislosti s politickými a vojenskými udalosťami z čias kniežaťa Juraja II. Rákocziho padol hrad za obeť požiaru. Neskôr sa stáva hranicou pevnosťou (1665), ktorá sa spomína až do počiatku 18. storočia, keď je narýchlo zahrnutá do zápasu medzi Františkom II. Rákoczim a Habsburgovcami. To malo ľahké dôsledky pre celistvosť budovy. Po Satmárskom mieri (1711) sa nedotknuté priestory vo vnútri budovy premenili na vojenské sklady a väzenie. Z voľakedy monumentálneho celku sa zachovali nad povrchom zeme dve okrúhle veže na východnom okraji areálu 1, veža s bránou a sčasti štvorhranné bastióny areálu 2.

The dominium Šimleul is situated in northwestern part of Romania (Sălaj County, Transylvania). It is mentioned for the first time in written documents from 13th century. In spite of it, the stone castle Šimleul itself situated on the Citadel Hill (dealul Cetății) appears in the documents as late as in 1531, when it is ascribed to the feminine line of the Báthory family. In 15th century, significance of the castle declined, but settlement on its foothill developed rapidly and played a significant economic and social role. Therefore the documents wrote about it after 1417 as “oppidum Somllyo”. By the end of 15th century, Nicolaus Báthory builds up at the Crasna river, at the foothill of the old castle, a new castle (area 1), which was gradually enlarged and completed by end of the 16th century (area 2), in accordance with the ascendance of the house Báthory of Šimleu.

In connection with the political and military events from the period of the county George Rákoczi II, it was damaged by fire. Later it becomes a border fortress (1665), which was mentioned up to the early 18th century, when it was rapidly included into the conflict between Ferenc Rákoczy and the

V rokoch 2006-2010 sa uskutočnilo 5 archeologických záchranných výskumov, ktoré poskytli nové poznatky o pôdoryse areálu 1 (veža s bránou, okrúhly bastión, dva štvorhranné bastióny, ktoré sa nachádzajú na južnom a západnom krídle, pričom západné krídlo vykazuje viaceré fázy vnútorného usporiadania). Výsledkom archeologickej výskumu je ohromujúce množstvo nálezov: keramiky (nádoby, kachle, rúry), skla, kovu (železo, med', striebro) a architektonických prvkov (zlomky tvarovaných kameňov). Okrem toho bolo nájdených 110 mincí dokumentujúcich celú história budovy.

Najstaršie mince pochádzajú z polovice 15. storočia a dávajú sa do spojitosti s budovaním areálu 1. Obdobie najväčšieho vzostupu rodu Báthoryovcov (od konca 16. storočia do druhej polovice 17. storočia) je ilustrované nálezmi poľských, sedmohradských, českých a maďarských mincí. Z toho obdobia pochádzajú aj mince s mimoriadne vzácnym výskytom v Sedmohradsku, ako napríklad polovičný ecu razený vo Francúzsku v Tours v roku 1659. Súčasne s prechodom Sedmohradská pod habsburským vplyvom, miesto starších mincí postupne preberajú rakúske mince, ktoré sú medzi mincami nájdenými na hrade veľmi početne zastúpené.

Nálezy mincí na báthoryovskom hrade prispievajú nielen lepšiemu poznaniu nominálne zastúpených v obchu v priebehu 15. až 17. storočia, ale aj lepšiemu poznaniu politickej histórie Sedmohradská.

House of Habsburg. It had serious impact on the building integrity. After the Szatmár Peace (1711), the intact interior parts of building were transformed into military deposits and a prison. From the originally monumental complex, there had been preserved only two rounded towers on the eastern margin of the area 1, a tower with gate and partially quadrate bastions of the area 2.

In 2006-2010 five archaeological investigation were undertaken. They have given new pieces of knowledge about the ground plan of the area (tower with gate, rounded bastion, two quadratic bastions situated in the southern and western wing, the western wing shows several phases of its inner disposition). The archaeological investigation brought a fascinating amount of finds: ceramics (vessels, tiles, pipes), glass, metals (iron, copper, silver) and architectonic elements (fragments of profiled stones). Out of this, there have been found 110 coins illustrating the whole history of the building.

The earliest coins come from mid 15th century and are put in connection with building up the area 1. The period

of the greatest ascendance of the Báthory family (from late 16th century up to second half of 17th century) is illustrated by find of Polish, Transylvanian, Bohemian and Hungarian coins. From this period, the coins very rarely occurring in Transylvania also originate, like the half-ecu stroke in

France in Tours in 1659. Simultaneously with increasing Habsburgic influence in Transylvania the role of older coins is overtaken by the Austrian coins, which show a significant quantitative representation among the coins discovered in this castle.

Domeniul Șimleului, situat în nord-vestul României, județul Sălaj (Transilvania), este menționat pentru prima dată în documente, în secolul al XIII-lea. Totuși, cetatea Șimleului (fortificația cu zid de piatră de pe dealul *Cetății*) apare în documente la 1531, când este atribuită pe linie feminină familiei Báthory. Pe parcursul secolului al XV-lea, rolul cetății începe să scădă, însă așezarea de la poalele ei se dezvoltă rapid și capătă un important statut economic și social astfel încât, după 1417, documentele vorbesc despre "oppidum Somlyo". Spre sfârșitul secolului al XV-lea, Nicolae Báthory, construiește lângă râul Crasna, la poalele dealului unde se află vechea reședință, un castel (incinta 1), care odată cu ascensiunea socială a familiei Bathory de la Șimleu, va fi la rândul său extins și completat cu noi sisteme de fortificare (incinta 2), undeva spre sfârșitul secolului al XVI-lea.

În contextul evenimentelor politice și militare din timpul principelui Gheorghe Rákoczi al II-lea, castelul cade pradă focului, apoi devine cetate de granită (1665), statut menținut până la începutul secolului al XVIII-lea când este iarăși implicat în confruntările dintre Francisc Rákóczi al II-lea și Habsburgi, cu urmări grave pentru integritatea edificiului. După pacea de la Satu Mare (1711), spațiile rămase intace din interiorul incintei sunt transformate în magazii militare și locuri de detenție pentru condamnați. Din ansamblul monumental de altădată se păstrează în elevație cele două turnuri circulare de pe latura estică a incintei 1, turnul de poartă și parțial bastioanele patrulatere ale incintei 2.

În intervalul 2006-2010, au fost derulate 5 campanii de

cercetare arheologică preventivă, care au pus în evidență noi date planimetrice pentru incinta 1 (un turn de poartă, un bastion circular și două bastioane patrulatere ce apără latura de sud și latura de vest, acesta din urmă cu mai multe faze de amenajare interioară). În urma cercetărilor arheologice a rezultat o cantitate impresionantă de materiale arheologice: ceramică (vase, cahle, pipe), sticlă, metal (fier, cupru, argint), elemente arhitectonice (fragmente de pietre profilate). De asemenea au fost descoperite și un număr de 110 monede ce acoperă întreaga istorie a edificiului.

Cele mai vechi monede se datează începând cu jumătatea secolului al XV-lea și sunt puse în legătură cu perioada de amenajare a incintei 1. Perioada de maximă ascensiune a familiei Bathory (de la sfârșitul secolului al XVI-lea și până în a doua jumătate a secolului XVII), este ilustrată prin descoperirile monetare de factură poloneză, transilvăneană, boemiană și maghiară. Rețin atenția pentru această perioadă, câteva monede ce constituie apariții rarissime în Transilvania, printre care o *jumătate de ecu* emisă în Franța la Tours în 1659. Odată cu intrarea Transilvaniei sub influență habsburgică, locul vechilor emisiuni monetare este luat treptat de moneda austriacă, aspect foarte bine reliefat cantitativ prin intermediul descoperirilor monetare din castel.

Prezentarea descoperirilor monetare din Castelul Báthory ajută la mai bună cunoaștere a nominalelor aflate în circulație pe parcursul secolelor XV-XVII, dar constituie și o contribuție interesantă și utilă la istoria politică a Transilvaniei.

Funkcionári finančnej správy v stredovekom Uhorsku

Functionaries of treasury administration in medieval Hungary

Pénzügyigazgatási tisztségviselők a középkori Magyarországon

SOÓS FERENC & SOÓS FERENCNÉ

Magyar Numizmatikai Társulat, Csepreghy u. 4. H-1085 Budapest, e-mail: fsoos@t-online.hu

K spracovaniu predmetov numizmatiky (starým penia-
zom) patrí aj výskum a identifikácia funkcionárov zodpo-
vedných za emisiu peňazí. Ich znalosť je potrebná na pres-
nú identifikáciu značiek mincovní uvedených na minciach.
Vďaka znalosti doby pôsobenia jednotlivých osôb, môžeme
pomocou umeleckohistorického triedenia mincových ob-
razov stanoviť poradie ich emisie a tým aj zostavovať pres-
nejšie katalógy mincí. Takéto bádania robili viacerí z našich
predchodcov, no niektoré mincové značky na stredovekých
minciach sa dodnes nepodarilo identifikovať. Aj v súčas-
nosti sa vyskytujú novšie varianty, ktoré ľahko zistujeme
vďaka internetu a kvalitným aukčným katalógom.

Výskum funkcionárov finančnej správy nie je popu-
lárnou oblasťou. Historici a archivári príliš nerozumejú fi-
nančnej správe a numizmatici naopak neradi bádajú v ar-
chívoch. V prekladoch stredovekých dokumentov vo via-
cerých prípadoch nachádzame aj chyby v názvoch funkcií a
v určitých prípadoch dodnes ani nevieme, aká bola presne
úloha osoby vykonávajúcej tú ktorú funkciu.

Bádanie sťahuje aj to, že v súčasnom živote sa nevieme
vziať do situácie stredovekého človeka a spôsobu jeho živo-
ta a ťažie chápeme dobové formy hospodárstva, finančnej
správy a fungovanie ich systémov. Pre výkon určitej funkcie
nebolo rozhodujúce školské vzdelanie a znalosť odboru, ale

známosti, rodinné väzby, bohatstvo (veľkosť majetkov), zdat-
nosť na výkon danej úlohy, podnikavý duch a zodpovedajúca
ambícia. Práve tá vyžadovala v mnohých prípadoch aj pevné
odhadlanie, zodpovedajúce hmotné zázemie a niekedy aj fy-
zický tlak. V stredoveku autorita nevyplývala z vykonávanej
funkcie, ale funkcionár získaval pre svoj úrad autoritu okol-
nosťami, ktoré vytvoril a osobnými záujmami.

V stredovekom Uhorsku bola razba mincí zvrchovaným
právom panovníka, ktorá bola aj výrazom jeho suverenity.
Toto právo uhorskí králi s najvyššou prísnosťou aj uplatňo-
vali, lebo jedným z významných zdrojov ich príjmu bol zisk
z razby mincí. Razbu mincí vykonával komorský gróf, osoba,
ktorá bola s panovníkom v zmluvnom právnom vzťahu. Na
minciach vystupoval jeho osobný identifikačný znak (moha-
la ním byť iniciála jeho mena alebo rodinný erb). V závislosti
na mieste a čase sa však stretávame so znakmi aj iných funk-
cionárov, napríklad s kráľovským pokladníkom, sedmohrad-
ským vojvodom, zvolenským županom alebo sibiňským krá-
ľovským sudcom alebo starostom. Dozor nad mincovňa-
mi, riadenie razby vo viacerých prípadoch zabezpečovali aj
iní hospodárski alebo finanční funkcionári, ako napríklad
správcovia (župani) urbúr (daň z vyťažených kovov), soľ-
ných komôr, výmeny mincí (*lucrum camerae*) a tridsiatkov,
no stretávame sa aj s vojakmi a obchodníkmi.

The research objectives of numismatics, besides coins also include the investigation and identification of officials responsible for issuing money. Their knowledge is necessary for an accurate identification of mint-marks occurring on the coins. By knowing the activity period of individual persons and the art-historical classification of images depicted on the coins we can establish a sequence of their issue and thereby are able to compile more accurate coin catalogues. Our predecessors also carried out such investigations, but in spite of this fact, still some mint-marks on some medieval coins have not been identified up to now. Even today unknown varieties come forth that can be found in the internet or in good-quality auction catalogues.

The investigation of officials of financial administration is not a popular field of study. Historians and archivists do not understand financial administration and, in contrary, the numismatists do not particularly favor study in archives. In translations of historical documents mistakes are often committed in names of functions. In some cases even today we do not know exactly, what was the real task of a person administering his office.

Research is also made difficult by the fact that we just cannot imagine the situation of the medieval man and his mode of life, and can hardly understand the prevailing forms of economy, financial administration and the function of their system. A prerequisite for carrying a function was not based on school education and the thorough

knowledge of the problem, but rather personal and family contacts, richness (size of possession), ability to fulfil the given task, enterprising spirit and corresponding ambition. Just this required in many cases the firm decision, corresponding material background and sometimes even physical pressure. In the middle ages, authority did not result from the assumed function, but the official gathered authority for his office by the circumstances he had created and by personal interests.

In medieval Hungary, the coinage was a sovereign right of the ruler: it was an attribute of his sovereignty. The Hungarian kings strictly applied this right, because one of the significant sources of their incomes was the profit from coinage. The coinage was executed by the cameralist, a person being in a juridical relationship with the ruler. On the coins his specific identification mark was present (initial of his name, his family coat-of-arms). However, in depending on the place and time, we also meet with marks of other officials, for example the royal treasures, voivode of Transylvania, administrator of the town of Zvolen (Zólyom, Sohl) or the royal Justice and mayor of Sibiu (Nagyszében, Hermannstadt). Supervision over the mints and management of coinage was also performed in many cases by other economic or financial functionaries, like administrators of taxes of exploited metals (urburs), salt chamber, coin exchange (*lucrum camerae*) and thirtieth-taxes, but we also meet with military men and traders.

A numizmatika tárgyai (régi pénzek) feldolgozásához hozzátarozik a pénzek kibocsátásáért felelős tisztségviselőinek felkutatása és azonosítása. Ez azért fontos, hogy a pénzeiken szereplő verdejegyeket pontosan fel tudjuk oldani. A személyek működési idejének ismeretében az éremképek művészettörténeti szempontból történő sorba rendezésével fel tudjuk állítani a pénzek kibocsátási sorrendjét és ezáltal pontosabb katalógusokat készíthetünk. Elődeink közül többen végeztek ilyen kutatásokat, de a középkori pénzeinken szereplő valamennyi verdejegyet még a mai napig sem sikerült azonosítani. Napjainkban is újabb változatok kerülnek elő, ezek könnyen hozzáférhetővé válnak az internetnek és a jó minőségű árverési katalógusoknak köszönhetően.

A pénzügyigazgatási tisztségviselők kutatása nem köz kedvelt terület. A történészek, levéltárosok nem értenek kellően a pénzügyigazgatáshoz, a numizmatikusok pedig nem kedvelik a levéltári kutatást. A középkori oklevelek fordításaiban több esetben hibát találunk a tisztség elnevezését illetően is, bizonyos tisztség esetében pedig a mai napig sem tudjuk, hogy a tisztséget betöltő személynek mi volt a pontos feladata.

A kutatást nehezíti, hogy a mai életünk során nem tudjuk beleélni magunkat a középkori ember helyébe, életvitelébe és ez által nehezebb megérteni a gazdasági és pénzügyigazgatás korabeli formáinak és rendszereinek

működését. Egy bizonyos tisztség betöltéséhez nem az iskolai végzettség, a szakmai ismeret volt a döntő, hanem az ismeretség, családi összeköttetés, gazdagság (birtokainak nagysága), az adott feladat végrehajtására való rátermettség, vállalkozó kedv és megfelelő ambíció. Ez utóbbi sok esetben kemény elszántságot, megfelelő anyagi háttérét és néha fizikai ráhatást is igényelt. A középkorban nem a betöltött állás biztosította a tekintélyt, hanem a tisztségviselő az általa kialakított körülményekkel, egyéni érdemeivel szerzett tekintélyt a hivatalának.

A középkori Magyarországon a pénzverés uralkodói felségjog volt, ami a szuverenitás egyik jelképének is számított, és ezt a jogot királyaink a legnagyobb szigorral érvényesítették is, mivel jövedelmük egyik jelentős forrása a pénzverésből származó nyereség volt. A pénzverést az ural-kodóval szerződéses jogviszonyban álló személy, a kamara-ispán végeztette. Egyéni azonosító jele (ez lehetett nevének kezdőbetűje vagy családi címere) szerepel a pénzeken. A helytől és időponttól függően azonban más tisztségviselők jegyeivel is találkozunk, úgy, mint: királyi kincstartó, erdélyi vajda, zólyomi ispán, nagyszebeni királybíró vagy polgármester. A pénzverdék felügyeletét, a pénzverés irányítását több esetben egyéb gazdasági, pénzügyigazgatási tisztségviselők is ellátták, mint pl. urburaispán, sókamaraispán, kamarahaszna ispán, harmincadispán, de találkozunk katonákkal és kereskedőkkel is.

K otázke mincí štátu Rádu nemeckých rytierov v Prusku v pokladoch mincí alebo v zmiešaných pokladoch nájdených na Ukrajine

On the coins of the Teuton knights order in Prussia in hoard of coins or in mistured hoards discovered in Ukraine

К вопросу о монетах государства Тевтонского ордена в Пруссии в составе денежных и денежно-вещевых кладов найденных на территории Украины

Василий ОРЛИК

*Кировоградский национальный технический университет, проспект Университетский 8, каб. 456,
25006 Кировоград, e-mail: v.m.orlik@gmail.com*

Doposiaľ poznáme iba dva poklady nájdené na Ukrajine, ktoré obsahujú aj mince Rádu nemeckých rytierov. Prvý poklad opísal Kondrat Fedorovič Straškevič v roku 1866. Poklad bol uložený v zbierkach Univerzity sv. Vladimíra (dnes Kijevská národná univerzita Tarasa Ševčenka). Tento poklad nájdený v roku 1844 v Kozinciach v Braclavskom újezde Podolskej gubernie (dnes Vinická oblast) obsahoval dve mince štátu Rádu nemeckých rytierov v Prusku a to šilingy miestodržiteľa Rádu nemeckých rytierov Henricha Roissa von Plauen (1467-1469) a majstra rádu Heinricha Reffle von Richtenberg. Pozoruhodné je, že Nikolaj Kotljar pri analýze tohto pokladu, ignoroval prítomnosť uvedených mincí. Druhý poklad obsahujúci mince Rádu nemeckých rytierov opísali v roku 2005 Alexander Pozichovskij a Roman Šust. Tento zmiešaný poklad dlho zhromažďovaných predmetov objavili v lete 1995 na Drevljanskej ulici v meste Ostrog v Rovenskej oblasti (uložený v zbierkach Ostrožskej štátnej historicko-kultúrnej rezervácie). Obsahuje 941 mincí z 13.-17. storočia, vrátane dvoch mincí štátu Rádu nemeckých rytierov v Prusku, a to šilingy veľmajstrov Michaela Kühmeistera von Sternberg a Paula von Rusdorf. V archíve Národného historického múzea Ukrajiny sme našli údaje aj správu o šilingu veľmajstra Paula von Rusdorf, ktorý bol súčasťou pokladu objaveného v dedine Velikaja Moščani-

ca v Dubenskom újezde Volynskej gubernie (dnes Roven-ská oblasť) v roku 1897.

Takýmto spôsobom zaznamenané oficiálne pramene obsahujú údaje iba o troch pokladoch mincí alebo zmiešaných pokladoch obsahujúcich mince štátu Rádu nemeckých rytierov v Prusku. Mnohé mincové alebo zmiešané poklady, ktoré mohli obsahovať mince Rádu nemeckých rytierov však boli opísané nekonkrétnie, napr. „pruské a poľské mince 15. – 16. storočia“, čo pozorujeme u Antonoviča alebo v dokumentoch Ústredného štátneho historického archívu Ukrajiny v Kijeve. Okrem toho niektoré poklady nie sú z objektívnych i subjektívnych príčin oficiálne zaznamenané. Dozvedáme sa o nich nanajvýš náhodne od zberateľov, ktorí ich videli ako celok alebo s časťou. Takéto pramene však nemožno považovať za dôveryhodné a treba ich preverovať. Pritom sa niekedy objavujú nové skutočnosti potvrdzujúce existenciu pokladu alebo naopak popierajúce predchádzajúci zdroj informácií. Okrem toho ostáva otvorený rad otázok o zložení pokladu, okolnostiach jeho objavenia, presnom čase a mieste nálezu apod. V súčasnosti vieme o 14 pokladoch, ktoré neboli oficiálne zaznamenané a ktoré obsahovali mince štátu Rádu nemeckých rytierov v Prusku. Niektoré z týchto mincín uložených v súkromných zbierkach nám boli láskavo poskytnuté majiteľmi na podrobnejšie štúdium a určenie.

Up to present, we know only two hoards found in Ukraine that also contained coins of the State of the Order of Teutonic knights. The first one was described by Kondrat Fedorovich Strashkevich in 1866. It was deposited in collection of the St. Vladimir University (today Taras Shevchenko National University at Kiev). This hoard discovered in 1844 in Kozintse in the Bratslav u in the Podolska gubernia (today the region of Vinitsa) contained two coins of the state of the Order of Teutonic knights in Prusia, viz. shillings of lieutenant of the Order Heinricha Roissa von Plauen (1467-1469) and master Heinrich Reffle von Richtenberg. It is remarkable that Nikolaj Kotljar, when examining the hoard, ignored these two coins. The second hoard including coins of the Order was described in 2005 by Alexander Pozikhovskij and Roman Shust. This mistured hoard of objects accumulated for a long time was discovered in summer 1995 on the Drevljanska ulitsa street in the town Ostrog in the Rovno region. (deposited in collections of the State historical and cultural monument of Ostrog). It contains 941 coins from 13th to 17th century, inclusively of two coins of the Order, viz the shillings of the Grandmasters Michael Kühmeister

von Sternberg and Paul von Rusdorf. In the archive of the National Historical Museum of Ukraine we have also found data on a shiling of the Master Paul von Rusdorf, which was a part of a hoard discovered in the Belikaja Moshchanitsa village in the Dubno in the Volynskaja gubernia (today the Rovno region) in 1897.

The official sources recorded in the above way contain data on only three hoards of coins or of other items including also coins of the Order. Many hoards which might included these coins had not been, however, described concretely, for example “the Prussian and Polisch coins from 15th to 16th centuries”, what occurs in Antonovich or in the documents of the Central State Historical Archive of Ukraine in Kiev. Out of it, some hoards have not been recorded officially from the subjective and objective reasons. We get knowledge about them only occasionally from the collectors, who had seen them completely or from a part. However, such sources are nor reliable and are to be verified. Sometimes there appear new facts confirming existence of the hoard or, on the contrary, contest the earlier information source. In addition, there is a set of

open questions about the hoard structure, circumstances of its discovery, time and place of its finding etc. At present we know about 14 hoards, which have not been officially registered and contained coins of the Order. Their owners gave us some of these coins deposited in private collections for a more detailed study.

На сегодняшний день, в историографии имеются сведения только о двух кладах найденных на территории Украины, в монетных комплексах которых присутствовали тевтонские монеты. Первый клад, описанный Кондратием Федоровичем Страшкевичем еще в 1866 году. Клад хранился в мюнц-кабинете университета Святого Владимира (сейчас Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко). В составе этого денежного клада, найденного в 1844 г. в с. Козинце Брацлавского уезда Подольской губернии (теперь Винницкой области), были две монеты государства Тевтонского ордена в Пруссии, в частности шиллинги наместника Тевтонского ордена Генриха Ройсса фон Плауэна (1467-1469 гг.) и магистра Генриха Реффле фон Рихтенберга. Примечательно, что Николай Котляр, анализируя этот клад, игнорирует наличие в нем указанных монет. Второй клад, в состав которого входили монеты Тевтонского ордена, описан в 2005 году Александром Позиховским и Романом Шустом. Это монетно-вещевой клад длительного накопления, найденный летом 1995 г. в г. Остроге Ровенской области, на ул. Древлянской (сейчас он хранится в фондах Острожского Государственного историко-культурного заповедника), его нумизматическая часть состоит из 941 монеты XIII-XVII вв. В его составе было две монеты государства Тевтонского ордена в Пруссии, в частности шиллинги магистров Михеля Кюхмейстер фон Штернберга и Пауля фон Русдорфа. Работая с фондами архива Национального музея истории Украины, мы нашли сведения о шиллинге магистра Пауля фон Русдорфа входящего в состав денежного клада найденного в с. Великой Мощанице Дубенского уезда Волынской губернии (теперь Ровенской области) в 1897 г.

Таким образом, в официальных источниках зафиксированы данные лишь о трех денежных и денежно-вещевых кладах, в состав которых входили монеты государства Тевтонского ордена в Пруссии. Многие денежные и денежно-вещевые клады, в составе которых гипотетически могли присутствовать тевтонские монеты, описаны некорректно, например «монеты прусские и польские 15-16 вв.», это мы видим у Антоновича, а также в документах Центрального государственного исторического архива Украины в г. Киеве. Кроме того, некоторые клады, в силу ряда объективных и субъективных причин не зафиксированы официально, о них и об их составе можно иногда, совершенно случайно узнать от коллекционеров, которые видели их целиком или частично. Такие источники трудно назвать достоверными, подобную информацию приходится перепроверять, в процессе чего иногда всплывают новые факты подтверждающие наличие клада, иногда полностью опровергают предыдущий источник. Кроме того, в большинстве случаев остается открытым ряд вопросов, о составе кладов, обстоятельствах их обнаружения, точных времени и месте находки и т.д. На сегодняшний день, нам известно о 14 кладах, которые не зафиксированы официально и в составе которых были монеты государства Тевтонского ордена в Пруссии. Некоторые из этих монет, которые хранятся в частных коллекциях, были любезно предоставлены нам их владельцами для более детального изучения и атрибуции.

Niekteré aspekty dejín mincovania v meste Štrasburg v 16. a 17. storočí

Some aspects of coinage in the city of Strasburg in 15th and 17th century

Aspekte der Münzgeschichte der Stadt Straßburg im 16. und 17. Jahrhundert

MARTIN ULONSKA

Institut für Numismatik und Geldgeschichte, Universität Wien, Franz-Klein-Gasse 1; A-1190 Wien,
e-mail: Martin.Ulonska@yahoo.de

Mesto Štrasburg predstavuje z numizmatického hľadiska zaujímavý prípad. Jeho mince sú pozoruhodné tým, že po celú dobu ich razby na nich takmer chýba datovanie. Zároveň Štrasburg hral, ako dôležité regionálne obchodné centrum, významnú úlohu v obchode a peňažnom obehu v pohraničnej oblasti Nemecka, Francúzska a Švajčiarska. Ďalej je zvláštnosťou, že po zmenu územnej príslušnosti mesta Štrasburg z Rímsko-nemeckej ríše do Francúzska si mesto na určitý čas zachovalo viac menej samostatnú razbu mincí.

Posledné numizmatické spracovanie novodobých dejín razby v Štrasburgu pochádza z doby pred 125 rokmi a nezodpovedá v rôznych ohľadoch súčasným vedeckým nárokom¹⁾. Okrem toho, vyhodnotenie písomných prameňov vo Francúzsku a Nemecku, ako aj veľký počet nálezov mincí, ponúka možnosť presnejšie zodpovedať otvorené otázky o dejinách mincovníctva v Štrasburgu. Z nasledovných dôvodov sa pristúpilo k spracovaniu niektorých z týchto otázok, ktoré zahŕňa nasledujúce body.

Na základe rozličných vlastností štrasburských mincí (hmotnosť, rýdzosť, mincové značky, štýl a pod.) bude možné vypracovať čo najpresnejšie datovanie. Spočiatku budú razby zaradené do časového rámca na základe písomných prameňov. V nadväznosti na to, sa budú môcť jednotlivé varianty mincí ďalej presnejšie zaradiť podľa mincových značiek a nálezov. Potom, ako dúfame, možeme získať pre každú variantu konkrétnie datovanie.

Písomné pramene, ako aj porovnanie razieb naznačuje, že biskupstvo a mesto Štrasburg úzko spolupracovali v mincovnej politike. Vo vrcholnej fáze spolupráce biskupstva a mesta v 16. storočí došlo k veľkému prieniku personálu oboch vlastníkov mincového regálu v štrasburskej mincovni. Iba v dôsledku vojny vzťahy medzi mestom a biskupstvom v oblasti menovej politiky od roku 1592 ochladli na približne 20 rokov. Otázka ich vzájomných vzťahov sa môže študovať na príklade súbežných razieb mesta a biskupstva.

The city of Strasburg is interesting from the numismatic viewpoint. Its coins are remarkable by predominant absence of dating during the whole period of their coinage. At the same time Strasburg, as a regional trade center, played a significant role in commerce and money circulation in the border zone between Germany, France and Switzerland. It is also notable that it preserved for certain time, more or less autonomous coinage after its passing from Roman-German Empire to France.

The last numismatic works on the modern history of coinage in Strasburg originated 125 years ago and do not correspond, from different aspects, to the present-day scientific demands¹⁾. Beside it, evaluation of written sources from France and Germany, as well as a large number of coin finds, allow to answer the open questions of the coinage history of Strasburg.

Okrem toho treba brať do úvahy vzťah medzi mestom Štrasburg a ďalšími vlastníkmi mincového regálu v Alsasku. Na základe písomných prameňov (napr. korešpondencie alebo mincových zmlúv) možno spracovať otázky spolupráce a sporov spojených s razbou mincí alebo prenosom technológie medzi vlastníkmi mincového regálu. Ukazuje sa, že mesto Štrasburg počas skúmaného obdobia hralo medzi alsaským vlastníkmi mincového regálu dominantnú úlohu. Dôvodom preto boli vysoké náklady ako aj potomre vysoká rýdzosť štrasburských mincí. Približne medzi rokmi 1570 až 1613 mesto obmedzilo razbu mincí na minimum v dôsledku sporov s hornorynskym rišskym obvodom. To obmedzilo investície do údržby a výstavby mincovne. Po roku 1597 bolo mesto dokonca viackrát nútene kvôli nedostatočnému vybaveniu mincovne poveriť razbou rišskych toliarov mincovňu v Ensisheime.

V roku 1681 Štrasburg prešiel pod francúzsku zvrchovanosť²⁾. Keďže Riša a Francúzsko sa líšili tak správou mincovníctva, ako aj v mincovom systémom, sprevádzali prechod Štrasburgu rôzne fažkosti. Preto bolo francúzske Alsasko (s mestom Štrasburg ako centrom) francúzskou kráľovskou správou vedené dlho do 18. storočia ako samostatný hospodársky a menový priestor. V tom čase bol zavedený špecificky alsaský menový systém, ktorý sa odlišoval tak od nemeckého, ako aj od francúzskeho. Francúzske Alsasko tvorilo preto koncom 17. storočia po hospodárskej stránke samostatný svet v oblasti napäťia medzi pašovaním a sústavným zhoršovaním peňazí, tak zo strany vplyvného Francúzska, ako aj Rímsko-nemeckej ríše. Je preto zvlášť zaujímavé tento prechodný proces presnejšie osvetliť.

Spracovanie novodobej história razby mincí v meste Štrasburg nie je ešte ukončené. V rámci prednášky budú uvedené niektoré skutočnosti a metódy na zodpovedanie otvorených otázok.

From these reasons, we proceed to elaboration of some of these questions. This elaboration includes the following items.

Basing on different properties of the Strasburg coins (weight, purity, coin marks etc.) a dating as accurate as possible will be elaborated. At the beginning, basing on written sources, the coinages will be classified within a chronological frame. Subsequently individual coin varieties will be more accurately classified according to coin marks and coin finds. As we hope, it will make possible to date each variety. The written sources and comparison of coinages indicate, that the Episcopal authorities and city of Strasburg closely collaborated in coinage policy. In the culminating phase of their collaboration in 16th century, a great interference of the staff on both coinage authorities occurred in the mint of Strasburg. Only in consequence of the war the relationships

in coinage policy between the city and Episcopal authorities declined since 1592 for about 20 years. The issue of their mutual influencing can be studied on the base of parallel coinages of the city and Episcopal authorities.

Out of it, the relationships between the city of Strasburg and other coinage authorities in Alsace are also to be taken in account. Basing on written sources (e.g. correspondence or coin agreements) the issue of collaboration or conflicts connected with coinage or transfer of technology between the coinage authorities. It seems that the city of Strasburg played a dominant role among the coinage authority in Alsace during the investigated period. The reason for it was a high extent of coinage and a relatively high purity of the coins of Strasburg. Approximately between 1570 and 1613 the city reduced coinage to a minimum due to the conflicts with the upper Rhine district. It reduced investing into maintenance and development of the mint. After 1597, the insufficient equipment of the mint even forced the city to commission the mint of Ensisheim to mint the Reichthalers.

Die Stadt Straßburg stellt aus numismatischer Sicht einen interessanten Fall dar. Zum Einen weisen die Münzen der Stadt die Besonderheit auf, dass sie über die gesamte Prägezeit hinweg fast vollständig auf Datierungen verzichten. Zum anderen spielte Straßburg als wichtiges regionales Handelszentrum eine bedeutende Rolle für den Handel und Geldverkehr in der Grenzregion zwischen Deutschland, Frankreich und der Schweiz. Ferner weist der Übergang der Stadt Straßburg vom Römisch-Deutschen Reich nach Frankreich die Besonderheit auf, dass die Stadt für einige Zeit eine mehr oder weniger eigenständige Prägung beibehielt.

Die letzte numismatische Bearbeitung der neuzeitlichen Münzgeschichte der Stadt Straßburg liegt gut 125 Jahre zurück und genügt in verschiedener Hinsicht nicht den heutigen wissenschaftlichen Ansprüchen. Darüber hinaus bieten die Auswertung der schriftlichen Quellen in Frankreich und Deutschland sowie die große Zahl neuerer Münzfunde die Möglichkeit, die offenen Fragen zur Münzgeschichte Straßburgs einer genaueren Beantwortung zuzuführen. Aus diesen Gründen wurde mit der Behandlung einiger Fragen zur Münzgeschichte der Stadt Straßburg begonnen. Den Rahmen der Arbeit bilden die folgenden Punkte:

Anhand verschiedener Eigenschaften der Straßburger Münzen (Masse, Feingehalt, Münzzeichen, Stil, etc.) wird eine möglichst genaue Datierung der Gepräge erarbeitet. Zu Beginn werden die Gepräge anhand von schriftlichen Quellen in ein zeitliches Raster eingeordnet. Die einzelnen Münzvarianten werden anschließend durch die Auswertung von Beizeichen und Münzfunden zeitlich weiter eingegrenzt. Abschließend kann – so ist zu hoffen – für jede Variante eine konkrete Datierung gegeben werden.

Mit Blick auf die schriftlichen Quellen sowie durch den Vergleich der Gepräge zeigt sich, dass Bistum und Stadt Straßburg münzpolitisch eng zusammenarbeiteten. In der Hochphase der Zusammenarbeit zwischen Bistum und Straßburg im 16. Jahrhundert gab es große Überschneidungen beim Münzpersonal beider Stände. Nur in Folge des Krieges zwischen Stadt und Bistum ab 1592 kühlten sich die münzpolitischen Beziehungen für etwa 20 Jahre ab. Am Beispiel Straßburgs kann daher die Frage nach Wechsel-

In 1681 Strasburg passed to France²⁾. As the Empire and France differed in administration of coinage and in the coin system itself, the passing of Strasburg to France was accompanied by various difficulties. Therefore the French royal administration treated the French Alsace (with Strasburg as the center) deeply into the 18th century as a separate economic and currency territory. At that time, a specific currency system was introduced in Alsace that differed as from the German and from the French currency systems. Thus by the end of 17th century the French Alsace formed an economic microcosms in the tension zone of smuggling and systematic deterioration of money as from the part of France as from Roman-German Empire. Therefore it is particularly interesting to explain the transition process more in details.

Elaboration of the modern history of coinage in the city of Strasburg has not still been finished. In the lecture some statements and methods to answer the open questions will be presented.

wirkungen im Falle der parallelen Prägung von Stadt und Bistum untersucht werden.

Weiterhin wird das Verhältnis zwischen der Stadt Straßburg und den weiteren Münzständen des Elsass betrachtet. Auf der Basis schriftlicher Quellen (z. B. Korrespondenz oder Münzabkommen) können Fragen zur Zusammenarbeit, zu Streitigkeiten in Münzfragen oder zu Technologietransfers zwischen den Münzständen behandelt werden. Es zeigt sich, dass die Stadt Straßburg während des Untersuchungszeitraums eine dominierende Rolle unter den elsässischen Münzständen einnahm. Der Grund dafür waren die hohen Auflagen sowie der relativ hohe Edelmetallgehalt der Straßburger Münzen. Lediglich zwischen 1570 und 1613 beschränkte die Stadt ihre Münzprägung in Folge von Streitigkeiten mit dem Oberrheinischen Reichskreis auf ein Minimum. Dies verhinderte Investitionen zum Erhalt und Ausbau der Münzstätte. Seit dem Jahre 1597 war die Stadt wegen mangelnder Ausstattung der Münzstätte sogar mehrfach gezwungen, die Münzstätte Ensisheim mit der Prägung von Reichstalern beauftragen.

Im Jahre 1681 ist Straßburgs der nach Frankreich übergegangen. Da sich das Reich und Frankreich sowohl in der Verwaltung des Münzwesens als auch im Münzsystem unterschieden, wurde der Übergang Straßburgs nach Frankreich von diversen Schwierigkeiten begleitet. So wurde das französische Elsass (mit der Stadt Straßburg als Zentrum) durch die königlich-französische Verwaltung bis weit in das 18. Jahrhundert als eigener Wirtschafts- und Währungsraum geführt. Im Zuge dessen wurde ein spezifisch elsässisches Währungssystem eingeführt, welches sich sowohl vom deutschen als auch vom französischen System unterschied. Das französische Elsass bildete somit am Ende des 17. Jahrhunderts einen wirtschaftlichen Mikrokosmos im Spannungsfeld von Schmuggel, konstanter Geldverschlechterung sowie der Einflussnahme Frankreichs und den Römisch-Deutschen Reichs. Es ist daher von besonderem Interesse, diesen Übergangsprozess genauer zu beleuchten.

Die Erarbeitung der neuzeitlichen Münzgeschichte der Stadt Straßburg ist noch nicht abgeschlossen. Im Rahmen des Vortrags werden daher erste Forschungsergebnisse vorgestellt sowie Ansätze und Methoden präsentiert, um offen gebliebene Fragen zu beantworten.

¹⁾ ENGEL, A. & LEHR, E., 1887: Numismatique de l'Alsace, Paris.

²⁾ HANAUER, A., 1876: Études économiques sur l'Alsace, Tome I, Paris et Strasbourg, S. 305.

Zlaté razby pánov z Karnova: hospodárstvo a prestíž

Gold minting of lords in Karnów (Jagerdorf), the economy and prestige

Złote mennictwo panów na Karnowie, ekonomia i prestiż

JAROSŁAW DUTKOWSKI

Amundsena 1B/12, 80-288 Gdańsk, e-mail: dutja@poczta.onet.pl

Po smrti Vladislava II. Jagelovského v roku 1516 sa stal poručníkom jeho syna Ľudovíta II. Georg Hohenzollern (1484-1543), syn sestry Žigmunda Starého. So súhlasom Ľudovíta II. kúpil v roku 1523 Karnovské kniežatstvo za takmer 60 tisíc zlatých. Po tom, čo Ľudovít II. v roku 1526 zomrel bez potomkov, nový český kráľ Ferdinand I. Habsburský sa pokúsili tieto zmluvy zrušiť. Krátko nato ho však finančné ťažkosti donútili vyjadriť s nimi prostredníctvom Žigmunda I. súhlas. Juraj Hohenzollern získal dodatačne Opolsko-Ratiborské kniežatstvo ako zástavu, kym mu Ferdinand I. nevráti pôžičku takmer 200 000 zlatých. Juraj Fridrich, jediný syn Jerzego Hohenzollerna z jeho treteho manželstva so saskou kňažnou Emiliou, ostal po otcovej smrti karnovským kniežaťom. Počas jeho panovania sa v Karnove razili goldguldeny, dukáty, dvojdukáty a početné násobky dukátov. V roku 1578 sa Juraj Fridrich Hohenzollern s odvolaním na ustanovenia zmluvy Žigmunda Starého z roku 1525 uchádzal o zverenie poručníctva nad duševne chorým pruským kniežaťom Albrechtom Friderikom. Poľský kráľ Štefan Bátori uznal jeho nároky a v roku 1578 sa Juraj Fridrich Hohenzollern stal z prostého francúzského markgrófa významným sliezskym pánom, ktorý sa opieral o Prusko, ktoré spravoval. Juraj Fridrik razil mince ako pruské knieža v Královci, ako francúzsky markgróf v rodnom Fransku a ako sliezsky pán v Karnove. Na týchto minciach používal titul sliezskeho kniežaťa namesto titulu karnovského kniežaťa. Na minciach nie je zobrazený erb Karnova, ale len dolnosliezska orlica a erby s väzbou na rod Hohenzollern-Ansbach.

Juraj Fridrich Hohenzollern zomrel v roku 1603. Ešte za otcovo života bol Ján Juraj ustanovený regentom na sliezskych majetkoch, ktoré jeho otec spravoval. To vyvolaľo protiakciu Habsburgovcov. Rudolf II. Habsburský predložil záležitosť súdu a domáhal sa navrátenia zeme bytomskej a bohumínskej. Knieža Ján Juraj pokračoval v spore s Habsburgovcami a v roku 1611 prestúpil z luteránskej vieri na kalvínsku. Ako stúpenec protestantizmu a po smrti cisára Mateja II. Habsburského sa stal stúpencom Fridricha Falckého zvoleného za českého kráľa. Po vypuknutí voj-

ny s Habsburgovcami bol zvolený vrchným veliteľom sliezskych protestantov bojujúcich s oddielmi cisára Ferdinada II. Habsburského. Po porážke českých povstalcov na Bielej hore ho cisár v roku 1621 poslal do vyhnanstva a zabral všetky jeho sliezské majetky. O rok neskôr ich ako habsburské léno udelil Karlovi z Lichtensteinu. Ján Juraj sa potom uchýlił do Levoče, ktorá patrila rodu Henckel-Donnersmarc. Zomrel 2. júna 1624 a pochovaný je v Košiciach.

Okolo roku 1609 sa knieža Ján Juraj vzoprel habsburským nárokom a v roku 1609 obnovil razbu v mincovni v Karnove. Prvé dukáty boli vyrazené v roku 1610 a ich razba pokračovala v rokoch 1611, 1612, 1614, 1616, 1617 a 1620. Poldukáty razil v rokoch 1615 a 1617.

Potreba vybudovania vojska viedla k tomu, že mincovňa v Karnove v rokoch 1618-1621 pracovala intenzívne a razili sa tu v Sliezsku oblúbené dvojdukáty a tiež poldukáty. Za jeho panovania sa razili aj oblúbené grajciare a počas vojny o český trón 24 grajciare.

Ján Juraj po vzoru iných panovníkov, predovšetkým lehnických kniežat, razil reprezentatívne mnohonásobky dukátov. Boli to mince prestížneho charakteru. Mali zvýrazňovať jeho úlohu a postavenie v Sliezsku. Mnohonásobky dukátov sa najintenzívnejšie razili v rokoch 1611 a 1612, po prechode Jána Juraja ku kalvinizmu. Množstvo vyrazených viacnásobkov dukátov je ohromujúce. Podobné mince sa razili na počiatku 17. storočia v mnohých iných krajinách. Používali sa ako dary, platili sa nimi spojenci a posielali sa ako dary na iné dvory. Vďaka vlastníctvu tak rozsiahlych majetkov sa knieža Ján Juraj stal výnimočne zámožným magnátom. Len málo súčasných šľachticov si mohlo dovoliť razbu tak rozmanitých reprezentačných mincí.

Mincovníctvo Jána Juraja dokonale ukazuje hospodársku silu Karnovského kniežatstva a ukazuje tiež, ako si buďoval autoritu najvýznačnejšieho panovníka svojej doby. Ukazuje tiež, ako sa ho Habsburgovci obávali. Bol jediným sliezskym panovníkom, ktorému neboli povolený návrat na ich majetky, a to napriek podpore Žigmunda III. Vazu, brandenburgských markgrófov alebo Juraja Viléma Pruského.

In 1516, after the death of Ladislaus II, Georg Hohenzollern (1484-1543), the nephew of Sigismund I the Old became the foster-father of Ladislaus' son, Louis II. In 1523, according to Louis' consent, he bought the duchy of Karnów (Jagerdorf) for around 60 thousand gulden. After the childless death of the king Louis in 1626, the new king of Bohemia, Ferdinand I Habsburg decided to void these arrangements. Soon the financial troubles made Ferdinand I enter the deal with the help of Sigismund I the Old in 1531; the prince Georg of Jagerdorf received ad-

ditionally the duchy of Opole-Raciborz as collateral until the return of 200 thousand gulden he had lent to the king of Bohemia. His only son, Georg Friedrich became the prince of Karnów. He was the only son of the margrave Georg and his third wife, Emilia of the Saxons. During his rule gold gulden, ducats, two-ducat and lots of multiple-ducat were minted in Jagerdorf. In 1578 Georg Friedrich Hohenzollern, the prince of Jagerdorf, referring to the arrangements of the treaty of Sigismund I the Old of 1525 asked to be given a custody over a mentally ill Albrecht

Friedrich, the prince of Prussia. The king of Poland, Stefan Batory satisfied his claims and in 1578 Johan Georg, previously a moderate count of Franconia, became a significant Silesian lord that had a support of Prussia he administered. Georg Friedrich minted the coins as the prince of Prussia in Königsberg, as the count of Swabia in his Franconia and as the Silesian lord in Jagerdorf. He appeared as the Silesian prince on the coins, not by his land title. The coat-of-arms of Jagerdorf (Karniów) did not appear on the coins, but only the Eagle of the Lower Silesia and the coats-of-arms that were associated with the dynasty of Hohenzollern-Ansbach.

After the death of his father in 1603, Johan Georg became the prince of Jagerdorf. Still during his father's life he was assigned the role of the regent of the goods his father administered. This was opposed by the Habsburgs. The Roman emperor and the king of Bohemia, Rudolph II prosecuted this, claiming the return of the land of Bytom and Bogumin. The prince remained in the constant conflict with the Habsburgs and in 1611 he converted from the Lutheranism to the Calvinism. As the follower of the Protestantism, after the death of Mathias II he opted for Friedrich from Palatinat that was elected for the king of Bohemia. After the outbreak of the war with the Habsburgsm he was elected the chief commander of the Silesian Protestants that fought with the branches of the emperor Ferdinand II Habsburg. After the defeat of the Bohemian insurgents in battle of White Mountain, he was sentenced for banishment in 1621. The emperor took over all his Silesian goods. A year later, as the fief of Habsburgs, they were handed over to Carl of Lichtenstein. Johan Georg looked for the shelter in Levoča that belonged to the family Henckel-Donnersmarc; he died on 2 June 1624 and was buried in

Košice (Kassa, Kaschau, Cassovia).

Around 1609, the prince dealt with the claims of the Habsburgs and he re-ran the mint house in Karniów (Jagerdorf). The first ducats were minted in 1610, 1611, 1612 and 1614. later was continued in 1616, 1617 and 1620. The half-ducats were minted in 1615 and 1617. The need to issue the military made the mint work intensively in 1618-1621, two-ducats and also half-ducats and the thalers, half-thalers and the 3-kreuzers.

Johan Georg similarly to other monarchs, mostly the princes of Legnica, minted manifestative coins that were of a prestigious character. They aimed at emphasizing his role and position in Silesia. The most intensive minting took place in 1611 and 1612 after he converted to the Calvinism. The great number of multiple-ducats minted by Johan Georg is worthy of consideration. Similar coins were also minted, at the beginning of the 18th century, in other countries. They were considered gifts, the followers were paid with them and they were sent to other courts. The prince was very wealthy as he owned numerous goods during the time, when not many magnates could afford to issue prestigious golden coins.

The minting of the prince Johan Georg's underlined the economical power of the Duchy of Jagerdorf(Karniów) in a spectacular way, but it also shows how the prince built his own authority as the most prominent monarch of his epoch. Moreover, it indicates how much the Habsburgs were afraid of him. He was the only Silesian monarch that was not returned his goods and despite the support of Sigismund III Waza, Brandenburg margraves or Georg Wilhelm of Prussia. The analysis of coins allows grasping the political ambitions of the prince, whereas his golden minting indicates the powerful economical foundations of his dominion.

Po śmierci w 1516 roku Władysława II opiekunem jego syna Ludwika II został Jerzy Hohenzollern (1484-1543), siostrzeniec Zygmunta Starego. Za zgodą Ludwika II kupił w 1523 roku księstwo karniowskie za prawie 60 tys. guldenów. Po bezpotomnej śmierci króla Ludwika II w 1626 roku, nowy król Czech Ferdynand I Habsburg postanowił unieważyć te układy. Wkrótce kłopoty finansowe skłoniły Ferdynanda I. w 1531 roku do zawarcia, za pośrednictwem Zygmunta Starego kolejnej ugody, Jerzy Hohenzollern otrzymał dodatkowo księstwo opolsko-raciborskie tytułem zastawu, do czasu zwrotu mu przez Ferdynanda I. pożyczonych wcześniej prawie 200 tys. guldenów. Jerzy Fryderyk po śmierci ojca został księciem karniowskim, był jedynym synem margrabiego Jerzego Hohenzollerna i jego trzeciej żony księżniczki saskiej Emilii. W 1578 roku Jerzy Fryderyk Hohenzollern, powołując się na postanowienia traktatu Zygmunta Starego z 1525 wrócił się o przekazanie mu opieki nad chorym umysłowo księciem pruskim Albrechtem Fryderykiem. Król polski Stefan Batory uznał jego roszczenia i w 1578 roku. Jan Fryderyk ze skromnego margrabiego Frankonii stał znaczącym panem śląskim mającym wsparcie w administrowanych przez niego Prusach. Jerzy Fryderyk wybijał monety w Królewcu, jako księcia pruskiego, jako margrabia szwabskiego w rodzinnej Frankonii i jako pan śląski w Karniowie. Na monetach używały tytułu księcia śląskiego, a nie księcia Karniowa. W mennicy w Karniowie wybijał goldguldeny a potem także dukaty. Na monetach nie występuje herb Karniowa, a jedynie Orzeł dolnośląski oraz tarcze herbowe związane z rodem Hohenzollern-Ansbach. Jerzy

Fryderyk umiera w 1603 roku, jego syn Jan Jerzy jeszcze za życia ojca został ustanowiony regentem w administrowanych przez jego ojca dobrach śląskich, to spowodowało to kontrakcję Habsburgów. Rudolf II Habsburg wniósł sprawę do sądu domagając się zwrotu ziemi bytomskiej i bogumińskiej. Książę Jan Jerzy pozostawał w stałym sporze z Habsburgami, a w 1611 roku zmienił wyznanie z luterańskiego na kalwińskiego. Jako zwolennik religii protestanckiej po śmierci cesarza Macieja II opowiedział się za wybranym na króla Czech Fryderykiem I Wistellbachem. Po wybuchu wojny z Habsburgami został obrany naczelnym wodzem protestantów śląskich, walczących z oddziałami cesarza Ferdynanda II Habsburga. Po klęsce powstańców czeskich pod Białą Górą, został przez cesarza skazany na banicję w 1621 roku. Cesarz przejął jego wszystkie dobra śląskie. W rok później, jako lenno Habsburgów przekazano je Karolowi z Lichtensteinu. Jan Jerzy schronił się potem w Lewoczy, należącej do rodziny Henckel – Donnersmarc, zmarł 2 czerwca 1624 roku i został pochowany w Kosyczach.

Około 1609 książę uporał się roszczeniami Habsburgów i w 1609 roku ponownie uruchomił mennicę w Karniowie, nieczynną od 1596 roku. Pierwsze dukaty wybito w 1610 roku, kontynuowano ich wybijanie w latach 1611, 1612 i 1614, a potem także 1616 i 1617 i 1620 roku. W latach 1615 i 1617 roku wybijano półdukaty. Konieczność wystawienia wojsk sprawiła, że mennica w Karniowie w latach 1618-1621 pracowała intensywnie, bijąc 2-dukaty i półdukaty. W czasie swojego panowania obok monet złotych wybijał talary, półtalary oraz 3-krajcarówki.

Jan Jerzy wzorem innych władców, przede wszystkim książąt legnickich, wybijał manifestacyjne wielodukaty. Były to monety o charakterze prestiżowym. Miały podkreślać jego rolę i pozycję na Śląsku. Najintensywniej wielodukaty wybijano w 1611 i 1612 roku, po jego przejściu na kalwinizm. Zastanawiająca była znaczna liczba monet wielodukatowych wybijanych przez Jana Jerzego. Podobne monety wybijano w początkach XVII wieku w wielu krajach. Pełniły rolę podarunkową, opłacano nimi stronników i wysyiano na inne dwory. Posiadanie tak rozlicznych dóbr uczyniło z Jana Jerzego wyjątkowo za-

możnego magnata. Niewielu ówczesnych panów mogło sobie pozwolić na tak rozliczne emisje złotej prestiżowej monety.

Mennictwo tego księcia w niezwykły sposób podkreślała siłę ekonomiczną księstwa karniowskiego, jak też ukazuje, jak książę budował swój autorytet - najwybitniejszego władcę swojej epoki. Wskazuje, to także, jak bardzo Habsburgowie obawiali się, jego. Był jedynym władcą śląskim, któremu nie pozwolono na powrót do swoich dóbr i to pomimo wsparcia Zygmunta III Wazy, margrabów brandenburskich czy Jerzego Wilhelma pruskiego.

Neznáme razidlo trojgroša poľského kráľa Žigmunda Báthoryho (?) v zbierkach Múzea mesta Bratislavы

Unknown die of a polisch three-groat of Sigismund Bathory (?) in collections of the Municipal museum of Bratislava

Anton FIALA

Múzeum mesta Bratislavы, Radničná 1, 815 18 Bratislava, e-mail: fiala@bratislava.sk

Prešporok (terajšia Bratislava) patril v druhej polovici 19. stor. k významným centrám hospodárskeho života Uhorska, ktorého súčasťou sa stávali hospodárske výstavy. Do tohto obdobia zapadá aj veľká Hospodárska, umelecká a archeologická výstava, ktorá sa uskutočnila 27. 8. – 19. 9. 1865 pri príležitosti 11. zjazdu Spoločnosti uhorských lekárov a prírodovedcov v Grassalkovičovom paláci. Výstava bola rozdelená na tri sekcie: I. priemysel, II. umenie a III. archeológia. V II. sekcií bolo vystavené razidlo mince Žigmunda Báthoryho (č. 328), ktoré na výstavu požičala učtáreň mesta a je zachytené aj v katalógu výstavy. Podobný zápis je o ňom už ako o zbierkovom predmete aj v inventárnej knihe Mestského múzea v Prešpor-

ku z roku 1869. Otázku presnosti jeho opisu nie je možné posúdiť, lebo po prevrate v roku 1918 sa ho nepodarilo nájsť. Je to skutočne razidlo mince Žigmunda Báthoryho? Pisateľovi pri prepise lícnej strany razidla unikla číslica „III“, ktorá stavia identifikáciu razidla do iného sveta. V skutočnosti sa jedná o lícne razidlo trojgroša kráľa Žigmunda III. Vazu (1587-1632). Pôvodný popis je chybný, lebo Žigmund Báthory bol kniežatom v Sedmohradsku (1572-1613), ale kráľom v Poľsku bol Štefan Báthory (1575-1586). Zistiť, z ktorej mincovne razidlo pochádza a ako sa dostalo do Bratislavы, je zložité. Predpokladáme, na základe porovnania razidiel, že pochádza z niektoréj mincovne v Litve.

In second half of 19th century, Pressburg (present-day Bratislava) was one of significant centers of economic life in Hungary that also included economic expositions. In that period, from 27 August to 19 September 1865, a great Economic, artistic and archaeological exposition was organized in the Grassalkovich Palace at occasion of 11th meeting of the Society of Hungarian Physicians and Natural Scientists. The exposition consisted of three sections: I. industry, II. art and III. archaeology. In the II. section a coin die of Sigismund Bathory (No. 328) was exhibited. It was lent for the exposition by the municipal book-keeping department. It is also mentioned in the exposition catalogue. Similarly it is also mentioned, as a collection item, in the inventory of the Municipal Muse-

um of Pressburg from 1869. Accuracy of this description cannot be verified because after the revolution of 1918 it had not been found. There arises, however, a question, whether it is really a die of a Sigismund Bathory's coin. The author of the description omitted the numeral III, which essentially changes the die identification. In reality it is a die of obverse of the three-groat of Sigismund III Vaza (1587-1632). The original description is incorrect, because Sigismund Bathory was the Transylvanian prince (1574-1613), but the Polish king was Stephan Bathory (1575-1586). It is difficult to find out, what mind this die originates and how it got to Bratislava. Basing on comparison of dies we presuppose it to originate from a mint in Lithuania.

„Nepriama razba“ Michaila Fedoroviča v Mogilevskom poklade objavenom v roku 1956

„Indirect coinage“ of Mikhailovich Fedorovich in the Mogilevsk hoard discovered in 1956

«Непрямой чекан» Михаила Федоровича в Могилевском кладе 1956 г.

Валерий Арсеньевич КОБРИНЕЦ

ул. Парковая 152-51, Пинск, Брестская область, e-mail: lerakob@yandex.ru

V 16. až 17. storočí boli základom peňažného obehu Bieloruska (v rámci Veľkého kniežatstva litovského a Poľskej stavovskej republiky t.j. Rzeczy pospolitej) mince rôznych štátov západnej Európy, východného Pobaltia a Ruska. Obeh ruských mincí je na území Bieloruska doložený numizmatickým materiálom od polovice 15. stor. a pišomnými materiálmi od prej tretiny 16. storočia. Do konca 16. stor. sa na bieloruské územie dostávali nepočetne a epizodicky. V 17. storočí sa situácia mení. Najmasovejšie prenikajú razby ruských mincovní na územie Veľkého kniežatstva litovského v rokoch významných vojensko-politických otriasov, ako napríklad obdobie „Smuty“ (občianskej vojny) v Rusku (1605-1618), a v polovici storočia vojna medzi ruským impériom a Rzeczą pospolitą (1654-1667). Práve z týchto období pochádza z územia Bieloruska množstvo jednotlivých nálezov a súborov ruských „drôtovitých“ mincí (14 resp. 16 pokladov).

Jedným z druhov ruských mincí, ktoré sa nepočetne vyskytujú v pokladoch, sú cárské kopejky razené mimo rámca štátnych mincovní a predstavujúcich tzv. „nepriame razby“. K nim patria „zlodejské“ (t.j. falošné) razby ruských falošovateľov, produkcia mincovní organizovaných tajne ruskou vládou v Moskve a Jaroslavli, ako aj razba napodobeň ruských mincí cudzincami. Najznámejšími „nepriamymi“ mincami 16.-17. storočia boli „západné“ kopejky z konca 16. storočia, švédske razby z Novgorodskej mincovne (1611-1617), dánske denningy (po roku 1619), razby

„Nefedki a spoločníkov“ (po r. 1617), jaroslavské kopejky (koniec druhého a začiatok štvrtého desaťročia 17. stor.).

Mince „nepriamej“ razby sú dokázané v piatich, zo šiestich vizuálne preskúmaných pokladov z bieloruského územia, ktoré obsahujú ruské mince z tretej štvrtiny 17. stor. Jedným nich je poklad nájdený v roku 1956 v Mogileve. V auguste 1956 na ulici Veľká občianska (Большая Гражданская) bol pri kladení vodovodu nájdený v hĺbke 0,5 m poklad „drôtovitých“ mincí. Podľa slov nálezcu bol uložený v kovovej (zinkovej) krabičke, ktorá sa do múzea nedostala.

Zachránilo sa 3200 strieborných kopejok a deneg ruských cárov od Ivana IV. Vasiljeviča Hrozného (1547-1584) po Petra I. Alekseeviča (1682-1725). Nehľadiac na prítomnosť dvoch kopejok Petra I. z r. 1702, podrobňa analýza štruktúry pokladu (prevaha mincí zo 16. storočia až z polovice 17. storočia, absencia mincí z rokov 1663-1701), dovoľuje považovať prítomnosť novších mincí v tomto poklade za náhodnú. Poklad sa datuje do obdobia 1654 až 1661.

1952 mincí je datovaných do obdobia panovania Michala Fedoroviča Romanova (1613 – 1645). Z nich 18 mincín patrí k „nepriamym“ razbám. Spomedzi nich 9 mincín pochádza z mincovne v Jaroslawli a 9 mincín predstavujú „zlodejské“ razby z neznámej mincovne. Jedna z falošných mincín pochádza z dielne „Nefedki a spoločníkov“ organizovanej v Švédsku.

In 16th to 17th century the base of money circulation in the territory of Belarus (in the frame of Great Duchy of Lithuania and Polish Estate Republic – Rzecz Pospolita) consisted of coins of different West European countries, Eastern part of the Baltic region and Russia. The numismatic material proves circulation of the Russian coins in the Belarussian territory since mid 15th century, while by the written documents since the first third of 16th century. Until end of 16th century they penetrated the Belarussian territory in small number and episodically. The situation had changed in 17th century. The coinages of the Russian mints penetrated in mass into the Great Duchy of Lithuania in the years of significant military and political disturbances like the Smuta period (civil war) in Russia (1605-1618) and in the mid of war between Russian Empire and Polish Estate Republic (1654-1667). Many individual finds and hoards of the Russian wire-like coins (14 and 16, respectively) discovered in Belarussian period originate just from these periods.

One of the kind of the Russian coins that abundantly occur in the hoards are the tsarist kopeks minted out of the

framework of the official state mints – the “indirect coinage”. They include the “thief” (i.e. counterfeited) coinages of the Russian coinage, production of the mints organized in secrecy by the Russian government in Moscow and Yaroslavl, as well as production of imitations of the Russian coins by the foreigners. The most known “indirect” coins of 16th – 17th century were the “western” coinages from the end 16th century, Swedish coinages from the Novgorod mint (1611-1617), Danish denning (after 1617), coinages of “Nefedka and company” (after 1617), the kopeks of Jaroslavl (end of 1610-s and beginning 1630-s).

The indirect coinages were found in five among six visually examined hoard discovered in Belarus that include the Russian coins from the first third of 17th century. One of them is the hoard discovered in 1956 in Mogilev. In August 1956 in the Boľshaja Grazhdanskaya street, during installation of the water supply pipes, a hoard of wire-like coins was found in the depth of 0,5 m. According to its finder, it was put in a metallic (zinc) bow, which has not got to the museum.

Altogether 3,200 silver kopeks and dengas of the Russian tsar from Ivan IV Vasiljevich Groznyj (1547-1584) to Peter I Alekseevich (1682-1725). Irrespectively of presence of the kopeks of Peter I from 1702, the detailed analysis of the hoard structure (predominance of the coins from 16th century to 17th century, absence of the coins from 1663-1701) allows to consider presence of younger coins as occasional. Thus the hoard is dated to 1654-1661.

A total of 1,952 coins are dated to the period of reign of Mikhail Fedorovich Romanov (1613-1645). Among them, 18 coins belong to the "indirect" coinages. Of them, 9 coins originate from the Jaroslavl mint, while 9 coins are the "thief" coinages from an unknown mint. One of the counterfeited coins comes from the workshop organized in Sweden by "Nefedka and company".

В XVI–XVII вв. денежное хозяйство Беларуси (составной части Великого княжества Литовского и Речи Посполитой) формировалось на основе обращения эмиссий разных стран Западной Европы, Восточной Прибалтики и России. Монеты последней на белорусских землях фиксируются нумизматическим материалом с середины XV в., а письменными свидетельствами – с первой трети XVI в. До конца XVI в. их поступления на белорусские земли носят эпизодический малочисленный характер. В XVII в. ситуация претерпевает изменения. Наиболее массово продукция денежных дворов России проникает на земли Великого княжества Литовского в годы значительных военно-политических потрясений таких, как «Смутное время» в России (1605–1618), война в середине века между Русским царством и Речью Посполитой (1654–1667). Именно этими периодами датируются наибольшее количество единичных находок и комплексов с «проволочными» эмиссиями России (соответственно 14 и 16 кладов) на белорусских землях.

Одним из видов русских монет, незначительно представленных в кладовых комплексах Беларуси, являются царские копейки, чеканенные вне пределов государственных моретных дворов – «непрямой чекан». К нему относят «воровские» (т.е. фальшивые) деньги русских фальшивомонетчиков, продукция тайно организованного российским правительством производства в Москве и Ярославле и изготовление подражательных русских монет иностранцами. Наиболее известными «непрямыми» деньгами XVI–XVII вв. являются

«западные» копейки конца XVI в., шведская чеканка на Новгородском денежном дворе (1611–1617 гг.), датские деннинги (после 1619 г.), творчество «Нефедки с товарищи» (после 1617 г.), ярославские копейки (конец 1610-х – начало 1630-х гг.).

Монеты «непрямого чекана» выявлены в 5 из 6 визуально просмотренных белорусских кладов с русскими монетами третьей четверти XVII в. Одним из таких депозитов является находка 1956 г. в Могилеве. В августе 1956 г. на ул. Большая Гражданская на глубине 0,5 м при прокладке водопровода был найден клад «проводочных» монет. По словам находчика, он находился в металлической (цинковой) коробке, которая в музей не поступила.

Сохранилось 3200 серебряных копеек и денег русских царей от Ивана IV Васильевича Грозного (1547–1584) до Петра I Алексеевича (1682–1725). Несмотря на наличие в комплексе двух петровских копеек 1702 г., внутренний анализ состава клада (преобладание монет XVI–середины XVII в., отсутствие монетных типов 1663–1701 гг.) позволяет говорить о случайности попадания в него столь поздних монет. Депозит датируется временем между 1654 и 1661 гг.

1952 монеты датируются временем правления Михаила Федоровича Романова (1613–1645). Из них 18 копеек принадлежит «непрямому» чекану. Среди последних представлена продукция Ярославского денежного двора (9 экз.) и «воровские» монеты неизвестного места производства (9). Одна из фальшивых монет принадлежит чекану «Нефедки со товарищи», организованному в Швецией.

Solidus zo 17. storočia s vyobrazením kláštora – falzifikát, imitácia, hybrid ?

Solidus from 17th century with depiction of a monastery – a counterfeit, imitation, hybrid ?

Солид XVII в. с изображением монастыря – фальшивка, имитация, гибрид?

Владислав БЕЗПАЛЬКО

*Национальный научно-исследовательский институт украинознавства и всемирной истории,
ул. Исаакяна 18 01135 Киев, e-mail: graham2005@mail.ru*

V ostatných rokoch sa zaznamenalo menšie množstvo nálezov dávnejšie neznámeho solidu zo 17. storočia. Mince na jednej strane nesú vyobrazenie cirkevných budov a kruhopis SOLIDVS CIVI HAB a chybný dátum 15 a 155. Na opačnej strane kopírujú obraz a kruhopis pruských solidov z rokov 1653 až 1655.

Podobné mince sa objavujú v pokladoch uložených po začiatku 60. rokov 17. storočia, v ktorých sa objavujú moldavské falzifikáty solidov rozličných vydavateľov ako aj solidy kniežaťa Eustratia Dabiju (Eustratie Dabija, Dabija Vodă, 1661-1665). Na preskúmanie sme mali k dispozícii 5 kusov takýchto minci.

Charakteristickou vlastnosťou mnohých minci E. Dabiju je zámena písmena C písmenom G v slove CIVI. Táto zámenu možno pozorovať aj vo variantoch kruhopisu skúmanej mince (Obr. 1. 1, 2). To umožňuje predpokladať, že takýto typ solidov sa mohol raziť v čase razby minci E. Dabija alebo dokonca ešte skôr.

Na vyobrazení je v popredí vidieť masívnu, v spodnej časti štvoruholníkovú zvonicu s otvoreným portálom. Kláštory so zvonicou podobného tvaru spomínane súčasníkmi (Pavel Alepskij, Eulia Celebi) sa dodnes zachovali. Kláštory zaujímajú významné miesto v duchovnom živote Moldavska a Valašska.

Natíska sa otázka, či vyobrazenie na minci má všeobecný charakter, alebo či ho možno spájať s konkrétnym miestom, napríklad kláštorom Troch svätých hierarchov v Jasoch alebo s kláštorom Barnoi, stavbu ktorého dokončoval E. Dabija, prípadne či má spojitosť s prítomnosťou mincovní na území kláštorov (Snagov, Barnoi)?

In the recent years, several finds of earlier unknown solidus from 17th century were recorded. These coins bear on one side depiction of church buildings and the circumscription SOLIDVS CIVI HAB and an erroneous date 15 and 155. On the other side they imitate picture and circumscription of the Prussian solidi from the years 1653 to 1655.

Similar coins appear in hoards deposited earlier than in 1660-s, in which Moldavian counterfeits of solidi of different issuers and solidi of the count Eustratius Dabija (Dabija Vodă, 1661-1665) occur. We could examine five pieces of such coins.

A characteristic feature of many coins of E. Dabija is confusion of the C letter with the G letter in the word CIVI. The same confusion can be observed in varieties of circumscription of the examined coins (Fig. 1, 1,2). It allows presupposing this type of solidi to be struck simultaneously with coins of E. Dabija or even earlier.

In the front of depiction, we see a massive, in lower part quadrilateral belfry with open gate. Monasteries with simi-

V súvislosti so zobrazením kresťanského chrámu, text CIVI HAB v kruhopise mince možno považovať za odkaz na biblický latinský text (Žalm 106, verš 4): *erraverunt in solitudine in inaquoso viam civitatis habitaculi non invenerunt*, t.j. blúdili v pústi na ľudoprázdnej ceste a nenachádzali osídlené mesto. To je obývané mesto, v cirkevnom slovanskom jazyku «град обителный». Spojenie *civitatis habitaculi* sa v tomto žalme objavuje ešte dvakrát (verše 7 a 36). Tieto tri verše ako keby spájali žalm zmyslovo do jedného celku. Hriešníci blúdila strádaniami tohto života, no ak sa obrátili k Bohu, bude im ukázaná priama cesta do mesta obývaného, kde sa usadia a budú pracovať a budovať ho. Ak na večnosti dúfajúcich v Boha čaká Nebeský Jeruzalem, tak na zemi takým spásnym miestom je kostol.

Na opačnej strane je v kruhopise chyba charakteristicálna pre mnohé falzifikáty pruských solidov moldavského pôvodu – V namiesto W v mene Friedricha Wilhelma. Zatiaľ nie je jasné, prečo na všetkých nájdených minciach vystupuje takáto hybridná kombinácia. Nie je vylúčené, že časom sa nájdú varianty, ktoré budú napodobňovať pruský solidus.

Inak pruský erb je blízky valašskej a moldavskej symbolike (erb Valašska – orol, zobrazenie orlov na tróne moldavského panovníka). Je pravdepodobné, že razidlá na falzifikáty pruských solidov už boli k dispozícii a ich použitie na razbu skúmaných minci treba považovať za plne odôvodnený krok.

V pokračovaní výskumu považujeme za vhodné porovnať prvky razidiel skúmaných minci a solidov E. Dabiju, ako aj moldavských falzifikátov východoeurópskych solidov. To môže osvetliť dobu a miesto razby minci s obrázom kláštora.

lar belfries, mentioned by the contemporaneous witnesses (Pavel Alepski, Eulia Celebi) have been preserved up to today. The monasteries take a significant place in the spiritual life of Moldavia and Valachia.

There arises the question whether the depiction of the coins has a general meaning or it can be connected with a concrete place, for example with the Monastery of Three St. Hierarchs in Jassy or with the Barnoi monastery, whose building was finished by E. Dabija, or it has some relationship with presence of mints in the monasteries (Snagov, Barnoi)?

In connection with depiction of a Christian church, the text CIVI HAB in the coin circumscription can be taken as a reference to the bible Latin text (Psalm 106, verse 4): *erraverunt in solitudine in inaquoso viam civitatis habitaculi non invenerunt*, i.e. they groped through the desert and were not finding an inhabited town. Inhabited town means, in the Church Slavonic language, «град обителный». The words *civitatis habitaculi* occur in this psalm still twi-

ce (verses 7 and 36). These three verses connect the psalm sense into one unite. The sinners grope through hardships of this life, but if they turn to the God, a direct path will be shown them into an inhabited town, where they will settle, work and build up the town. If the Jerusalem of Heaven expects the trusting in God in the eternity, so on the earth such a salutary place is the church.

In circumscription on other side of coins, there occurs a mistake characteristic of many counterfeits of the Prussian solidi of Moldavian origin – V instead W in the name of Friedrich Wilhelm. Up to present it is not clear, why such hybrid combinations appears in all discovered coins. It is nor excluded that in future other varieties of imitation of

the Prussion solidus.

Otherwise, the Prussian coat-of-arms is close to the Vlaichian and Moldavian symbolic (Valachia's coat-of-arm – eagle, depiction of eagle on the throne of the Moldavian rulers). It is probable that the dies for counterfeiting of Prussian solidi were already at hand and rationed their use to strike the examined coins.

In the next investigation, we consider to be desirable to compare elements from dies of the investigated coins and solidi of E. Dabija, as well as of the Moldaviam counterfeits of the East European solidi. It can exolain the time and place of monting the coins with depiction of a monastery.

За последние несколько лет было зафиксировано небольшое количество находок раннее неизвестного типа солида XVII в. Монеты с одной стороны имеют изображение церковного сооружения, легенду SOLIDVS CIVI HAB и ошибочную дату «15» и «155», с другой – копируют изображения и легенду реверса прусских солидов эмиссии 1653-1655 гг.

Подобные монеты встречаются в кладах, тезаврированных не ранее начала 1660-х гг., где также присутствуют молдавские фальшивки солидов разных эмитентов и солиды Еустратия Дабиже (1661-1665). Для изучения нам были доступны 5 экземпляров таких монет.

Особенностью легенд на многих монетах Дабиже является замена С буквой G в слове «CIVI». То же наблюдаем в вариантах легенды изучаемой монеты (Рис. 1. 1, 2). Это дает основания предполагать, что такой тип солида мог чеканиться в период выпуска монет Дабиже, или даже предшествовать им.

На изображении на переднем плане представлена массивная, четырехугольная в основании колокольня с открытым порталом. Монастыри с колокольней подобного строения упоминаются современниками (Павел Алепский, Эвлия Челеби), а также сохранились и до наших дней. Монастыри занимали важное место в религиозной жизни Молдавии и Валахии

Возникает вопрос: изображение на монете носит обобщающий характер, или его можно связывать с конкретной обителью, например с монастырем Трех Святителей в Яссах, или с монастырем Барнова, окончание строительства которого осуществлялось Дабиже? Связано ли оно с размещением монетных дворов на территории монастырей (Снагов, Барнова)?

В связи с изображением христианского храма текст «CIVI HAB» в легенде монеты можно считать

отсылкой к библейскому тексту (Псалом 106, стих 4): erraverunt in solitudine in inaquoso viam **civitatis habitaculi** non invenerunt (лат.) – «они блуждали в пустыне по безлюдному пути и не находили населенного города». То есть – «населенный город», церковнослав. «град обитательный». Civitatis habitaculi в этом псалме встречается еще два раза (стихи 7 и 36). Все три стиха как бы связывают смысловой каймой псалом в целом. Грешники блуждают в страданиях по этой жизни, но если обратятся к Богу, то им будет указан прямой путь в «град обитательный», где они обосновутся, будут трудится и обустраивать город. И если в вечности уповающих на Господа ждет Небесный Иерусалим, то на земле таким спасительным местом является Церковь.

На другой стороне присутствует ошибка в легенде, которая характерна для многих фальшивок прусских солидов молдавского производства – V вместо W в написании имени Фридриха Вильгельма. Пока непонятно, почему на всех найденных экземплярах присутствует именно такая гибридная комбинация. Не исключено, что со временем будут обнаружены другие, «не прусские» варианты.

Впрочем, прусский герб близок валашской и молдавской символике (герб Валахии – орел; изображения орлов на троне молдавского господаря). Вероятно, штемпеля для изготовления подделок прусского солида уже были в наличии, а их использование в чеканке изучаемых монет нужно рассматривать как вполне осмысленный шаг.

В дальнейшем исследовании считаем перспективным сравнение штемпельных элементов исследуемых монет и солидов Дабиже, а также молдавских подделок восточноевропейских солидов. Это может пролить свет на время и место чеканки солидов с изображением монастыря.

Obr. 1, 1-3 - solidy s vyobrazenim kláštora, 4 - pruský solidus Fridricha Wilhelma z roku 1655

Fig. 1, 1-3 - solidi with depiction of a monastery, Prussian solidus of Fridrich Wilhelm from 1655

Рис 1. 1-3. – солиды с изображением монастыря; 4. – прусский солид Фридриха Вильгельма 1655 г.

Falzifikáty škótskych turnerov nájdené na Ukrajine a technológia ich výroby

Counterfeits of Scottish turners discovered in Ukraine and technology of their manufacturing

Фальсификаты шотландских торнеров, найденные на Украине и технологии их производства

Андрей БОЙКО-ГАГАРИН

Кировоградский национальный технический университет,
проспект Университетский 8, 25006 Кировоград, e-mail: boiko_gagarin@mail.ru

Od konca 40. do začiatku 50. rokov 17. stor. sa v pokladoch mincí nájdených na Ukrajine začínajú vyskytovať škótske drobné mince – dvojpenny čiže turnery (anglicky turner). Tieto mince sa razili v mene škótskeho kráľa Karola I. (1625-1649) s ročníkmi 1632-1633 (Obr. 1). Aspekt podielu turnerov v peňažnom obehu vo východnej Európe študovali V. A. Šuhaevskij, V. N. Rjabcevič, N. F. Kotljár, A. Mikolajczyk a ďalší. Škótske turnery prenikali do východoeurópskych krajín vďaka drobným škótskym obchodníkom („škótom“, „šotom“). Okrem toho Škótovia sú tiež známi ako žoldnieri v armáde Rzeczy pospolitej, v ktorej sa zúčastnili vojen proti Švédsku. V súvislosti s tým, keď Škóti opúštali svoju vlast, brali zo sebou drobné mince, ktoré podľa ich rozmerov a hmotnosti sa mohli prijímať ako bilónové mince v Rzeczy pospolitej. Nálezy týchto medených mincí sú známe predovšetkým zo severozápadnej Ukrajiny, Bieloruska a východného Poľska.

Charakteristickými črtami falzifikátov mincí sú rozdiely v ich obraze, chyby a nečitateľnosť textov a nedo-

konalé prevedenie detailov. Najzaujímavejším je falzifikát-hybrid turnera (Obr. 2), na výrobu ktorého si dobový falšovateľ vybral ako predlohu dve mince – škótsku dvojpenu a švédsky solid. Na lici falzifikátu je možné rozoznať stopy písmen C-G, pripomínajúce monogramy na švédskych solidoch razených v mene kráľa Karola Gustáva (1654-1660) v Livonsku, čo presne zapadá do časového rámca kulminácie prítomnosti Škótov v Rzeczy pospolitej.

Osobitnú pozornosť si zasluhuje exemplár (Obr. 3) s chybou razby v podobe zrkadlového obrazu líca mince s vyobrazením bodliaka, čo svedčí o tom, že pri razbe týchto mincí sa zobrazenie bodliaka nachádzalo na spodnom razidle. Výsledky RFA-analýzy zloženia zlatiny kovu použitého na razbu falzifikátu, poskytujú širokú predstavu o technológii ich výroby.

Na presnejšie určenie pôvodu týchto falzifikátov sú potrebné rozsiahle topografické údaje ich nálezov a súbor ich falzifikátov. Jeho zhromažďovanie pokračuje.

Since late 1640-s to early 1650-s, the coin hoards discovered in Ukraine start to includ the Scottish change coins – two-pennies or turners. These coins were stroke in the name of the Scottish king Charles I (1625-1648) with the years 1632-1633 (Fig. 1). The aspects of participation of turners in the money circulation in East Europe were studied by V. A. Shuhaevskij, V. N. Rjabtsevich, N. F. Kotljár, A. Mikolajczyk and others. The Scottish turners penetrated into East Europe thanks to the little Scottish merchants (“Shkots”, “Shots”). Beside it, the Scots are also known as soldiers in the army of the Polish State (Rzecz pospolita, Polish Commonwealth), in whose frame they took part in the wars against Sweden. In connection with it, the Scots leaving their country took with them the small change coins, which according to their size and weight, could be accepted as billon coins in the Polish State. Finds of these coins are known first of all from northwestern Ukraine, Belarus and eastern Poland.

Characteristic features of coins counterfeits are differences in depictions, mistakes in texts and their illegibi-

lity, as well as the imperfect executing of details. The most interesting is a counterfeit – hybrid (Fig. 2) made, by the then counterfeiter, after two models – Scottish two-penny coin and the Swedish solid. On the counterfeit obverse, trace of the letters C-G resembling the monogram of the Swedish solids stroke in the name of the king Charles Gustav (1654-1660) in Livonia. This exactly coincides with the period of culminating presence of Scots in the Polish State.

A special attention is to be paid to the exemplar (Fig. 3) with a coinage mistake in form of a mirror depiction of thistle. it indicates, that the thistle depiction was situated on the lower die during the minting. Results of the RFA-analysis of the metal used for striking the counterfeit give us a wide image about technology of their production.

A more accurate identification of origin of these counterfeits requires extensive topographical data on their finds and a rich set of counterfeits. Collecting of these data continues.

С конца 40-х – начала 50-х годов XVII века в монетных кладах на украинских землях начинают фиксировать присутствие шотландской мелкой разменной монеты – двойного пенни или торнера (англ. *turner*). Данные монеты чеканились от

имени шотландского короля Карла I (1625-1649) и датируются 1632-1633 годами (Рис. 1). Аспект участия торнеров в восточноевропейском денежном обращении изучали Шугаевский В. А., Рябцевич В. Н., Котляр Н. Ф., Миколайчик А. и другие.

Шотландские торнеры попадали на земли Восточной Европы в результате деятельности шотландских мелких торговцев («шкотов», «шотов»). Кроме того, шотландцы также известны как профессиональные воины в армии Речи Посполитой, бравшие участие в войне против Швеции. Таким образом, шотландцы, покидая родину, брали с собой мелкую разменную монету, которая по своему размеру и весу могла быть принята в расчет мелкой биллонной монеты в Речи Посполитой. Основными регионами находок данной медной монеты в кладах являются: северо-запад Украины, территория Белоруссии, восточной Польши.

Отличительными чертами фальсификаторов монет являются существенные отклонения в иконографии рисунков монет, ошибки и нечитабельность легенд, кривизна исполнение деталей. Наиболее интересным является фальсификат-гибрид торнера (Рис. 2), для производства которого фальшивомонетчиком того времени было взято за образец две монеты – шотландский двупенсовик и шведский солид. На

лицевой стороне фальсификата можно отличить элементы литер С-G, напоминающие монограмму на шведских солидах, чеканенных от имени короля Карла Густава (1654-1660) в Ливонии, что точно попадает во временные рамки наибольшего расширения деятельности шотландцев в Речи Посполитой.

Отдельного внимания заслуживает экземпляр (Рис. 3) с присутствующим дефектом чеканки в виде зеркального отображения аверса монеты с рисунком чертополоха, что свидетельствует о том, что при чеканке данных монет изображение данного рисунка находилось на нижнем штемпеле. Данные РФА-анализа состава сплава металла фальшивого экземпляра дают нам более широкое представление о технологии их производства.

Для более точного определения локализации и принадлежности данных подделок необходима большая топографическая база находок и экземпляров фальшивых монет, работа над сбором которой продолжается.

Obrázok 1-3.

Figure 1-3

Рисунок 1-3

1

2

3

Poklad mincí zo 17. a zo začiatku 18. storočia v zbierkach

Odeského archeologického múzea

Coin hoard from 17th and beginning of 18th century in collection of the Odessa Archeological Museum

Клад монет XVII – начала XVIII в. из собрание

Одесского археологического музея

Tetyana Nikolaevna KOKORJIČKAYA ¹⁾ & Iriina Vladimirovna KORPUSOVA ²⁾

Odessa Arhaeological Museum, Lanjeronovskaya st. 4. 65 026 Odessa,

¹⁾ e-mail: taniakokor@mail.ru

²⁾ e-mail: korpusova@ukr.net

V zbierkach Odeského archeologického múzea je uložený poklad mincí, ktorý bol múzeu odovzdaný v 70. rokoch 20. storočia. Podľa zachovaných správ ho našli v Pavlovo-Bohoduchovskom okrese charkovskej oblasti. Žiaľ, ne-podarilo sa zistiť okolnosti jeho nálezu. Poklad tvoria dve skupiny mincí: cudzie a ruské.

Cudzie mince sú zastúpené šiestimi drobnými poľskými mincami a jednou mincou pruského grófstva, leníka Poľska. Ide o poľské polturáky razené za panovania Žigmunda III. v 20. rokoch 17. storočia a pruský trojpôlker z toho istého obdobia. Ako uvádzajú rôzni autori, podobné mince razené v prvej polovici 17. storočia obiehali viac ako 100 rokov a často sa objavujú v pokladoch s mincami z prvej polovice 18. storočia.

Dve tretiny pokladu tvoria ruské drôtovité kopejky Petra Alexejeviča z konca 17. a začiatku 18. storočia. 11 z nich boli razených v starej mincovni (1696-1704 a 1707-1717). Tieto mince majú nasledujúce vlastnosti: na všetkých reverzoch malo písmeno „B“ tvar obdĺžnika, neskôr malo modernejší rez. Na jednej minci v poklade boli nad písmenom „I“ dve bodky. Tri mince pochádzajú z mincovne v Kadaševsku (1701-1709). Význačným znakom týchto kopejok je vysoký reliéf obrazu a nápisov.

The collections of the Odessa Archaeological Museum include a hoard supplied to the museum in 1970-s. According to available data it was discovered in the Pavlovo-Bogodukhovsk district in the Kharkovskaja oblast region. Unfortunately, the find circumstances are unknown. The hoard consists of two groups of coins: the foreign and Russian ones.

Foreign coins are represented by six small Polish coins and one coin of the Prussian count's land, a feud of Poland. The Polish coins are the "polturaks" of Sigismund III. from 1620-s while the Prussian coin is a "dreipöhlker" from the same period. According to some authors, the similar coins having been minted of 17th century circulated more than 100 years and frequently co-occur in hoards with coins from 18th century.

Two thirds of the hoard consists of the Russian wire-like kopeks of Peter Alekseevich from late 17th and early 18th centuries. Among them 11 were minted in the old mint (1696-1704 and 1707-1717). These coins show the following features: on all reverses the "B" letter is rectangular, while the younger coins have a more modern shape. In

Pre peňažný obeh na území Slobodskej Ukrajiny bolo príznačné prelínanie dvoch peňažných systémov – Moskovského štátu a Poľska, čo potvrdzuje zloženie pokladov uložených na začiatku 18. storočia. V roku 1905 bola publikovaná Mapa nálezov pokladov a jednotlivých mincí v Charkovskej gubernii od V. E. Danileviča, ktorá dodnes nestratila svoj význam. Jej autor poznámenáva, že objasnenie súčasného výskytu ruských a poľských mincív pokladoch, vyplýva z písomných prameňov o osídlení tejto oblasti. Pripájanie územia súčasnej charkovskej oblasti k Moskovskému štátu sa začalo ešte za vlády Michaila Fedoroviča (1613-1645). V roku 1638 sa tu objavujú aj utečenci z časti Ukrajiny, ktoré boli pod poľskou zvrchovanosťou. Takýmto spôsobom k osídleniu oblastí okolo Charkova dochádzalo z dvoch smerov – moskovského a poľského – a spoločne s presídlecami sem prenikali aj dva peňažné systémy. Najstaršou mincou v poklade je polturák Žigmunda III. z roku 1622 a najmladšia je kopejka Petra I. z roku 1717. To dovoľuje dатovať uloženie pokladu na začiatok 18. storočia. Prevaha ruských mincív v poklade naznačuje proces postupného vytláčania cudzích razieb z peňažného obehu v tejto oblasti.

one of the coin, two pints were situated above the "I" letter. Three coins originated from the Kadashhevsk mint (1701-1709). They are markedly characterized by a high relief of the picture and inscriptions.

The money circulation on the territory of Slobodska Ukraine was characterized by interference of two currency systems – that of the Moscow state and that of Poland. It confirms that the hoard's was deposited at the beginning of 18th century. In 1905 there was published the Map of finds of hoards and individual coins in Kharkov gubernia by V. E. Danilevič, which maintains its validity up to today. Its author notes that explanation of the co-occurrence of the Russian and Polish coins in the hoards results from the written sources about colonisation of this area. Annexing of the territory of the present-day Kharkov oblast region to the Moscow state began already during the reign of Mikhail Fedorovich (1613-1645). In 1638 there appeared refugees from those parts of Ukraine that were under the Polish sovereignty. In this way, colonization of the area of Kharkov ran from two directions – the Moscow and Polish

– and together with the colonist two currency system penetrated this area. The earliest coin in the hoard is the poltorak of Sigismund III. from 1622 and the younger one is the kopek of Peter I. from 1717. It allows to date the hoard's

depositing to the early 18th century. Predominance of the Russian coins in the hoard indicates the process of the gradual elimination of the foreign coins from the money circulation of this area.

В фондах Одесского археологического музея хранится клад монет, переданный в дар музею в 1970 г. и, судя по сохранившимся сведениям, найденный на хуторе Павлово Богодуховского района Харьковской области. К сожалению, нам не удалось выяснить обстоятельства находки клада. Он состоял из 21 монеты, которые мы можем разделить на две группы: иноzemные и русские.

В первой группе представлены мелкие номиналы монет Польши (6) и герцогства Пруссия – ленника Польши (1). Это польские полтораки, чеканенные при короле Сигизмунде III в 20-х годах XVII века, и прусский драйпелькер Георга Вильгельма, относящийся к тому же периоду. Как отмечают исследователи, подобные монеты, чеканенные в первой половине XVII века, были в обращении более ста лет и их часто находят в кладах с монетами первой половины XVIII века.

Две трети клада составляют русские проволочные копейки Петра Алексеевича, датируемые концом XVII – началом XVIII века. 11 монет были выпущены на Старом денежном дворе (1696-1704 гг. и 1707-1717 гг.). Для этих монет характерны следующие особенности: на всех оборотных штемпелях до 1703 года буква «В» была выполнена в виде прямоугольника, позднее она писалась в современном начертании. Одна из монет клада чеканена штемпелем, на котором использовано написание «I» с двумя точками сверху. 3 монеты относятся к чеканке Кадашевского денежного двора (1701-

1709 гг.). Отличительной чертой этих копеек являются высокорельефные изображения и надписи.

Своеобразие денежного обращения на территории Слободской Украины проявилось в смешении двух денежных систем Московского государства и Польши, что подтверждается составом кладов начала XVIII в. В 1905 году была опубликована «Карта монетных кладов и находок единичных монет Харьковской губернии» В. Е. Данилевича, не утратившая своего значения и в наши дни. В ней автор отмечает, что объяснение совместного нахождения в кладах русских и польских монет содержится в письменных источниках о заселении этого региона. Освоение земель нынешней Харьковской области Московским государством начинается еще во время правление Михаила Федоровича (1613-1645). В 1638 г. появляются здесь и беженцы с украинских земель, находившихся под властью Польши. Таким образом, заселение Харьковщины шло с двух направлений – московского и польского, а вместе с переселенцами пришли и две денежные системы.

Старшая монета клада – полторак Сигизмунда III чеканена в 1622 г., младшая – копейка Петра I 1717 г., что позволяет нам отнести время закрытия клада к началу XVIII в. Преобладание в кладе русских монет указывает на процесс постепенного вытеснения иноzemной чеканки из денежного обращения местного населения в этот период.

Odstraňovanie medených nánosov z povrchu mincí razených zo zliatin s nízkym obsahom striebra

Removing the copper deposits from the surface of coins made of low content silver alloys

EMANOIL PRIPON

History and Art Museum, Unirii Street 9, 450 042 Zalău, Sălaj County, e-mail: emanoilpripon@yahoo.com

Pri reštaurovaní strieborných predmetov je široko zaužívané odstraňovanie koróznych produktov medi z ich povrchu pomocou dihydrátu dvojsodnej soli EDTA (kyseliny etyléndiamínotetraoctovej $C_{10}H_{14}N_2O_8 \cdot 2H_2O$) známeho pod obchodnými názvami TITRIPLEX III, COMPLEXON III, KELATON, CHELATON a pod.

Ošetrením týmito prípravkami je možné dosiahnuť dobré výsledky pri zliatinách s nízkym obsahom medi. Avšak pri predmetoch, najmä minciach, s vysokým podielom medi dávajú neuspokojivé výsledky, lebo med' časom preniká na povrch predmetu a prejavuje sa červenkastými škvŕnami. To je nevhodné z hľadiska vzhľadu predmetov a stavu ich konzervácie.

In the process of restoration of silver, the widely used method of removing corrosion products of copper from the objects surface is using of disodium salt hydrate EDTA of ethylenedinitrilotetraacetic acid – $C_{10}H_{14}N_2O_8 \cdot 2H_2O$ known also under the trade name: TITRIPLEX III, COMPLEXON III, KELATON, CHELATON etc.

This treatment gave good results for alloys with a low portion of copper. The method has been proven to be unsatisfying in the case of objects – coins in particular – with a high portion of copper, because copper migrates during time to the object surface, where it forms reddish spots. This is unfavorable for the aspect of the objects and for their conservation status.

Pri svojej reštaurátorskej a konzervátorskej činnosti som skúšal rôzne spôsoby, ako túto nevýhodu odstrániť. Najúčinnejšou bolo ošetrenie kyselinou dusičnou (HNO_3). Táto metóda spočíva v tom, že po ošetrení EDTA mincu s medenými námosmi ponoríme na 10 až 15 sekúnd do 20% roztoku kyseliny dusičnej. Potom ju neutralizujeme pod tečúcou vodou pomocou jemnej štetôčky alebo zvlášť jemného štetca zo sklenených vláken. Operáciu opakujeme, kým z povrchu striebra úplne neodstráname medené námosy. Potom mincu vysušíme štandardným spôsobom pri izbovej teplote a zakonzervujeme ju prípravkom PARALOID B 72. Táto metóda bola úspešne použitá na stovkách mincí.

At my restoration or conservation activity, I tested various methods for removing this disadvantage. The most efficient and viable was treatment with nitric acid (HNO_3). This method consists in immersing the coins with copper deposits after treatment with EDTA for 10 - 15 seconds into the 20% solution of nitric acid followed by neutralization under running water and a finebrush or with a very fine fiberglass brush. This operation is repeated as many times as necessary, until the complete removal of migrated copper deposits from the surface of silver. Then the coins are to be dried in a standard way at room temperature and, finally, conserved with PARALOID B 72. This method was successfully applied at hundred of coins.

Poklady mincí z 18. storočia nájdené v Rige ako základ pre štúdium peňažného obehu v Rige

18th century coin hoards found in Riga as a base for study of money circulation in Riga

VIKTORS DĀBOLIŅŠ

Museum of the History of Riga and Navigation, Palasta iela 4, LV-1050 Rīga, e-mail: viktorsdabolins@gmail.com

V roku 1710 bola Riga, na základe podmienok kapitulácie, včlenená do Ruského impéria, no používanie existujúceho menového systému pokračovalo po celé 18. storočie. Základným mincovým nominálom bol Albertinský toliar, ktorý obiehal spoločne s množstvom rozličných drobných mincí z nemeckých štátov, Nizozemska a Švédska. Prvé obmedzenia zakazujúce západné meny boli vydané až začiatkom 19. storočia.

V rokoch 1756-1757 sa Ruské impérium pokúsilo získať kontrolu nad miestnym menovým systémom razbou špeciálnych strieborných mincí - *livonesov*. Razili sa podľa toliarového systému, no kvôli nízkej kvalite striebra boli neobľúbené a zákratko stiahnuté z obehu.

Doposiaľ bolo na území Rigy nájdených 10 pokladov mincí z 18. storočia. Päť z nich je uložených v Múzeu dejín mesta Rigu a plavby. Poklady sa delia na tri skupiny: - päť pokladov obsahuje západoeurópske mince, štyri poklady ruské mince a jeden poklad je zmiešaný. Len dva poklady možno datovať na začiatok 18. storočia, pričom najstarší pochádza z roku 1734.

V nasledujúcich desaťročiach Riga zaznamenala rozvoj

stykov a obchodu, najmä s nemeckými štátmi (Sasko a Prusko), Nizozemskom a Ruskom, zatiaľ čo Poľsko bolo z obchodu vylúčené. Miestne razby sú veľkou vzácnosťou, ako napríklad dreipölker razený v švédskej Rige (1621-1710) a 3-groš Kuronského vojvodstva (1561-1795). Tieto mince sa vyskytujú len v nepočetných náleزوach z 18. storočia. *Livonézy* sú numizmatickou raritou, pričom v okolí Rigy bol nájdený jediný exemplár. Nálezy mincí nie sú bohaté na strieborné ruble alebo toliare, ale obsahujú veľmi početné 1/4-toliare, 1/12 toliara, groše, öre a 5-kopejky. Posledný poklad datovaný ku koncu 18. storočia (1792) je zmiešaný a dokazuje začiatok splývania dvoch prúdov mincí.

Rozbor pokladov mincí z 18. storočia nájdených v Rige viedie k záveru, že po Veľkej severnej vojne (1700-1721) sa situácia vo východobaltskej oblasti začala meniť v prospech politickej a hospodárskej superveľmoci Ruska. Avšak nemecké štáty ešte hrali vedúcu úlohu v hospodárskych vzťahoch. Švédsko a Poľsko, ako dávnejšie regionálne mocnosti postupne strácali svoje územné a hospodárske postavenie.

In 1710, in accordance to the capitulation regulations, Riga was incorporated into the Russian Empire, however the existing monetary system continued to be used during the whole 18th century. Albert thaler was the base nominal which circulated together with many different small coins from German countries, Republic of the Seven United Netherlands and Sweden. First restrictions prohibiting western currencies were issued as late as at the beginning of 19th century.

In 1756-1757, Russian Empire aimed to provide control over regional monetary system by minting special silver coins - *livonesen*. They were minted accordingly to the thaler system, but due to a low standard of silver they were not popular and within a short time were withdrawn from the circulation.

Until now, 10 hoards of the 18th century coins have been found in the territory of Riga. Five of them are stored in the Museum of the History of Riga and Navigation. The hoards can be divided into three groups - 5 hoards of West European coins, 4 hoards of Russian coins and 1 mixed hoard. Only two hoards can be attributed to the beginning of 18th century, the earliest from year 1734.

In later decades Riga witnessed expansion in trade and contacts, especially with German countries (Saxonia and Prussia), Republic of the Seven United Netherlands and Russia, whilst Poland was excluded from the commerce. Local coinage is of great rarity, like dreipölker minted in Swedish Riga (1621-1710) and 3-groschen from Duchy of Courland (1561-1795). They occur only in few 18th century hoards. *Livonesen* are a numismatic rarity, only exemplar has been found in vicinity of Riga. Coin hoards are not rich in silver rubles or thalers, but there is great abundance of ¼ thalers, 1/12 thalers, groschen, öre and 5 kopeks. The last hoard attributed to the end of century (1792) is a mixed type hoard, which proves that two streams of coinage began to merge.

The analysis of the hoards of 18th century coins found in Riga leads to conclusion that after the Great Northern War (1700-1721) state affairs had changed in the Eastern-Baltic region in favour of Russia as a new political and economical superpower. However German countries still played leading role in economical relationships. Previous regional powers, Sweden and Poland, gradually lost their territorial and economical possessions.

Peňažný obeh v novej Záporožskej Seči (1734-1775)

Money circulation in the new Zapozhskaja Sech region (1734-1775)

Денежное обращение в новой Запорожской Сечи (1734-1775)

Галина КОЦУР

Кафедра истории для гуманитарных факультетов Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, Владимирская 60, 01601 Киев, e-mail: panihalenka@meta.ua

Nová (Podpolnenská) Seč, ako bašta záporožského kniežatstva existovala 41 rokov, od roku 1734 do 1775. Posledné obdobie v histórii Záporožia charakterizoval značný hospodársky vzostup. Záporožská Seč vždy viedla čulý vnútorný i medzinárodný obchod.

Kedže nikdy nerazila vlastné peniaze, obiehala na jej území pestrú zmes peňažných znakov. Malo to niekoľko príčin. Po prvej, Záporožie bolo tradične priechodným územím, ktoré križovali obchodné cesty a kde sa stretávali záujmy susedných štátov – Poľska a Ruska s hetmánatom a Krymu s Tureckom. Prirodzene sa tu uzatváralo veľa obchodných operácií. Po druhej, Podpolnenská Seč udržiavala vysokú úroveň obchodu. Vo vonkajšom obchode prevládali vzťahy s Lavo- i Pravobrežnou Ukrajinou a ruskými mestami, zatiaľ čo v medzinárodnom obchode s Krymským chanátom a sultánskym Tureckom. Archív Koša (= správy, velenia) Záporožskej Seči obsahuje dokumenty obchodných spoločností, kopie kúpnych zmlúv, zmeniek, obchodnej korešpondencie s hetmanskom vládou, ukrajinskými slobodnými plukovníkmi, ruskými generál-gubernátormi, poľskou šľachtickou správou, cárskymi úradmi, chánskou vládou a nogajskými hordami. Po

tretie, kozáci dostávali dary ako plat za službu Ruskému impériu. Po štvrté, z vojnových výprav kozáci privážali veľa koristi, vrátane peňazí.

Hlavné dary pochádzali od cárskej pokladnice. V obehu boli ruské peniaze, medené – dengi a polušky, kopejky a tiež strieborné poltiny, polpoltiny a griveniky.

Najrozšírenejšie boli toliare. Bola to medzinárodná ľažká minca, ktorá však slúžila skôr ako početná jednotka, než ako peňažný znak.

Medzi peňažné znaky u Záporožcov patrili európske zlaté mince, dukátu poľské, holandské, ruské a ďalších krajin. Rozšírené boli aj turecké mince. Tak sa dozvedáme, že novokodackým kramárom Oleksymu a Grigorovi Baranchíkovým v roku 1771 ukradli 500 rublov v striebre, ruskému kupcovi M. Makarovovi, ktorý obchodoval „pri seči v rade krámov“ krymskí kramári dlhovali v roku 1757 4122 tureckých levov. V čase zničenia Záporožskej Seči pri opise majetku koševého atamana P. Kalniševského bolo zabavených mnoho dlžobných úpisov a peňazí, vrátane tureckých (1 ½ lvy, parale, fondukli a timfy). Ďalej v Seči obiehali krymské bašliky. Každé cudzie nominále v Novej Seči však malo kurz k ruskému rubľu.

The New ((Podpolnensk) Sech as a bastion of the Zaporozhie region existed 41 years, from 1734 to 1775. The last period of history of Zaporozhie was characterized by a considerable economic increase. The Zaporozh Sech always developed and active internal and international trade.

As it never minted the coins of its own, a great variety of means of payment circulated in its territory. It had several reasons. First, Zaporozhie was traditionally a transitory territory crossed by trade roads and interests of neighboring states met there – Poland and Russia with hetmanate and those of Crimea with Torque. Of course, there were close many trade operations. Second, the Podpolnens Sech maintained a high level of trade. In the external trade, relations with Left- and Rightside Ukraine and Russian town prevailed, while in the international trade relations with the Khanat of Crimea and Osman Empire. The archive of Kosh (= administration) of the Zaporozhie Sech includes documents of trade companies, copies of agreements, obligations, trade correspondence with the hetman government, with free Ukrainian commanders, Russian general-gubernators, than governemnt and Nogai hords. Third, the kazak got money for the services carried out for the Russian

Empire. Forth, the Kazaks brought a rich prey, inclusively of money, from military expeditions.

The main amount of money come from the tsar treasury. There circulated Russian copper money - dengas, polushkas, kopeks, as well as the silver poltinas, polpoltina and griveniks.

The most frequent were thallers. It was an internationaly accepted heavy coin that, however, served rather than a counting unit that a mean of payment.

The European golden coins – Polish, Dutch, Russian ducats also circulated in Zaporozhie. Turkish coins were frequent, as well. The document reveal that 500 Russian rubles in silver were stolen, in 1771, to the Oleksy and Grigor Baranchik, the traders from Novokadack. In 1752, the Crimean traders were obliged 4122 Turkish levs to the Russian trader M. Makarov, who dealt trade in a row of shops at Sech. At time of destruction of Zaporozhska Sech, when listing the property of the ataman P. Kalnishevskij, there were confiscated many obligations and money, inclusively of the Turkish ones (1 ½ levs, parale, fondukli and timfs). The Crimean bashliks also circulated in Sech. Each foreign coin in Novaja Sech had an exchange rate to the Russian ruble.

Новая (Подпольненская) Сечь, как оплот запорожского казачества просуществовала 41 год – с 1734 по 1775 гг. Последний период в истории Запорожья характеризовался заметным экономических подъемом. Запорожская Сечь всегда вела активную и оживленную внутреннюю и международную торговлю.

Поскольку своих денег она никогда не чеканила, на ее территории существовала пестрая система денежных знаков. Причин этому было несколько. Во-первых, традиционно Запорожье выступало транзитной территорией, через ее земли проходили торговые пути, где перекрецывались интересы соседних государств – Польши, России – с Гетманщиной, а Крыма – с Турцией; естественно, осуществлялось немало торговых операций. Во-вторых, Подпольненская Сечь сохраняла высокий уровень развития торговли. Во внешней торговле преобладали связи с Левобережной и Правобережной Украиной, российскими городами. В международной торговле прежде всего – с Крымским ханством и сultанской Турцией. В состав архива Коша Запорожской Сечи входят документы торговых компаний, копии купчих, векселей, переписка по вопросам торговли с гетманским правительством, украинскими слободскими полковниками, российскими генерал-губернаторами, польско-шляхетской администрацией, царскими властями, ханским правительством, ногайскими ордами. В-третьих, казаки получали жалование, как плату за службу Российской империи. В-четвертых,

с военных походов казаки привозили много добычи, в т. ч. и деньги.

Основное жалование поступало от царской казны. В денежном обращении были российские гроши: медные деньги – денга и полушки, копейки, а также серебряные – полтина, полуполтинник, гривенник.

Наибольшее распространение в Новой Сечи имели таляры или талеры. Это была международная крупная серебряная монета, которая служила скорее денежной единицей, чем денежным знаком.

Среди денежных знаков у запорожцев числятся европейские червонцы, дукаты польские, нидерландские, российские и других стран. Распространенными были турецкие денежные знаки. Так, мы находим, что у новокодакских крамарей Олексы и Григора Баранчиковых 1771 г. было украдено 500 рублей серебром, а российскому купцу М. Макарову, который торговал «при Сечи в крамном ряду», крымские крамари задолжали 1757 г. 4122 турецких левов. Во время уничтожения Запорожской Сечи при описи имущества кошевого атамана П. Калнышевского было изъято много долговых расписок и денег в том числе и турецкие (половты левы, парали, фондукли и тинфи). Кроме того, в Сечи ходили крымские башлыки.

Таким образом, в денежном обращении в Новой Сечи были монеты разных государств. Но каждый номинал с другой страны имел свой курс относительно российского рубля.

Hospodárske problémy habsburskej monarchie a uhorská med' v 40. rokoch 18. storočia

Economic problems of the Habsburg Monarchy and Hungarian cooper in 1740-s

MIROSLAV LACKO

Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava, e-mail: mir.lacko@gmail.com

Nové poznatky o produkciu uhorskej medi po roku 1740 a jej úlohe v celkovej hospodárskej bilancii habsburskej monarchie, získané najmä na základe archívneho výskumu v Rakúskom štátnom archíve vo Viedni, ukazujú problematiku baníctva a hutnej výroby na území Slovenska v dosiaľ úplne nereflektovanom svetle.

Kedže koncom 17. storočia bol zavedený štátny monopol na med', všetci súkromní banskí podnikatelia museli exploataovanú med' odovzdávať do štátneho výkupu a ďalší obchod s ňou bol v rukách štátu. V priebehu 18. storočia získala kľúčové postavenie v ťažbe a exporte medi spišsko-gemerská banská oblasť, kde jej produkciu a výkup zastrešoval štátny mediarsky podnik so sídlom v Smolníku. Financie získané z exportu uhorskej (najmä spišskej) medi využívali centrálnie orgány habsburskej monarchie na rea-

lizáciu konkrétnych politicko-vojenských zámerov. Práve v dôsledku nárastu produkcie medi v spišsko-gemerskej banskej oblasti po roku 1740, ako aj čerpania uvedených financií na spomenuté zámery po nástupe Márie Terézie na trón, štát nedokázal včas uhrádzať platby súkromným ťažiarom za nimi dodanú med' do výkupu v Smolníku. V priebehu 40. rokov 18. storočia sa táto situácia s nedostatkom financií pre smolnícky výkup medi stala kritickou i v kontexte vtedajších hospodárskych problémov, s ktorými monarchia v sledovanom období zápasila. Úsilie ústredných štátnych orgánov a úradníkov Dvorskej komory pre baníctvo a mincovníctvo vo Viedni napokon koncom 40. rokov 18. storočia viedlo k podpisaniu kontraktov s európskymi bankovými domami a zabezpečeniu tak potrebného kapitálu.

New data about copper production in Hungary after 1740 and its role in the overall economic balance of Habsburg Monarchy obtained especially on base of archive investigation in the Austrian State Archive in Vienna show the problem on mining and metallurgic production in the Slovak territory in a new, until today non-reflected light.

As the state monopoly on copper was introduced by end of 17th century, all private mining enterprisers had to sell all exploited cooper to the state and the next trade with copper was in the state hands. During the 18th century, the Spiš and Gemer mining areas obtained the key position in exploitation and export copper, where production and purchasing of cooper was managed by the State Copper Enterprise in Smolník. The financial means obtained from export of the Hungarian copper (especially from the Spiš region) served

the central organs of the Habsburg monarchy to realize concrete political and military goals. Just in consequence of the increase in copper production in the Spiš and Gemer mining areas after 1740, as well as in consequence of spending the financial for the above goals after intronisation of Maria Theresa, the state was not able to refund in time the cooper delivered by the private exploiters to the State Cooper Enterprise in Smolník. During 1740, the deficit of finances for purchasing copper in Smolník became critical, even the context of the then economic difficulties, which the monarchy was confronted with. The effort of the central state authorities and officer of the Court Chamber for Mining and Minting in Vienna led eventually, in 1740-s, to signing of contacts with the European banking houses assuring the necessary capital.

Pasy na vývoz peněz za hranice Markrabství moravského v 18. století

Passports for money export behind the border of the Margraviate of Moravia in 18th century

DAGMAR GROSSMANNOVÁ

Moravské zemské muzeum, Numismatické oddělení, Zelný trh 6, 659 37 Brno, e-mail: dgrossmannova@mzm.cz

V Moravském zemském archivu v Brně se nachází velmi zajímavé materiály zachycující celou řadu problémů v oblasti měny, které v zemi nastaly po třicetileté válce a trvaly ještě dalších sto let (1648-1750). Byla to především měnová nestabilita, neustálé znehodnocování drobných mincí, snahy o odstranění cizí nehodnotné mince ze země a zabránění vývozu mince dobré. V zemi byl nedostatek hrubé mince a její vývoz ze země byl proto přísně kontrolován. Byly vydávány zákazy využívat do cizích zemí hrubé zlaté a stříbrné mince a rovněž pagament. Pro vývoz větších finančních částek do zahraničí bylo nutno požádat

příslušný zemský úřad o povolení. Po schválení žádosti byl úřadem vyhotoven tzv. „pas“, kde byla schválená částka potvrzena.

Zajímavým pramenem k tomuto tématu jsou žádosti o povolení vývozu větších finančních částek ze země z let 1713-1718, které jsou uloženy ve fondu Gubernia v Moravském zemském archivu v Brně. Jako kontrola pohybu peněz sloužily rovněž pravidelně zpracovávané přehledy zemského úřadu o celkových sumách, které byly v určitém období vyvezeny z Markrabství moravského i do jiných částí monarchie.

In the Moravian Land Archive at Brno, there are deposited very interesting documents illustrating many currency problems appearing in Moravia after the Thirty Years' War and persisted still during next hundred years (1648-1750). It was first of all the monetary instability, systematic devaluation of small coins, efforts to exclude the foreign invaluable coins from Moravia and to inhibit exporting of the valuable coins. There was a shortage in full-value courant coins in Moravia and their export was rigorously controlled. There were issued prohibitions to export the courant golden and silver coins, as well as the pagament (demonetized coins of noble metals, their fragments

etc.). To export larger amounts of money abroad, it was necessary to ask the respective land authority for allowance. If the application was approved, the authority issued s.c. "passport", in which the exported amount was confirmier.

An interesting source on this topic are the applications for allowance to export larger amounts of money from Moravia from the years 1713-1718, which are deposited in the fund of Gubernium in the Moravian Land Archive at Brno. As a control of money flows, the land administration also regularly elaborate the surveys of the total amounts exported from the Margraviate of Moravia to other parts of the monarchy in respective periods.

Hospodárenie v kremnickom meštianskom pivovare v 18. storočí

Economy in the Kremnica municipal brewery in 18th century

DANIEL HAAS KIANIČKA

Národná banka Slovenska, Múzeum mincí a medailí, Štefánikovo námestie 11/21, 967 01 Kremnica,
e-mail: daniel_kianicka@nbs.sk

Pivo sa v Kremnici varilo od stredoveku. Išlo o regálne právo, ktoré bolo panovníkom postúpené mešťanom. Biele pivo (prosoniana) mali výsadu spočiatku variť iba členovia mestskej rady – richtár a prísažní. Toto právo udelil kremnickým mešťanom kráľ Žigmund Luxemburský v roku 1396. Privilégium potvrdil Kremnici aj cisár a kráľ Ferdinand I. Habsburgský, a to v rokoch 1539, 1541, 1545 a 1548. Od 16. storočia existovala v Kremnici okrem mestskej rady aj tzv. voleňa obec, teda vonkajšia mestská rada. Z jej členov boli voleňi správcovia a dozorcovia nad mestským majetkom a v jeho

rámci aj nad mestským pivovarom (Bräuher). Pramene z 18. storočia dokladajú, že pivo varené v kremnickom meštianskom pivovare sa nazývalo *Pfenning Bier* (fenigové pivo). Kremnický mestský pivovar (*Cerevisiaria officina*, ľudovo nazývaný *braxatorium*) sa nachádzal vo Zvolenskej ulici (*Zoliensis platea*). Osobitne účtovanie príjmov z piva (i vína) mali na starosti tzv. Biertaxschreiberi (teda výbercovia poplatkov za pivo) doložené v meste od roku 1572. Príjmy z varenia piva plynuli do mestskej pokladne. V polovici 18. storočia predstavovali až 1000 zlatých ročne.

Beer was brewed in Kremnica since middle age. Brewing was a regal right given by the ruler to the burgesses. At the beginning only the members of the municipal council – J.P and aldermen had right to brew the white beer (prosoniana). This right was given to the burgesses of Kremnica in 1396 by the king Sigismund of Luxemburg. This privilege was confirmed to Kremnica by the emperor and king Ferdinand I of Habsburg in the years 1539, 1541, 1545 and 1548. Since 16th century, there also existed in Kremnica, besides the municipal council, the s.c. elected community, hence the external municipal council. Among its members, the managers and supervisors of the municipal possessions, inclusively of the

municipal brewery of Kremnica, were elected (Bräuher). The sources from 18th century reveal that the beer brewed in the municipal brewery of Kremnica was called *Pfenning Bier* (pfennig beer). The municipal brewery of Kremnica (*Cerevisiaria officina*, popularly called *braxatorium*) was situated in the Zvolenská ulica street (*Zoliensis platea*). The separate evidence of taxes for beer (and wine) was in competence of the s.c. Biertaxschreibers (= collectors of taxes for beer) documented in the town since 1572. The incomes from beer brewing belonged to the municipal treasury and in the mid 18th century they reached even 1000 gulden annually.

Klasicismus a antika v návrhoch rumunských bankoviek

Classicism and Antiquities in Romanian Banknotes' Design

SABINA MARITIU & ROMEO CIRJAN

National Bank of Romania, Str. Lipscani 25, 030 031 Bucuresti, e-mail: sabina.maritiu@bnro.ro & romeo.cirjan@bnro.ro

Prvé rumunské papierové peniaze nazývané hypotečné listy boli vydané v roku 1877 počas Vojny za nezávislosť. V tom čase v Rumunsku nebola možnosť zabezpečiť vlastnými silami rytie medených tlačových foriem a samotný tlač papierových peňazí. Preto sa Ministerstvo financií rozhodlo požiadať Banque de France o zhodenie návrhov a tlač hypotečných listov. Na základe koncepcie zaslanej rumunským maliarom Nicolaeom Grigorescom, grafici A. Bramtot a G. Duval navrhli hypotečné listy v typickom francúzskom štýle využívajúcim na tlač bankoviek svetlo modrú farbu.

Počínajúc touto emisiou boli rumunské papierové peniaze takmer výlučne ovplyvnené francúzskou školou bankovej grafiky.

Klasizmus, ktorý je charakteristický pre bankovky vydané v období 1881 až 1934, predstavuje vývoj francúzskej bankovkovej grafiky a zároveň špecifická ideológia rumunskeho národného štátu. Jednou z najčastejších ikonografických témy je pôvod rumunského ľudu z latinizovaného

obyvateľstva rímskej provincie Dácia. Alegóriu latinskosti predstavujú vyobrazenia rímskeho cisára Trajána, rímskeho legionára, Kapitolskej vlčice, mladej ženy predstavujúcej rímsku provinciu Dácia, a Trajánovho mostu cez Dunaj. Postavy sú stvárnené v klasickom štýle francúzskych grafikov, ich majestátny postoj vyjadruje triumfálnosť a hrdinskosť grécko-rímskej minulosti. Navyše niektoré z figúr pochádzajú priamo z rímskeho sochárstva. Za týmto účelom sa v príspevku porovnávajú klasické rímske pamiatky a sochy s alegóriami zobrazenými na rumunských bankovkách. Je zrejmé, že rumunskí predstaviteľia dávali francúzskym grafikom určité námety, ale okrem Grigorescových akvarelsov je len ďalšia rozlíšiť medzi úradnými požiadavkami a klasickým vzdelením grafikov.

Alegórie latinskosti sa na rumunských bankovkách znova objavujú počas 2. svetovej vojny. Ale ich význam a výraz je celkom iný. Sú známkou zmien vlády a maskovania nových politických zväzkov.

The first issue of Romanian paper money (i.e. the mortgage notes) was made in 1877 during the Independence War. At that time, there were no capabilities in Romania for engraving the copperplates and printing the paper money. Hence the Romanian Ministry of Finance decided to authorize the Banque de France to conclude the design and printing of mortgage notes. Using the concept sent by Romanian painter Nicolae Grigorescu, the designers A. Bramtot and G. Duval conceived the layout of mortgage note in the most pure French blue style.

From this issue onwards, the Romanian paper money was almost exclusively influenced by French school of banknotes' design. The classicism which appears from the banknotes issued between 1881 and 1934 expresses in evolution both the evolution of French designing styles and the specificity of ideology of Romanian national state. One of the most recurrent iconographic themes is the descent of Romanian people from Latinized population who inhabited the Roman province of Dacia. The allegory of

Latinity emerge from the depiction of the Roman emperor Trajan, Roman legionary, the Capitoline She-wolf, the Roman province of Dacia represented as young women and the Trajan's bridge over the Danube. The figures shows the classical manner of French desing; their majestically attitude alludes to the triumphant and hieratic of the greco-roman antiquity. Moreover some of these figures originated directly from the Roman statuary. For that purpose it compares the classical Roman monuments and statuary with the allegories, which are depicted on Romanian banknotes. It is obvious that there were some generic indications made by Romanian authorities to the French designers, but apart from the aquarelles of Grigorescu it can hardly make a distinction between the configuration of the official demand and the classical education of artists.

The allegories of Latinity come back during the World War II. However the meanings and the design expression are quite different. They are now the sign of changes of government and disguise the new political alliances.

Výnos daní v štruktúre príjmov rozpočtu Ruského impéria od konca 18. do polovice 19. storočia

The yield of taxes in structure of incomes in budget of Russian Empire from late 18th to mid-19th century

Налоговые поступления в структуре доходов бюджета Российской империи в конце XVIII – середине XIX вв.

Михаил ОРЛИК

Кировоградский национальный технический университет, каб. 456,
проспект Университетский 8, 25006 Кировоград, e-mail: v.m.orlik@gmail.com

Rozbor štátnych rozpočtov Ruského impéria z druhej polovice 18. storočia ukazuje, že viac ako polovicu štátnych príjmov predstavovali priame dane vyrubované obyvateľstvu. Napríklad podľa údajov zverejnjených známym ruským vedcom z prelomu 19. a 20. storočia T. V. Loktom, v štátom rozpočte na rok 1797 predstavoval ročný príjem impéria 63 67 194 rublov a 64 ½ kopejok, z ktorých priame dane predstavovali 33 150 580 rublov 82 a ¼ kopejok (52,07%). Takisto ministerstvo financií získavalo 18 089 393 rublov 58 ½ kopejok. (28,41%) z výkupu vína, 753 806 rublov, 59 ¼ kopejok (1,18%) z obročí, 5 978 289 rublov 81 ¼ kopejok (9,39%) z colných poplatkov, 841 947 rublov. 81 kopejok (1,32%) soľnej dane, 1 426 484 rublov 52 ½ kopejok (2,24%) z banských podnikov a 3 432 691 rublov 47 ¾ kopejok (5,39%) z iných nedanových výberov.

Začiatok 19. storočia zlepšenie stavu finančného systému nepriniesol, naopak pokračovali nepriaznivé tendencie z 18. storočia. Štátny rozpočet mal, podobne ako v predchádzajúcim období značný deficit, ktorý v prvom desaťročí 19. storočia predstavoval 390 miliónov rublov. Štátne výdavky ani potom nezodpovedali príjmom. Bolo to príznačné pre štát ako celok, ako aj jednotlivé oblasti. Príjmová časť štátneho rozpočtu tak ako v minulosti, pozostávala prevažne dane z hlavy, desiatkov a daní z nápojov a soli.

Analysis of state budget of the Russian Empire from second half of 18th century shows that more than one half of state incomes originated from taxes collected from population. For example, according to the data published by the famous Russian scientist of the turn of 19th and 20th centuries, T. V. Lukt, in the state budget for 1797 the annual state income represented 33,150,580 rubles 82 ¼ kopeks, (52,07%). Similarly Finance Ministry obtained 18,089,393 rubles 58 ½ kopeks (28.41%) from wine, 753,806 rubles 59 ¼ kopeks (1.18%) from tithes, 5,978,289 rubles 81 ¼ kopeks (9.39%) from customs, 841,947 rubles 81 kopeks (1.32%) from salt tax, 1,426,484 rubles 52 ½ kopeks (2.24%) from mines and 3,432,691 rubles 47 ¾ kopeks (5.39%) from other non-tax sources.

Beginning of the 19th century had not brought an improvement of financial system, just on the contrary the negative tendencies from 18th century continued. The state budget showed, similarly as earlier, a considerable deficit that represented 390 millions rubles in the first decade of 19th century. The state expenses did not correspond to in-

V polovici 19. storočia finančný systém impéria vyžadoval reformu. Spočívala v likvidácii feudálneho daňového systému s rozdelením obyvateľstva na časť povinnú odvádzat dane a časť od daní oslobodenú. Ďalej išlo o zníženie nákladov na zbrojenie, rozvoj konkurencie schopného priemyslu a pôdohospodárstva zameraného na trh, čo nebolo možné bez premeny samotnej spoločnosti a likvidácie nevoľníctva a predovšetkým bez kardinálnych zmien v štátom mechanizme. Toto všetko sa s mimoriadnou ostrošťou prejavilo vo finančnej situácii štátu počas Krymskej vojny v rokoch 1853-1856. Ak sa v roku 1852 vláde podarilo vytvoriť rozpočtový prebytok 4 miliónov rublov, tak vojna v rokoch 1853-1856 mala negatívny dopad na štátne finančie – v roku rozpočtový schodok dosahoval 252 miliónov rublov. Na plecia poddaných doňalo, okrem platenia rozličných daní a poplatkov, financovanie nákladov štátu na domobranu, ktoré vyhlásili po invázii nepriateľských vojsk na ciernomorskomobreží krymského poloostrova. Jednotlivé gubernie dostali rozpis peňažných prostriedkov na formovanie domobrany, ktoré v podstate predstavovali ďalšie priame dane, vyberané prevažne na hlavu. Po porážke vo vojne stalo romanovské impérium na prahu veľkých zmien, ktoré z neho mohli vybudovať mocný buržoázny štát alebo ho priviesť k ďalšiemu krachu. Ruské impérium, ako ukazuje história, si vybrať druhú cestu. Skúšala balansovať na hrane reakcie a čiastkových buržoáznych premien oddáľujúc tak posledné chvíle svojej existencie.

comes. It was symptomatic as for the state as a whole, as for individual regions. The income part of the state budget consisted, similarly as in the past, predominantly of the poll tax, tithes, drunk and salt taxes.

In mid 19th century the financial system of empire needed a reform, liquidation of the feudal tax system dividing the population on the part obliged to pay taxes and on other part liberated from the tax payment, reduction of military expenses, development of competitive industry and market-oriented agriculture. It was not possible without transformation of the society itself and liquidation of serfdom and, above all, without cardinal changes in the state mechanism. These all appeared with an extraordinary sharpness in the financial situation of the state during the Crimean War on 1853-1855. If in 1852 the government succeeded to create a budgetary surplus of 4 million rubles, the war in 1853-1855 had a negative impact on the state finance producing a deficit of 252 millions rubles. The serfs were imposed to pay, out of paying other taxes and duties, the costs of forming the home defense, which was announced after

invasion of the enemy armies in the Black Sea costs of the Crimean peninsula. It represented, as matter of fact, further direct tax collected mostly on the base of poll tax. After the lost war, the Romanov empire stayed at beginning of profound changes, which could built up a powerful bourgeoisie

state or to lead it to next defeats. The Russian Empire, as the history shows, had chosen the second way. It balanced on the border between the reaction and partial bourgeoisie transformations. In this way it put off the last moment of its existence.

Анализ государственных росписей (бюджетов) второй половины XVIII в. свидетельствует, что более половины государственных поступлений составляли прямые (окладных) налоги с населения. Так, например, согласно опубликованной известным российским ученым конца XIX - начала XX в. Т. В. Локтем, государственной росписи на 1797 г., годовой доход империи составлял 63 673 194 руб. 64 ½ коп., из которых прямые подати составляли 33 150 580 руб. 82 ¼ коп. (52,07%). Также государственная казна получала 18 089 393 руб. 58 ½ коп. (28,41%) от винных откупов, 753 806 руб. 59 ¼ коп. (1,18%) с оброчных статей, 5 978 289 руб. 81 ¼ коп. (9,39%) таможенных пошлин, 841 947 руб. 81 коп. (1,32%) соляного дохода, 1 426 484 руб. 52 ½ коп. (2,24%) из горных заводов и 3 432 691 руб. 47 ¾ коп. (5,39%) от других неокладных сборов.

Начало XIX в. не улучшило состояние финансовой системы, продолжались негативные тенденции XVIII века. Государственный роспись, как и в предыдущий период, имел значительный дефицит, который в первом десятилетии XIX в. составлял 390 млн. руб. Государственные расходы и в дальнейшем не соответствовали доходам. Это было характерно как для государства в целом, так и отдельных регионов в частности. Доходная часть государственной росписи, по-прежнему состояла преимущественно из подушного, оброчных сборов, питьевого и соляного дохода.

В середине XIX в. финансовая система империи нуждалась в немедленном реформировании, ликви-

дации феодальной налоговой системы с разделением населения на податные и неподатного состояния, уменьшении военных расходов, развитии конкурентной промышленности и товарного земледелия, которое было невозможно без реформирования самого общества и ликвидации крепостничества и, главное, без кардинальных преобразований государственного механизма. Все это с особой остротой отразилось на государственных финансах во время Крымской войны 1853-1856 гг. Если 1852 г. правительству удалось иметь бюджетный профицит 4 млн. руб., то война 1853-1856 гг. имела негативные последствия для финансов государства – 1855 г. бюджетный дефицит достигал 252 млн. руб. На плечи подданных, кроме уплаты различных податей и сборов легло финансирования государственного ополчения, созванного после высадки вражеских войск на Черноморском побережье Крымского полуострова. Разные губернии империи получают определенную для них раскладку денежных средств на формирование ополчения, которые, по сути, стали дополнительными прямыми податями, преимущественно на подушном основании. После поражения в войне, империя Романовых стояла на пороге великих преобразований, которые могли сделать из нее или мощное буржуазное государство, или привести к будущему краху. Российская империя, как свидетельствует история, выбрала последний путь, пытаясь балансировать на грани реакции и частных буржуазных преобразований, отсрочивая свое последнее время.

Daňové splnomocnenia gubernátorov v Ruskom impériu

Tax full powers of gubernators in Russian Empire

Налоговые полномочия губернаторов в Российской империи

Лариса ГОДУНОВА

*Государственная налоговая служба Полтавской области, каб.211, ул. Маршала Бирюзова, 47, 36007 Полтава,
e-mail: Hudvin@rambler.ru*

Po prijatí Ustanovenia o guberniach v roku 1775 sa klúčovou postavou na úradoch stali gubernátori. Niesli osobnú zodpovednosť za včasné odovzdanie dávok a likvidáciu nedoplatkov. Na úspechu alebo zlyhaní v tejto činnosti záviselo služobné postavenie týchto úradníkov. Májový manifest z roku 1811 zaväzoval gubernátorov predkladať ministroví financií správy o prijatých opatreniach na výber nedoplatkov. Okrem toho sa týmto úradníkom ukladala povinnosť predkladať na potvrdenie vyšie postaveným štruktúram výčislenia a rozboru zemských povinností. Pravdaže, nie všetci gubernátori svedomito predkladali ministroví financií výčislenia týchto povinností. V takých prípadoch sa minister financií obracal na ministra vnútra (polície) a ten potom donucoval nesvedomitého úradníka splniť jeho povinnosť. V auguste 1824 senát na návrh ministra financií prijal výnos, ktorý ukladal gubernátorom predkladať tieto dokumenty do ôsmich mesiacov pred začiatkom nového finančného roka. Za porušenie tejto povinnosti im ukladal peňažité tresty. V správach občianskych gubernátorov boli povinné body o výbere daní a ich nedoplatkoch a ich podrobne komentáre. V spoločnom príkaze gubernátorom, potvrdenom 3. júna 1887, sa ich právomoci v oblasti daňovej politiky definovali v V. časti (str. 130-158). Tak zákonomadarca stanovoval, že občianski gubernátori „dbajú o včas-

ný a bezvadný výber štátnych daní. Vykonávajú tiež hlavný celkový dozor tak nad presným výkonom ostatných povinností, nad správnym a skutočným potrebám zodpovedajúcim rozdelením zemských odvodov a odvodov miest, ako aj naturálnych povinností spravovaných obyvateľov miest a dedín.“ Dokonca aj po založení funkcie Daňových inšpektorov v roku 1885 bol gubernátor fakticky „hlavným“ daňovým úradníkom v gubernii, lebo práve on riadił činnosť daňových inšpektorov. Tak napríklad v roku 1890 chersónsky gubernátor priviedol daňových inšpektorov k priamej účasti pri výbere daní a pri kontrole správnosti evidencie vo volostiach (=obvodoch) a na dedinách, preto, aby využil nimi získané údaje o platobnej schopnosti obyvateľstva. Tento experiment bol taký úspešný, že získal súhlas cíara Alexandra III. a minister vnútra v máji 1892 uznal, že činnosť chersónskeho gubernátoru zasluhuje nasledovania-

Takýmto spôsobom, po vytvorení inštitútu gubernátorov a správy gubernií v Ruskom impériu, sa na ne prenesli funkcie kontroly výberu dávok a likvidácie daňových dlžob na území, ktoré im bolo zverené. Boli povinní koordinovať činnosť špeciálnych finančných inštitúcií a miestnych mohorských štruktúr, konkrétnie mestskej samosprávy a polície pri zabezpečení včasného a úplného výberu daňových platieb miestneho i štátneho významu.

After adopting of the Act on gubernias in 1775, the key persons in the authorities become the governors. They were personally responsible for timely delivering the taxes and liquidation of arrears. Their service position depended on the success or failure in this activity. According to the Manifest of May 1811, the governors were obliged to present to the Minister of Finances reports about the measures adopted to liquidate the arrears. Besides it, these officers were obliged to present calculations and analysis of tax obligations for confirmation by the higher structures. Of course, not all governors assiduously presented calculations of these obligations to the Finance Minister. In such cases, the finance minister turned to the Interior Minister (police) and he forced the governor to fill his duties. In August 1824, the Senate accepted the Act proposed by the Finance Minister, which obliged the governors to present these document at least eight months before beginning of the next financial year. Violation of this obligation was penalized. The reports of the civil governors obligatorily included chapters on the tax collections and arrears, as well as their detailed comments. The general order to governors, confirmed of 3 June 1887, defined their competences in the field of fiscal policy in the chapter V (pp. 130-138). Thus the legislator set that the civil governors: "take care at timely and correct collection of state taxes. They also carry out the

superior and overall supervision of accurate fulfilling of other obligations, of correct and to the real needs corresponding distribution of taxation of towns and villages, as well as of the natural obligations of inhabitants of the subordinated towns and villages". Even after introduction of function of the Fiscal Inspectors in 1885, the governors remained, as matter of fact, the main fiscal officer in the gubernia, because he managed activity of the fiscal inspectors. So, for example, in 1890 the governor of Kherson drew the fiscal inspectors to the direct participation at the tax collection and at the control of correctness of evidence in the volost-s (districts) and villages in order to use the obtained data about the payment abilities of the population. This experiment was so successful that it was approved by the emperor Alexander III and the Interior minister appreciated, in May 1892, that the Kherson governor's activity deserves following.

In this way, after introduction of the function of governors in Russian Empire and of gubernia administration, they were entrusted with supervision of the tax collection and liquidation of the arrears in the consigned gubernias. They were obliged to coordinate activity of special financial institutions and local administrative structured, concretely the municipal self-governments and police at executing the timely and complete collection of taxes of the locals and all-country significance.

После принятия Положения о губерниях 1775 г., ключевой фигурой на местах становятся губернаторы. Они несли личную ответственность за своевременное поступление податей и ликвидации недоимок – от успехов или неудач на этом поприще зависело служебное благополучие этих чиновников. Майским манифестом 1811 г. губернаторы обязывались оказывать министру финансов ежемесячные сведения о принятых мерах по взысканию недоимок. Кроме того, на этих чиновников возлагалась обязанность представлять на утверждение в вышестоящие структуры сметы и раскладки земских повинностей. Правда, не все губернаторы добросовестно направляли министру финансов сметы земских повинностей. Тогда последний обращался с отношением к министру внутренних дел (полиции), а он, в свою очередь, обязывал недобросовестного чиновника выполнить свой долг. В августе 1824 г. Сенат, по представлению министра финансов, принимает указ, который обязывал губернаторов подавать эти документы за восемь месяцев до наступления нового финансового года, а за нарушение этого срока, на них налагать денежные штрафы. В отчетах гражданских губернаторов обязательными были пункты о взыскании податей и недоимок и подробные сведения в них. В утвержденном 3 июня 1837 г. Общем приказе губернаторам, их полномочия в области налоговой политики закрепляются в V отделении (ст.130-158). Так, в частности, законодатель указывал, что гражданские губернаторы, «наблюдая за своевременным, бездоимочным взносом

государственных податей. Имеют также главный общий надзор как за точным исправления всех прочих повинностей, так и за правильным, соразмерным с настоящим потребностями, распределением земских денежных сборов, и сборов с городов, а равно и повинностей натуральных, исправляемых городских и сельских обывателей». Даже после создания в 1885 г. института Податных инспекторов, губернатор фактически был «главным» налоговиком в губернии, наплавляя деятельность податных инспекторов. Так, например, в 1890 г. херсонский губернатор привлек податных инспекторов к непосредственному участию во взыскании налогов и для проверки правильности волостного и сельского учета, с тем, чтобы использовать собранные ими сведения о платежеспособности населения. Даный эксперимент был насколько успешным, что получил одобрение Александра III, а министр внутренних дел в мае 1892 г. признал, что деятельность херсонского губернатора заслуживает подражания.

Таким образом, после создания в Российской империи институтов губернаторов и губернских правлений, на них возлагались функции контроля за взысканием податей и ликвидацией налоговых задолженностей на вверенной им территории, они должны координировать деятельность специальных финансовых учреждений и местных властных структур, в частности органов городского самоуправления и полиции для обеспечения своевременного и в полном объеме поступление налоговых платежей государственного и местного значения.

K otázke menovej reformy v Ruskom impériu v rokoch 1862-1863

On the issue of currency reform in Russian Empire in 1862-1863

К вопросу денежной реформы 1862-1863 гг. в Российской империи

Светлана ОРЛИК

Кировоградский национальный технический университет, каб. 456, проспект Университетский 8,
25006 Кировоград, e-mail: v.m.orlik@gmail.com

Z Krymskej vojny vyšlo Ruské impérium s rozvráteným finančným systémom. Európske peňažné trhy boli preňho nedostupné a preto naplniť rozpočet vonkajšími pôžičkami nebolo v plnej mieri možné. Vznikala preto nevyhnutnosť dodatočnej emisie papierových štátoviek. Pri rozpočte 300-400 miliónov rubľov v rokoch 1855 – 1857 boli vydané štátovky v hodnote takmer pol miliardy rubľov. Podľa stavu k 1. januáru 1863 sa ich v obehu nachádzalo za 698,9 milíóna rubľov. Na zvýšenie kurzu štátoviek cestou zvýšenia peňažnej zásoby v zameniteľnej valute bola v apríli 1862 uzavretá zmluva o 5% zahraničnej pôžičke vo výške 15 miliónov libier šterlingov a v súhlase s tým sa do obehu dostalo ďalších 88,2 milióna rubľov. Týmto spôsobom sa plánovalo udržať výmenný kurz štátoviek v medziach 570-530 kopejok a polimperiál a 110,5 – 103 kopejok za strieborný rubel. V priebehu roka 1862 bol predpokladaný kurz udržaný, ale v roku 1863 zvýšenie hodnoty papierového rubľa viedlo k špekuláciám na trhu cenných papierov, pričom nestabilná politická situácia viedla k značnému vývozu kapitálu do zahraničia. Dočasné opatrenia na stabilizáciu kurzu, ktoré robilo ministerstvo financií, na určitý čas zdržovali pokles rubľa, ale v novembri 1863 sa tento proces stal nezvratným.

Negatívne zmeny bilancie vývozu a dovozu tiež spôsobovali stahovanie peňažnej masy z obehu. Okrem toho v roku 1863 došlo k značnému zvýšeniu výdavkov štátneho rozpočtu na potlačenie povstania v Poľsku a

na ďalšie výdavky na armádu. Krízová finančná situácia štátu postavila pred vládu úlohu stabilizovať peňažný obeh cestou nájdenia vnútorných rezerv, zavedenia poriadku do evidencie štátnych príjmov a výdavkov, posilnení kontrolných funkcií štátu a uskutočnením daňových reforiem, ktoré by posilnili príjmovú zložku rozpočtu. Pokial ide o daňovú reformu z roku 1863, jej základné smery predstavovalo zavedenie systému potravnej dane do zdanenia na alkoholické nápoje a pivo, zavedenie novej dane z nehnuteľného majetku od druhej poloviny roku 1863, nahradenie monopolnej štátnej dane zo soli, systém potravnej dane, zavedenie nových colných pravidiel na obchod a priemysel, doplnkovej dane pre obyvateľov dedín a 10% dávky zo šľachtického nehnuteľného majetku v západných guberniách.

Peňažná reforma, ktorú v rokoch 1862-1863 uskutočňoval minister financií M. Ch. Rejtern prebiehala v zložitých hospodárskych a politických podmienkach, čo ju fakticky odsúdilo k neúčinnosti. Súbor vyššie uvedených opatrení mal stabilizovať finančnú situáciu štátu, ale ich výsledok nemohol byť okamžitý. Na uskutočnenie uvedených reforiem a ich hospodársku návratnosť bol potrebný čas – v Ruskom impériu tento proces zbral takmer 30 rokov. Peňažná reforma z rokov 1895-1897 (reforma De Vitteho) prebiehal v priaznivejších politicko-hospodárskych základoch a mala značný úspech, ktorý pretrval až do roku 1914.

The Crimean War seriously disturbed the financial system of the Russian Empire. The European money markets became unavailable. Thus it was impossible to balance the budget to the necessary degree with loans in abroad. From this reason there appeared a necessity of a supplementary emission of currency (credit) notes. At a budget of 300-400 millions rubles in the period 1855-1857, currency notes in values of almost half milliard rubles were issued. On 1 January 1863 their circulation reached 698,9 millions of rubles. In order to rise the exchange rate of currency notes by means of money reserves in convertible currency, a contract to conclude a 5% loan of 15 millions pounds was made in April 1862. In accordance with it, further 88,2 millions rubles were put in circulation. It was planned to maintain the exchange rate of currency notes within limits of 570-530 kopeks for half-imperial and 110,5-103 kopeks for a silver ruble. In the course of 1862 the expected exchange rate was maintained, but in 1863 the increase of value of paper ruble led to speculations on the securities market. At the same time the unstable political situation led to export of the capital. The interim measures to stabilize the exchange rate, which were undertaken by the Finance Ministry, inhibited decline of the paper ruble exchange rate, but in November 1863 the decline become irreversible.

The negative changes in the export/import balance also contributed to withdrawal of the money mass from circulation. In addition, in 1863 the state expenses increased considerably owing to the cost of suppression of the uprising in Poland and other military costs. The financial crisis of the state set a task before the government to stabilize the money circulation by mobilizing internal reserves and improvement of evidence of the state incomes and expenses, strengthening of control functions of the state and reforming the tax system to support the income component of the budget. As to the tax reform of 1863, its principles consisting of introduction of the excise tax system into taxation of the alcoholic drunks and beer, introduction of taxation of immovables since the second half of 1863, replacement of the state tax monopoly on salt with the system of the excise tax, introduction of new customs regulations of the trade and industry, of a supplementary tax for the peasants and of a 10% taxation of immovable property of nobility in the western gubernias.

The currency reform carried out in 1862-1863 by the Finance minister M. Ch. Rejtern ran in complex economical and political conditions, what reduced its efficacy. The set of the measures above had to stabilize the financial situation of

the state, but their effect could not be immediate. Executing of these reforms and their economic yield needed a time. In the Russian Empire this process lasted 30 years. The

currency reform of 1895-1897 (the reform of De Witte) run under more favorable political and economic conditions and had a considerable success, which lasted until 1914.

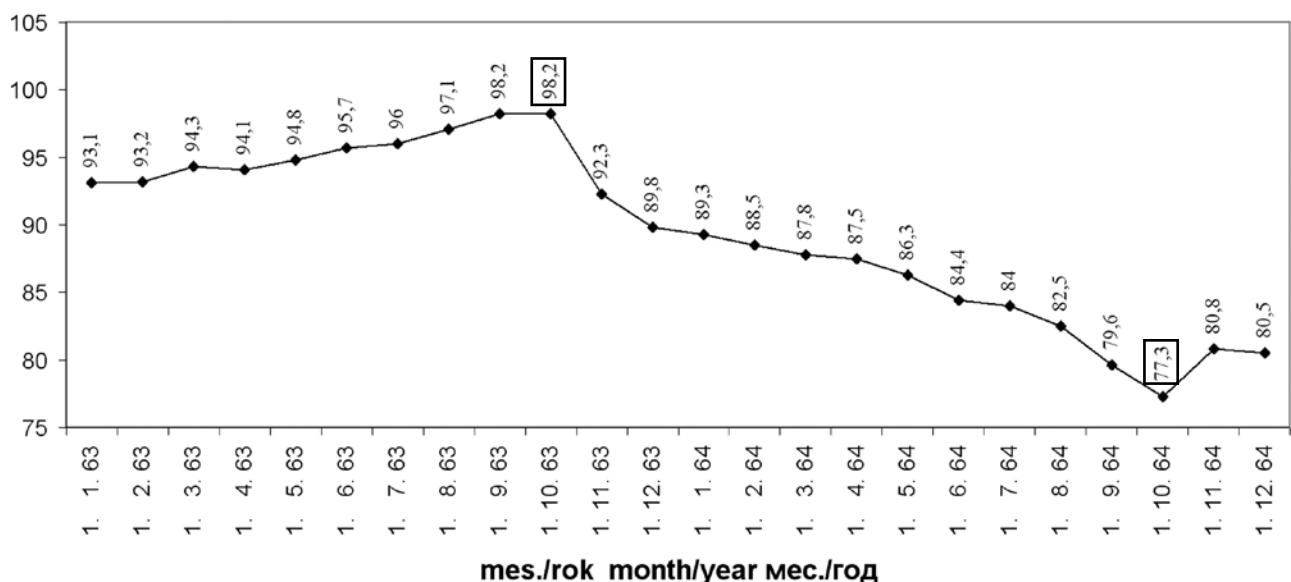
С Крымской войны Российская империя вышла с расстроенной финансовой системой. Европейские денежные рынки для неё были недоступны, а потому пополнить бюджетный дефицит внешними займами в полной мере было невозможно. Возникла необходимость в дополнительной эмиссии бумажных кредиток. При бюджете 300-400 млн. руб. в течение 1855-1857 гг. было выпущено почти полмиллиарда кредиток. По состоянию на 1 января 1863 г. в обращении их было 698,9 млн. руб. Для поднятия курса кредитных билетов путем увеличения разменного денежного фонда в апреле 1862 г. был заключен договор 5% внешнего займа на сумму 15 млн. фунт. стерл., соответственно в обращение поступило дополнительно 88,5 млн. руб. Таким образом, планировалось поддержать курс обмена кредитных билетов в пределах 570-530 коп. за полуимпериал и 110,5-103 коп. за серебряный рубль. В течение 1862 г. прогнозный курс былдержан, но в 1863 году повышение цены бумажного рубля привело к спекуляции на рынке ценных бумаг, а нестабильная политическая ситуация способствовала значительному вывозу капитала за рубеж. Временные меры для стабилизации курса, которые проводились Министерством финансов на короткое время сдерживали падение рубля, но в ноябре 1863 г. этот процесс стал необратимым.

Негативное изменение пропорции экспортно-импортного баланса также способствовало вымыванию денежной массы из оборота. Кроме того, в 1863 г. произошло значительное увеличение расходов государственного бюджета на подавление польского восстания и другие военные расходы. Кризисное

финансовое состояние государства ставило перед правительством задачу стабилизировать денежное обращение путем нахождения внутренних резервов, наведения порядка в учете государственных доходов и расходов, путем усиления контрольных функций государства и проведения налоговых реформ, которые способствовали бы увеличению доходной части бюджета.

Что касается налоговой реформы 1863 г., то ее основными направлениями были: введения акцизной системы в налогообложении алкогольных напитков и пива; введение со второй половины 1863 г. нового налога с недвижимого имущества; замена государственной соляной монопольной системы на акцизную; введение новых таможенных правил на право торговли и промиссел, дополнительного налога на сельских жителей и 10% сбора из дворянского недвижимого имущества западных губерний.

Денежная реформа 1862-1863 гг., которая проводилась министром финансов М. Х. Рейтерном осуществлялась в сложных экономических и политических условиях, что фактически и предопределило её неэффективность. Комплекс вышеуказанных мероприятий должен был стабилизировать финансовое состояние государства, но их результативность не могла быть мгновенной. Для реализации указанных реформ и их экономическую отдачу нужно было время. В Российской империи этот процесс занял почти 30 лет. Денежная реформа 1895-1897 гг (реформа Витте) проводилась в более благоприятных политико-экономических основах и имела значительный успех, который продержался до 1914 года.

Dynamika zmien priemernej hodnoty 1 kreditného rubľa v Ruskom impériu v rokoch 1863-1864

Dynamics of changes in average value of 1 credit ruble in the Russian Empire in 1863-1864

Динамика изменений средней стоимости 1 кредитного рубля в Российской империи 1863-1964 гг.

Zlatý štandard v Rusku: volba ciest (1867-1897)

Golden standard in Russia: choice of solutions (1867-1897)

Золотой стандарт в России: выбор пути (1867-1897)

Александр Владимирович БУГРОВ

Центральный банк России, Неглинная 12, 107 016 Москва, e-mail: bav4@mail.cbr.ru

V rokoch 1895-1897 bola v Rusku uskutočnená menová reforma, ktorá vyústila do zavedenia zlatého štandardu. Je známa aj ako reforma Vitteho, podľa mena ministra finančí, ktorý ju uskutočnil. Určila vývoj ruskej meny až do I. svetovej vojny.

Ked' sa v 60. rokoch 19. storočia pripravovali projekty reformovania menového systému Ruska, mälokto mohol predpokladať, že reforma bude mať podobu, akú jej dal o tri desaťročia neskôr Vitte. Pri uzákonenom striebornom monometalizme zavedenom v roku 1839¹⁾ a pri faktickom inflačnom obchu papierových peňazí od konca Krymskej vojny (1853-1856) sa úsilie vlády v 60. rokoch 19. storočia zameriavalo na obnovu voľnej výmeny štátoviek za strieborné mince a po jej obnove na postupnom uznaní zlata ako hlavného menového kovu.

V podmienkach vytvorenia Latinskej menovej únie (1865) začal vo svete prudko rásť záujem o zlato ako menový kov. Na menovej konferencii v Paríži v roku 1867, ktorá sa konala súčasne so Svetovou výstavou, (účastníci sa je odborníci z 19 európskych štátov a USA) sa jej účastníci vyslovili pre zlatý štandard a uznali zlato za základnú formu svetových peňazí.

V súvislosti s tým dostala Štátnej banka plnú moc vydávať na nákup zlata do zlatých rezerv dodatočné emisie štátoviek, „kedže zlata mu privážali tak veľa, že v rokoch 1867-1875 ho Štátnej banka vykúpila za 186 479 304 rubľov“, z ktorých sa rezervy zvýšili o 164 888 617 rubľov (pri súčasnom zvýšení obchu štátoviek iba o 160 784 623 rubľov)²⁾. Zlatá rezerva vytvorená Lamanským bola v tom čase najväčšia z európskych emisných bank.

V marci 1877 minister financií M. Ch. Reitern predložil Komitétu financií návrh súhlasu s dohodami o plnohodnotnej minci v Rusku³⁾. Dňa 1. 4. 1877 cár Alexandra II. informoval o kladnom postoji finančného výboru k uskutočneniu reformy, no 12. 4. 1877 sa začala rusko-turecká vojna, ktorá vyžadovala ohromné finančné náklady⁴⁾.

Oсуд bol žičlivejší autonómnemu Fínskemu velkokniežatstvu, ktorému sa podarilo zaviesť zlatú marku rovnú franku Latinskej menovej únie (0,29 g čistého zlata). Tak, ako Štátnej banka, aj Fínska banka od počiatku 70. rokov usilovne nakupovala zlato „kvôli výhodnosti tohto kovu ako nástroja medzinárodného obchodu“⁵⁾.

Najpravdepodobnejšie boli obe reformy zamýšľané súčasne. Aj v Rusku aj vo Fínsku, by bola bývala zlatá valuta zavedená v tom istom čase. Pokial ide o Rusko, kvôli finančným dôsledkom rusko-tureckej vojny bol jeho vstup do „zlatého klubu“ odložený. Prenesenie povedané, Rusko nastúpilo do „druhého sledu“ štátov, ktoré zaviedli zlaté krytie svojich mien. Patrilo k nim predovšetkým Rakúsko-Uhorsko (k zlatej korune prešlo v r. 1892), Japonsko (zlaty štandard zaviedlo v r. 1897) a USA (zlaty monometalizmus uzákonený

v r. 1900). Okrem toho, prechod na zlatý základ uskutočnila menová správa Indie, kolónie Britského impéria.

Prechod k zlatej mene bol pre Rusko mučivý a vyžadoval kolosálne náklady. V rokoch 1889-1896 vláda bola nútensá uzavrieť tzv. zlaté pôžičky: šesť 4%-ných (formálne „zlatá pôžička“ v šiestich vydaniach: 1889, tri vydania v r. 1890, 1893 a 1894) na celkovú sumu 458,5 mil. zlatých rubľov, 3,5%-nú zlatú pôžičku v r. 1894 v nominálnej hodnote 10 mil. rubľov a dva 3%-né zlaté pôžičky (1894 a 1895) na celkovú sumu 166,6 mil. rubľov⁶⁾. Pôžičky boli umiestnené na vedúcich svetových burzách a využili sa na konverziu (s odkladom na 81 rokov) dávnejšie vydaných štátnych pôžičiek, na výkup železníc zo strany ministerstva financií a zakladacích listov Centrálnej banky ruského pozemkového úveru. Využili sa na pokrytie nákladov na stavbu železníc a na doplnenie prostriedkov štátnej finančnej správy. Pričom toto doplnenie išlo v prospech zvýšenia štátnych zlatých rezerv.

A tu vznikla najvážnejšia principiálna otázka: aký má byť budúci zlatý štandard v Rusku? Predchodecvia Vyšengradského a Vitteho boli pravdepodobne najviac naklonení jeho „mäkkému“ variantu, s uprednostnením zameniteľnosti papierových peňazí pred vysokou mierou povinného zlatého krycia. Reitern nikde nepíše o miere zlatého krycia. Lamanskij zhromaždil hodnoty do úrovne 41% krycia, s ktorým plánoval začať výmenu. Tento zámer bol najbližšie pokusu Banky Francúzska (*Banque de France*), kde vôbec neexistoval povinný normatív krycia papierových peňazí.

Pohodlný model menového základu štátov Latinskej menovej únie, ktorý okrem zlata predpokladal aktívnu úlohu striebra a nebol viazaný na zákonne stanovenú vysokú mieru krycia, ideálne vyhovoval Rusku.

Alternatívou bol zlatý monometalizmus v dvoch variantoch, anglickom a nemeckom. Prvý predpokladal obeh papierových peňazí ako zlatých certifikátov so 100% krytím zlatom. Naopak nemecký variant predpokladal pokrytie na 1/3 (t.j. *Drittdeckung*).

Ešte v rokoch 1895-1896 minister financií S. J. Vitte nemal istotu o zásadách nadchádzajúcej peňažnej reformy. Za takýchto okolností sa jedným z rozhodujúcich činiteľov ukázalo stroskotanie francúzsko-anglicko-americkej konferencie o monetárnej politike. V roku 1897 sa predstavili USA pokúšali dohodnúť s anglickou vládou na podporu tradičného pomery ceny zlata k striebру 1:15,5. Avšak Banka Anglicka odmietla previesť 1/5 svojich kovových rezerv na striebro, ako to žiadali Američania a Francúzi. S odvolaním na situáciu na burze úradníci poukazovali na názor „väčšiny negociantov City“, ktorí sa ostro vyslovili proti umelej podpore striebra⁷⁾.

Za týchto okolností Vitte prijal krajné tvrdé riešenie s

„anglickým“ variantom 100% krytie. Podľa noriem väčší-ny štátov, ktoré prešli na zlatý základ, táto norma bola kolosálna, najmä ak zoberieme do úvahy skutočné rezervy zla-ta v centrálnych bankách. Začiatkom 20. storočia sa v Ne-mecku skutočné krytie bankoviek Ríšskej banky zlatom po-

hybovalo okolo 50%, vo Francúzsku a Rakúsko-Uhorsku 50-60%, a priemerne 50% v Japonsku⁸⁾.

V konečnom dôsledku „Vitteho“ variant peňažnej reformy neboli dostatočne prispôsobený podmienkam Ruska a vyvolal neodôvodnené vysoké straty.

In 1895-1897, a monetary reform was carried out in Russia that resulted in introduction of gold standard. It is known as the Vitte's reform, according the name of the finance minister, who executed it. It determined development of the Russian currency up to the World War I.

When projects to reform the monetary system of Russia were prepared in 1860-s, only few people might presuppose the reform to have the form given 30 years later by Vitte. Under condition of the codified silver monometalism introduced in 1839¹⁾ and of actual inflation money circulation since the Crimean War (1853-1856), the government's effort in 1860-s focused on restoration of free convertibility of currency notes for silver coins and after its restoration on the gradual acceptance of the gold as the main monetary metal.

In condition of forming the Latin Monetary Union /1865) the interest at gold as the monetary metal started to grow suddenly. On the monetary conference in Paris in 1867, which run simultaneously with the World Exhibition, (there participated experts from 19 European countries and USA) the participants declared for the gold standard and accepted the gold as the basic form of the world's money.

In connection with it the State Bank got mandate to issue additional issues of state notes, “because there were delivered so large amount of gold, that in 1867-1875 the State Bank bought gold for 186,479,304 rubles, owing to them the reserves value increased by 164,888,617 rubles (at the simultaneous increase of the currency notes circulation by 160,784,623 rubles)²⁾. The golden reserve created by Lamanskij was the greatest of the Europeans banks of issue.

In March 1877 the finance minister M. Kh. Reitern presented to the Finance Committee proposal of approval of agreements about courant coins in Russia³⁾. On 1 April 1877 he informed the emperor Alexander II about the positive attitude of the Finance Committee about executing the reform, but on 12 April 1877 the Russian-Turk War broke out, which requires huge cost⁴⁾.

They destiny was more favorable to the autonomous Great Duchy of Finland, which succeeded to introduce the golden mark equal to the frank of the Latin Monetary Union /0.29 g of pure gold). Similarly as the State Bank, the Finnish Bank also intensively bought gold since the 1870-s, “because of suitability of this metal as an instrument of international trade.”⁵⁾

Most probably both reforms were intended to be executed simultaneously. As in Russia as in Finland the gold currency would have been introduced at the same time. As to Russia, owing to the financial consequences of the Russian-Turk War its entry into the “golden club” was delayed. Metaphorically sad, Russia entered “the second group” of states that had introduced the gold backing of their currency. They were represented first of all By Austro-Hungary (the golden crown was introduced in 1892), Japan (gold standard introduced in 1897) a USA (gold monometalism codified in 1900). Beside it, currency authority of India, the colony of British Empire also carried out transition to gold base.

Transition to golden currency was difficult for Russia a consumed colossal costs. In 1889-1896 the government

was forced to close the s.c. golden loans: six 4% loans (formally the “golden loan” in six issues: in 1889, three issues in 1890, one in 1893 and 1894) in the total amount of 458.5 mil. golden rubles, one 3.5% golden loan in 1894 in the nominal values of 10 ml. Rubles and 3% golden loans (1894 and 1985) in the total amount of 166.6 mil. rubles⁶⁾. The loans were placed in the leading world bourses and were used to converse /with a delay of 81 years) of the earlier issued loans, purchasing of railways by the treasure ministry and the bank charter of the Central bank of the Russian land credit, financing of railways building and extending the means of the state finance administration. This completion was used in favor of state gold reserves.

And just there arose the most serious principal question: of what character the golden standard in Russia should be?

The ancestors of Vyshnegradskij and Vitte were prob-ably most inclining to the “soft” variety preferring the con-vertibility of paper money before a high rate of the obligato-ry golden backing. Reitern nowhere writes about the rate of golden backing. Lamanskij had accumulated values reach-ing the 41% level of backing, at which he planned to start the convertibility. This concept was most similar to the state of the Banque de France, where an obligatory normative of golden baking did not exist at all.

The model of the easy money backing of the Latin Cur-rency Union that presupposed, out of the gold, the active role of silver and was not bound to the codified high back-ing rate ideally met the needs of Russia.

An alternative was the golden monometalism in two varieties – the English and German one. The first variety presupposed circulation of paper money as golden certifi-cates with the 100% backing by gold. On the contrary the German variety presupposed the one third backing (i.e. *Drittdeckung*).

In 1895-1896 the finance minister S. J. Vitte still hesi-tated in the issue of the on-coming monetary reform. Under such circumstances one of the deciding factors became failure of the French-English-American conference on monetary policy. In 1897 the representatives of USA tried to agree with the British government to support the tradi-tional relation of gold to silver 1:15.5. However the Bank of England rejected to convert 1/5 of its metallic reserves into silver, as the Americans and French required. Basing of the situation in bourse, the clerks adhered to opinion of majority of “negotiators in City”, who sharply rejected the artificial support of silver⁷⁾.

Under these conditions Vitte accepted the extremely hard solution with the “English” variety of 100% backing. According to the norms of most states, which had intro-duced the gold base, this norm was colossal, especially if considering the real gold reserves in the central banks. In early 20th century the real gold backing in Germany amounted around 50%, in France and Austro-Hungary 50-60% an in average 50% in Japan⁸⁾.

Thus, the Vitte's variety of monetary reform was not sufficiently adopted for Russian conditions and causes un-reasonably high losses.

В 1895-1897 гг. в Российской империи была проведена денежная реформа, результатом которой стало введение золотого стандарта. Известная также как «денежная реформа Витте» - по имени проводившего ее министра финансов – она определила развитие денежного хозяйства страны вплоть до Первой мировой войны.

Когда с 1860-х гг. составлялись проекты преобразования монетарного хозяйства страны, мало кто мог тогда подумать, что проведенная тремя десятилетиями позднее денежная реформа будет именно такой, как ее сотворил Витте. При законодательно сохранявшемся серебряном монометаллизме, введенном еще в 1839 г.¹⁾, и при фактическом инфляционном бумажно-денежном обращении с конца Крымской войны (1853-1856), усилия правительства в начале 1860-х гг. сосредоточились на восстановлении свободного размена кредитных билетов на серебряную монету, а после этого времени – на постепенном осознании роли золота как главного монетного металла.

В условиях создания Латинского монетного союза (1865) в мире стал стремительно расти интерес к золоту как к монетарному металлу. На монетарной конференции в Париже, созванной в 1867 г. одновременно с проведением Всемирной выставки (на ней присутствовали эксперты девятнадцати европейских стран и США), ее участники высказались за золотой стандарт, признав золото основной формой мировых денег.

В этой связи Государственный банк получил полномочия производить для закупки золота в разменный фонд «добавочные» выпуски кредитных билетов, «*ибо золота ему привозили так много, что в 1867-1875 гг. его куплено Государственным банком на 186 479 304 рубля, из которых на 164 880 617 руб. усилен разменный фонд (при одновременном увеличении обращения кредитных билетов лишь на 160 786 623 руб.)*²⁾. Сформированный Ламанским золотой запас для того времени был самым значительным из имевшихся в Европе у эмиссионных банков.

В марте 1877 г. министр финансов М.Х. Рейтерн внес в Комитет финансов предложение («представление») о разрешении сделок на звонкую монету в стране³⁾. Первого апреля 1877 г. императору Александру II доложили о положительном мнении Комитета финансов относительно проведения реформы, а 12 апреля 1877 г. началась русско-турецкая война, финансирование которой потребовало громадных расходов⁴⁾.

Судьба оказалась более благосклонной к автономному Великому княжеству Финляндскому, в котором в это же время удалось утвердить золотую марку по паритету франка Латинского монетного союза (0,29 г чистого золота). Также как и Государственный банк Финляндский банк с начала 1870-х гг. усиленно закупал золото «в виду преимуществ этого металла в качестве международного средства обмена»⁵⁾.

Скорее всего, обе реформы задумывались одновременно. И в России, и в Финляндии в одно и то же время была введена золотая валюта. Что касается России, то из-за финансовых последствий русско-турецкой войны ее вхождение в «золотой клуб» было отсрочено. Условно говоря, она вошла во «второй эшелон» стран, вводивших золотое обеспечение своих валют. Ими были прежде всего Австро-Венгрия (перешла к золотой кроне в 1892 г.), Япония (золотой стандарт установлен в 1897 г.) и США (законодательно закрепила золотой монометаллизм в 1900 г.). Кроме того, перевод

на золотую базу своей денежной единицы – рупии – в 1899 г. осуществили монетарные власти Индии, колонии Британской империи.

Переход к золотой валюте стал для России мучительным процессом, потребовавшим колоссальных затрат. На протяжении 1889-1896 гг. правительство было вынуждено заключать так называемые «золотые займы»: шесть 4%-ных (формально – «золотой заем» в шести выпусках: 1889 г., 1890 г. (три выпуска), 1893 г. и 1894 г.) на общую номинальную сумму 458,5 млн золотых рублей, 3/5%-ный золотой заем 1894 г. на номинальную сумму 10 млн руб. и два 3%-ных золотых займа (1894 г. и 1896 г.) на общую номинальную сумму 166,6 млн. рублей⁶⁾. Распространяющиеся на ведущих мировых биржах, они использовались для конверсии (отсрочки на 81 год) ранее заключенных государственных займов, выкупа в казну железных дорог и земельных листов Центрального банка русского земельного кредита, покрытие расходов на железнодорожное строительство, а также для пополнения средств Государственного казначейства. Причем это пополнение шло в русле наращивания золотого резерва страны.

И здесь возник самый главный, принципиальный вопрос: каким быть будущему золотому стандарту в России? Предшественники Вышнеградского и Витте более всего были близки к его «мягкому» варианту, с приоритетностью разменности бумажных денег перед высоко поставленной планкой обязательного золотого обеспечения. Рейтерн нигде не пишет о норме покрытия бумажных денег, Ламанский накопил авуары до уровня 41%-ного покрытия, с которого планировали начать размен. Ближе всего здесь стоит опыт Банка Франции (*Banque de France*), где вообще не существовало обязательных нормативов покрытия бумажной валюты.

Удбная модель базы денежного обращения стран Латинского союза, которая наряду с золотом предусматривала и активную роль серебра и не была завязана на законодательно регламентированную высокую норму покрытия, казалась, идеально подходила для России.

Альтернативой ей был золотой монометаллизм в двух вариантах: английском и германском. Первый предусматривал бумажное денежное обращение как циркуляцию золотых сертификатов, на 100% обеспеченных золотом. Напротив, германский вариант покрытия банкнот золотом на 1/3 (т. н. *Drittdeckung*, или «третье покрытие»).

Еще 1895-1896 гг. министр финансов С. Ю. Витте колебался относительно основ предстоящей денежной реформы. В этих условиях одним из решающих факторов оказался срыв франко-англо-американской конференции о монетарной политике. В 1897 г. представители Соединенных штатов пытались договориться с английским правительством о поддержке традиционного ratio золота к серебру как 1: 15,5. Однако Банк Англии отказался перевести одну пятую часть своих «металлических» резервов в серебро, как о том просили американцы и французы. Ссылаясь на сложившиеся биржевые реалии, клерки указывали на мнение «большинства негоциантов Сити», которые высказались резко против искусственной поддержки серебра⁷⁾.

В этих условиях Витте принял крайнее, жесткое решение о 100% «английском варианте» покрытия. По нормам большинства стран, перешедших на золотое

обращение, эта норма покрытия была колоссальной, если даже учитывать фактические резервы в центральных банках желтого металла. Так, в начале XX в. в Германии фактическое покрытие золотом банкнот Рейхсбанка составляло в среднем 50%, во Франции –

50-60%, примерно столько же – в Австро-Венгрии и примерно 50% - в Японии⁸⁾.

В итоге «виттевский» вариант денежной реформы не был по-настоящему адаптирован к России, вызвав неоправданно большие затраты.

-
- 1) См. манифест «Об устройстве денежной системы» от 1 июля 1839 г.: Полное собрание законов Российской империи (далее –ПСЗ). Собрание второе. Т. 14. Отд. 1. СПб., 1840. С. 600-602.
  - 2) Кауфман И.И. Бумажные деньги в Австрии: 1762-1911. СПб., 1913. С. 144.
  - 3) См.: РГИА. Ф. 563. Оп. 2. Д. 235 (*По вопросу о дозволении совершать сделки на золото, 1877 г.*)
  - 4) По подсчетам И. И. Кауфмана Министерству финансов пришлось покрывать чрезвычайные военные расходы на сумму 1107 млн. рублей (Кауфман И. И. Из истории бумажных денег в России. СПб., 1909. С. 209.).
  - 5) Финляндский банк: 1811-1911 гг. / Сост. Э. Шибергсон. Гельсингфорс, 1914. С. 320.
  - 6) Справочная книжка для держателей русских государственных и гарантированных правительством процентных бумаг. СПб., 1913. С.47-50, 61, 63, 88, 93, 95.
  - 7) РГИА. Ф. 583. Оп. 4. Д. 310. Л. 117-120.
  - 8) Подсчитано на основании статистических данных, приведенных в изданиях: Die Reichsbank: 1901-1925. Berlin 1925. S. 16-19, 25; G. Ramon. Histoire de la Banque de France. Paris 1929. P. 418; Обзор иностранных законодательств об эмиссионных банках. СПб., 1908. С. 28.; Силин Н.Д. Кредитная политика эмиссионного банка и устойчивая валюта (Австро-венгерский банк). М., 1928. С. 207-208; K. Dierschke, F. Mueller. Die Notenbanken der Welt. Berlin 1926. Band 2. S. 214-215.

Druhá polovica 19. storočia: peniaze, hospodárstvo a rumunská spoločnosť na ceste modernizácie

The second half of the 19th century: money, economy and Romanian Society on the road to modernization

ȘTEFAN DINA¹⁾ & ȘTEFAN SAMOILĂ²⁾

¹⁾ Romanian Banking Association, Aleea Negru Vodă 4-6, sector 1, 030 775 Bucureşti, e-mail: stefandina@gmail.com

²⁾ Romanian Numismatic Society, Secția Brașov, Str. Apollonia Hirscher, 8, 500 025 Brașov. e-mail: stefan.samoila@yahoo.com

V 19. storočí rumunská spoločnosť prechádzala hlbokými premenami všetkých jej inštitucionálnych zložiek, ekonomických, politických i kultúrnych. Urýchlenie modernizačného procesu súviselo s kultúrnou a finančnou integráciou do západných štruktúr a opustením orientálnej mentality.

Významný krok predstavujúci začiatok novej fázy modernizačného procesu bol učinený v druhom desaťročí 19. storočia, keď sa uvolnil obchod, čo dráždilo otomanské monopoly. Obchodné vzťahy zahŕňajúce aj finančné vzťahy dosťali príležitosť najmä v oblasti obchodu s obilninami a surovinami. Západné spoločnosti, najmä anglické a rakúske, mali hlavný podiel na prílive značných súm peňazí do rumunskejho hospodárstva. V dôsledku toho vedúce elity, poplatné spočiatku východobalkánskej mentalite a štýlu života, začínali spotrebovávať čoraz viac tovaru vyrobeného na západe a prikláňali sa životu podľa západných kultúrnych modelov. Začiatok obchodovania so západnými spoločnosťami znamenal neskôr aj preberanie západných vzdelanostných modelov, mnoho mladých ľudí sa rozhodlo študovať na západných univerzitách. Tieto dve zložky uľahčili treťiu – intenzifikáciu finančných vzťahov medzi rumunskými a západnými krajinami.

Hospodárstvo čeliло mimoriadnemu menovému chaosu lebo legálnym platidlom v oboch kniežatstvách bolo 80 druhov cudzích mincí. Prijatie menového systému leu a neskôr založenie Národnej banky Rumunska v roku 1880 malo rozhodujúci vplyv na bankový systém, ako aj na menové vzťahy so Západom.

In the 19th century, the Romanian society underwent profound transformations in regard to all its institutional components – economic, political or cultural. The acceleration of the modernization process started with the beginning of cultural and financial integration into Western structures and the stepping out of the Oriental mentality.

An important step - representing also the start of a new stage in the modernization process – belonged to the second decade of the century, when trade became free trade and exited the Ottoman monopoly. Commercial relations, that implied financial ones as well, gained momentum particularly as regards trade with cereals and raw materials; western companies, especially English and Austrian ones, had a major role in regard to large quantities of money entering the Romanian economy. Thus, leader elites, tributary at the beginning to Oriental-Balkan mentalities and life style, started consuming more and more commodities made in the West and aspiring to a life tailored according to Western cultural models. Starting with commerce with western companies, later on, the country took up Western

V priebehu tohto transformačného procesu z pohľadu finančných vzťahov, prisľúchala dominantná úloha obchodným a bankovým domom usadeným v Bukureşti a vo veľkých prístavoch na Dunaji. S pomocou gréckeho, židovského alebo rumunskejho kapitálu tieto domy v počiatkovom štádiu určovali zavádzanie kapitalistických bankových služieb a boli základom založenia prvých rumunských bankových inštitúcií. Priaznivý politický vývoj, ktorý nastal v polovici 19. storočia – zjednotenie oboch rumunských kniežatstiev v roku 1859 a následne vznik Rumunskejho kráľovstva mali tiež významnú úlohu pri zabezpečení politickej stability s blahodarným účinkom na rozvoj podnikania v rumunskejho hospodárstve. Vďaka tejto situácii sa zväčšovala prítomnosť západných firiem v rumunskejho hospodárstve, ktorá viedla k prílevu kapitálu a rozvoju nedostatočne rozvinutého rumunskejho priemyslu.

Ak sme v prvej polovici 19. storočia boli svedkami pomalej modernizácie, po uplynutí šestdesiatych rokov tohto storočia pozorujeme najhlbšiu hospodársku reformu, ktorú rumunská spoločnosť podstúpila na svojej ceste k európskej integrácii. Účinok sa dostavil rýchlo. Silný rozvoj miest a lepšia životná úroveň pre ich obyvateľov, budovanie verejných inštitúcií európskeho typu, modernizácia hlavných ciest a zakladanie priemyslových podnikov. Všetky tieto skutočnosti dovolili rumunskej spoločnosti pričleniť sa k európskym hodnotám – hoci nie celkom – ale pre dobro všetkých.

educational models, many young people choosing to attend Western universities to study. Consequently, these two relational components facilitated the occurrence of the third one – intensification of financial relations between Romanian countries and Western ones.

The economy was facing a true monetary chaos as over 80 kinds of foreign coins were legal tender in the two principalities.

The adopting of the leu monetary system and afterwards the setting of the NBR in 1880 had a decisive influence upon the banking system and respectively the monetary relations with the West.

During this transformation process, as regards the development of financial relations, a major role belonged to “commerce and banking houses” established in Bucharest and in the big Romanian harbours on the Danube. With Greek, Jewish or Romanian capital, these houses, in a first incipient stage, determined the introduction of capitalist-like banking services and they were the foundation of the setting up of the first Romanian banking institutions. The

political positive developments that took place in mid-century – the Unification of the Romanian Principalities in 1859 and, subsequently, the Romanian Kingdom, had also a major role in providing political stability with beneficial effects upon the roll out of business in the Romanian economy. Due to this situation, there was significant growth as regards the presence of western firms in the Romanian economy, a fact which led to fund infusions and the development of the unsubstantial Romanian industry.

If, in the first half of the 19th century, we were witness-

ing a slow modernization process, after the sixth decade, we saw the most ample economic reform the Romanian society underwent on its road toward European integration. The effects occurred promptly: the strong development of cities and a better standard of living for their inhabitants, the building of European public institutions, the modernization of main roads and the setting up of tens of industrial units; all these allowed the Romanian society to align to western values – even if not entirely – for good and all.

Súbory pokladov z nedávnej minulosti ako socio-ekonomický fenomén (na základe materiálu z Bieloruska)

Hoard complexes from recent past as a socio-economic phenomenon (basing on materials from Belarus)

Кладовые комплексы новейшего времени как социо-экономический феномен (на материалах Беларуси)

Юлия ЛАТУШКОВА

Институт истории Национальной академии наук Беларусь, ул. Академическая 1 220 072 Минск,
e-mail: Latucthkova@tut.by

Na príklade 20 pokladov mincí, troch zmiešaných pokladov a 10 pokladov papierových platidiel sú analyzované špecifická tezaurácie a peňažného obehu na území súčasného Bieloruska na začiatku a v prvej polovici 20. storočia.

Masové ukrývanie pokladov v podmienkach rozvinutej bankovej sféry je anomálnym javom. Objavuje sa, keď úverové inštitúcie nemôžu normálne plniť svoje funkcie a/alebo strácajú dôveru vkladateľov. Druhou príčinou ukladania cenností je zatajovanie úrovne a zdroja svojich príjmov občanmi pred štátom.

Chronologický rámec tezaurácie v nedávnej minulosti je v Bielorusku úzky: väčšina pokladov bola ukrytá v rokoch 1914–1950 a vrcholom v rokoch 1917–1922.

Datovanie pokladov zlatých mincí je sťažené: po roku 1911 sa v Rusku nerazili zlaté mince, ktoré by boli dostupné obyvateľstvu. Aktívna ponuka 10-rubľov cára Mikuláša I. na čiernom trhu trvala takmer do 90. rokov 20. storočia.

Chybne sa datujú v múzejných zbierkach niektoré súbory papierových platidiel z rokov 1898–1912, lebo niektoré z nich boli vydávané Dočasnoi i Sovietskou vládou, čo možno určiť podľa sérií a podpisov na platidlách.

Na území bývalého Ruského impéria prebiehalo v rokoch 1917–1921 násilné rozvrátenie úverového systému a rozpad peňažného systému, pričom inflácia prerastalo do hyperinflácie. V krajine vzniká súbežný obeh nezne-

hodnotených valút, vrátane valút okupačných mocností. Mince zmizli z obehu už v roku 1915. Na príklade mincových pokladov je pozoruhodné, že mince okolo roku 1917 nadobúdajú význam skôr ako kov, než ako platidlo.

Záznamy kurzu papierových peňazí závisia na politickej a vojnej situácii, sú nestále a menia sa živelne. Ukladali sa z pohľadu súčasníkov najdôveryhodnejšie papierové platidlá. Najpopulárnejšie ostávajú „cárské“ platidlá, vydávané zosadenou vládou, v tlači ktorých pokračovala aj sovietska vláda a ktoré ochotne prijímali ich ideoví protivníci. Súbory pokladov odrážajú tak reálnu situáciu v peňažnom obehu v momente uloženia pokladu, ako aj politické preferencie a nádeje obyvateľstva. Takým spôsobom sa do pokladov ukrytých v Bielorusku dostali poľské marky.

Poklady z 20. storočia sa dlho považovali za kuriozitu alebo akési množstvo mincí. Osud uloženého súboru závisel na tom, čo v obsahoval a kto ho našiel. Do 70. rokov 20. storočia si papierové peniaze a medené mince nálezcovia a ich známi rozoberali ako „suvéniry“. Mince a zlato sa prostredníctvom orgánov ministerstva vnútra dostávali do Štátnej úschovne cenností ZSSR (Goschran SSSR) a roztápali sa. Pritom sa zvyčajne nezaznamenávalo miesto, okolnosti a zloženie nálezu. Len nemnohé (vychádzajúc z informácií v tlači a ústnych podaní) poklady sa dostali do múzejných zbierok.

Basing on 20 coin hoards, three mixed hoards and 10 hoards of paper money, there are analyzed specifics of treasuring and money circulation in the territory of present-day Belarus at beginning and in the first half of 20th century.

The mass hiding of hoards in conditions of developed banking is an anomalous phenomenon. It appears when the credit institutions become unable to fulfill their normal functions and/or loss confidence of depositors. The second reason, why the citizens hid valuables was concealing of incomes and their level before the state.

The chronological framework of treasuring in the recent past in Belarus is narrow, most hoards were hidden in 1914 – 1950, with a culmination in 1917–1921.

Dating of hoards of golden coins is difficult: after 1911 in Russia there were not minted golden coins that would have been accessible to population. The active offer of 10-ruble coins of the tsar Nikolai I on the black marked lasted almost up to 1990-s.

Some sets of paper money from 1898-1912 are erroneously dated in the museum collection, as some of them were issued as by the Provisional as by the Soviet

governments, what can be identified according to series and signatures.

On the territory of the former Russian Empire, a violent disintegration of the credit system and money collapse occurred in 1917-1921 and inflation turned into hyperinflation. A parallel circulation of the non depreciated currencies, inclusively of the currencies of occupation powers, arose. The coins disappeared from circulation as early as in 1915. The example of coin hoard shows a remarkable fact that, around 1917, the coins became important rather as a metal than a means of payment.

The records of money exchange rates depend on the momentary political and war situation, are unstable, appear and change spontaneously. Hoarded was, from opinion of the contemporaries, the most credible paper money. The most popular continued to be the “tsarist” notes issued by the overthrown government. Their printing was continued by the soviet government as they were gladly accepted by its ideological opponents. Sets of hoards reflect as the real situation in money circulation at the moment of the hoard hiding as the political preferences and hopes of the

population. In this way, the Polish mark got into the hoards hidden in Belarus.

The hoards of 20th century were taken as a curiosity or as an accumulation of coins. Destiny of the hoarded set depended on its content and the person having been discovered it. Until 1970-s, the finders and their friends took the paper money and cooper coins as a "souvenir". Coins

and gold were given, by the organs of Ministry of interior, to the State Depository of Valuables of USSR (Goskhran SSSR) and were smelted. The place and circumstanced of discovery, as well as structure of the find, were not, as a rule, recorded. Only few of them (according to information in press and personal communications) got to the museum collections.

На примере монетных (более 20), денежно-вещевых (3) и бумажно-денежных (10) кладовых комплексов, анализируются особенности тезаврации и денежного обращения на территории современной Беларуси в начале – первой половине XX века.

Массовое сокрытие кладов при развитой банковской сфере - явление аномальное. Оно возникает, когда кредитные учреждения не могут нормально выполнять свои функции и/или теряют доверие вкладчиков. Второй причиной, вызывающей тезаврацию ценностей, является утаивание гражданами от государства уровня и источника своих доходов.

Хронологические рамки тезаврации комплексов новейшего времени на Беларуси узки: большинство кладов сокрыто в период с 1914 по 1950 гг., пик приходится на 1917-1922 гг.

Датировка золотомонетных депозитов затруднена: после 1911 г. в стране не эмитировалось доступной населению золотой монеты; активное предложение «николаевских» десяти рублей на «черном рынке» сохранялось вплоть до 1990-х годов.

Ошибочно датируются 1898-1912 гг. некоторые бумажноденежные комплексы из музеиных собраний, тогда как входящие в них купюры выпущены Временным либо Советским правительством, что можно определить по сериям и подписям на денежных знаках.

На территории бывшей Российской империи в 1917-1921 гг. происходит насильственное разрушение кредитной и распад денежной системы; инфляция переходит в гиперинфляцию. В стране возникает

параллельное обращение необеспеченных валют, в том числе и оккупационных. Монета исчезла из обращения еще в 1915 г. На примере монетных и денежно-вещевых комплексов заметно, что к 1917 г. она приобретает значение скорее металла, чем денежного знака.

Котировки бумажных денег зависят от политической и военной ситуации, нестабильны, появляются и изменяются стихийно. В депозиты поступали наиболее надежные, с точки зрения современников, бумажные денежные знаки. Самыми популярными оставались «царские» денежные знаки, эмитированные низвергнутым правительством, печать которых продолжила советская власть, и которые охотно принимались в платежи идейными противниками. Кладовые комплексы отражают как реальную ситуацию в денежном обращении на момент тезаврации, так и политические предпочтения и надежды населения. Так, в сокрытый в советской Беларуси депозит попали марки польские.

Клады XX века, долго воспринимались как курьез или некое количество металла. Судьба комплекса зависела от того, что было сокрыто в нем, и от находчика. До 1970-х гг. боны и медь, как правило, разбирались находчиками и их знакомыми «на сувениры». Серебро и золото через органы МВД поступали в Гохран СССР, шли на переплавку. При этом фиксации информации о месте и обстоятельствах находки, составе комплекса обычно не проводилось. Лишь немногие (исходя из публикаций в прессе и устных сообщений) из комплексов попали в музейные коллекции.

**Pôžičky mesta Odesy na prelome 19. a 20. storočia
(na základe dokumentov Odeskej mestskej samosprávy)**

**Loans of the city of Odessa by the turn of 19th and 20th century
(on the base documents of the Odessa municipal authorities)**

**Городские займы Одессы кон. XIX – нач. XX вв.
(по документам Одесского городского общественного управления)**

Ирина Михайловна ОЗЕРЯНСКАЯ

Одесский историко-краеведческий музей, ул. Гаванная 4, 65026 Одесса, e-mail: irao@newmail.ru

Búrlivý rozvoj miest v Ruskom impériu na konci 19. storočia predpokladal uskutočnenie rozsiahlych hospodárskych projektov, ktoré vyžadovali od mestských rát získanie dodatačných prostriedkov na svoje financovanie. Takéto prostriedky bolo možné získať mestskými pôžičkami. V Odese nebolo možné uhradiť náklady na spevnenie ulíc a kanalizáciu z bežných prostriedkov. Preto mestská rada požiadala v roku 1874 o súhlas vyhlásiť prvú mestskú pôžičku v hodnote 4 miliónov rublov (uskutočnila sa v roku 1879). Neskôr boli vyhlásené ešte tri veľké pôžičky: v r. 1893 vo výške 7 mil. rubľov, v r. 1896 za 6 mil. rubľov a 1902 za 10 mil. rubľov. Ich obligácie sú známe bádateľom a zberateľom.

Pôžičky sa vyhlasovali na základe ustanovení kabíneetu ministrov Ruského impéria a používali sa na splatenie starých mestských dlhov, pokrytie nákladov na kanalizáciu a spevnenie ulíc, na zakúpenie vodovodného systému, ktorý sa nachádzal v rukách jedného súkromného vlastníka, na stavbu električkových tratí a iné potreby.

Obligácie sa vydávali na meno i na držiteľa a to v hodnotách 100, 500, 1000 a 5000 rubľov s úrokovým výnosom 4,5% za rok. Pôžičky boli splatné do 52 rokov

so žrebovaním každého polroka. Otázka vyhlásenia pôžičky, jej výška a účely, na ktoré sa použijú získané prostriedky, zdroje na jej splatenie sa neraz veľmi podrobne rozoberala na zasadnutiach Mestskej rady. Pokusy na prerozdelenie prostriedkov na iné účely sa väčšinou ostro zamietali, takéto návrhy sa prijímali iba vo výnimočných prípadoch. Úroky sa vyplácali na základe kupónov okrem Odesy aj v Kyjeve, Moskve, Petrohrade a Nikolajeve.

Tabuľky čísel vyžrebovaných obligácií sa zverejňovali v centrálnej i miestnej tlači. Kedže sa takmer všetky obligácie pôžičky vo výške 10 miliónov rubľov z r. 1902 predali vo Francúzsku a realizovali sa prostredníctvom Credit Lyonnais, uverejňovali sa informácie o vydané pôžičky aj vo francúzskej tlači.

Lehoty splatnosti mestských pôžičiek sa končili v rokoch 1945-1954. V dôsledku známych historických udalostí, ktoré nastali po vypuknutí prvej svetovej vojny sa výplata úrokov pripadajúcich na kupóny neuskutočňovala. Avšak registrácia alebo preregistrácia obligácií pôžičiek sa napríklad vo Francúzsku robila takmer až do konca druhej svetovej vojny.

Turbulent development of cities in Russian Empire in late 19th century required realization of extensive economic projects, which forced the municipal authorities to gather supplementary means for their financing. These means could be obtained by the municipal loans. In Odessa, it was impossible to cover costs of pavement of streets and canalization from the current funds. From this reason, the Municipal Council asked, in 1874, for authorization to float the first municipal loan in the values of 4 millions rubles (realized in 1879). Later on, still three great loans were floated: in 1893 in the value of 7 millions rubles, in 1896 in the value of 6 millions rubles and in 1902 in the value of 10 million rubles. Their obligations are known to the researchers and collectors.

The loans were floated on the base of Regulation of Cabinet of Ministers of Russian Empire and were used to pay the earlier municipal debts, to cover costs of the street pavement and canalization, to purchase the water supply system from a private owner, to construct tram lines and to finance other needs.

The obligations were issued as on the name as on the owner, in face values of 100, 500, 1000 and 5000 rubles, with the interest 4.5% annually. They were redeemable within 52 years, by drawing loss in half-year intervals. The issue of floating the loan, its height and purposes, to which it was to be used, sources for its redeeming was often discussed in details in sessions of Municipal Council. Attempts to redistribute the money for other purposes were mostly sharply rejected. Such proposals were accepted only exceptionally. The interests were also paid, out of Odessa, in Kiev, Moscow, St. Petersburg and Nikolaev.

Tables of numbers of obligations determined by lot were published in central and local newspapers. Because almost all obligations of the loan in values of 10 million rubles from 1920 were sold in France thought Credit Lyonnais, the information about this loan were also published in France.

The maturity date of the loans finished in 1945-1954. In consequence of the known historical events caused by break of the World War I, the interests were not paid. However, registration or re-registration continued, in France, almost up to the end of the World War II.

Бурное развитие городов Российской империи в конце XIX в., предполагающее осуществление крупных хозяйственных проектов, потребовало от городских громад привлечение дополнительных средств финансирования. Такие средства могли дать городские займы. В Одессе расходы на замощение улиц и канализацию не могли покрываться текущими средствами и поэтому, Городская Дума ходатайствовала в 1874 г. о разрешении заключить первый городской заем в 4 млн. руб. (реализован в 1879 г.). В дальнейшем было осуществлено три крупных займа: 1893 г. в 7млн. руб., 1896 г. в 6 млн. руб. и 1902 г. в 10 млн. руб., облигации которых известны исследователям и коллекционерам.

Займы заключались на основании Положений Кабинета Министров Рос. Империи и направлялись на погашение старых городских долгов, покрытия расходов на канализацию и замощение улиц, на приобретение системы водо-снабжения, находившейся в руках одного частного владельца, строительство трамвайных линий и проч.

Облигации займов были именные и на предъявителя достоинством в 100, 500, 1000 и 5000 руб., и приносили доход по 4,5% в год. Погашение облигаций

предполагалось в течение 52 лет с розыгрышем каждые полгода. Вопрос о заключении займа, его размер, цели, на которые будут потрачены средства, источники доходов на его погашение неоднократно и очень подробно рассматривался на заседаниях Городской Думы. Попытки перераспределения средств на другие нужды строго пресекались и принимались в исключительных случаях. Уплата процентов по купонам производилась, кроме Одессы, в Киеве, Москве, С-Петербурге и Николаеве.

Таблицы выигранных номеров печатались в центральных и местных газетах. В связи с тем, что 10-ти млн. заем 1902 г. был почти полностью размещен во Франции и реализовывался Лионским Кредитом, то публикации о тиражах размещались и во французских газетах.

Сроки погашения городских займов заканчивались в 1945-1954 гг. и в силу известных исторических событий, последовавших после начала Первой мировой войны оплата по купонам не производилась. Однако, регистрация и перерегистрация облигаций займов, например, во Франции велась почти до конца Второй мировой войны.

Kovové známky ako vnútorné zúčtovacie a platobné prostriedky spotrebnych družstiev (polovica 19. až začiatok 20. storočia)

Metallic tokens as internal mean of payment and settlement of consumer cooperatives (mid-XIX – early XX century)

Металлические жетоны как внутреннее расчетно-платежное средство кооперативов потребителей (середина XIX – начало XX века)

Андрей Алексеевич ПАНТЕЛЕЙМОНЕНКО

Poltava University of Economics and Trade, Kovalia, 3, 36014 Poltava, e-mail: panandriy@ukr.net

Široko známa spoločnosť spotrebiteľov (Rochdale Society of Equitable Pioneers, = Rochdalská spoločnosť [sebe] rovných priekopníkov) založená roku 1844 položila základ principiálne novému systému vzájomného zúčtovania platiab medzi družstvom a jeho členmi. Ide o zavedenie obehu ojedinelého platobno-zúčtovacieho prostriedku – bonov v podobe kovových známok. Spočiatku, pomocou známok, spoločnosť vracala členom časť peňazí utratených za tovar za účelom udržania cien na úrovni vlastných nákladov. Neskôr za tieto známky bolo možné kupovať potrebné výrobky v predajni družstva.

Mechanizmus návratu bol takýto: každý, kto nakupoval tovar v predajni družstva za priemernú trhovú cenu, dostal za zaplatenú sumu jednu alebo niekoľko plechových známok. Koncom každého štvrtroku (a potom koncom roka) družstvo vyrátal "prebytok", t.j. rozdiel stanovenej ceny nad skutočnými nákladmi za tovar a služby poskytnuté členom. Potom sa známky od členov stahovali výmenou za peniaze alebo za tovar podľa ich prania. Vrátená suma (družstevná výplata) bola úmerná sume utratenej členom za tovar.

Mechanizmus používania kovových známok ako zúčtovacieho nástroja za "družstevný" tovar bol veľmi jednoduchý. Člen družstva spočiatku pri nákupe dostával znám-

ky a tým zároveň poskytoval družstvu úver na nákup tovaru družstvom. Neskôr za získané známky mohol v predajni družstva nakupovať. Niektory družstvá vydávali osobitné bony na nákup mlieka, chleba a iné tovary každodennej potreby (s označením "1 liter mlieka", "bochník chleba" a pod.).

Do konca 19. stor. používali kovové známky na zúčtovanie mnohé družstvá v Európe. V tom čase sa namiesto primitivejších plechových známok zaviedli príťažlivejšie stvárené známky z hliníka, zinku, olova, cínu, medi, mosadze, bronzu a mediniklu, v podobe mincín rozličného tvaru (okrúhle, oválne, kosoštvorcové, zdobené, šest- alebo osemuholníkové a pod.). Spravidla boli označené menom družstva a niekedy aj rokom jeho založenia. Pritom roky vydania sa na nich neuvádzajú, čo značne stáhuje určenie obdobia ich obehu. Okrem toho je na známkach vyrazené aj ich nominálne (percento možnej prirážky, nominálne, množstvo tovaru, ktoré bolo možné za známku kúpiť). Začiatkom 20. stor. jednotlivé družstvá namiesto kovových známok začali používať aj papierové potvrdenky alebo známky. Je to príznačné pre družstvá v Ruskom impériu. Od 40. rokov 20. storočia sa súbežne s kovovými známkami používajú aj známky z plastov.

The widely known Rochdale Society of Equitable Pioneers founded in 1844 laid a basis for a principally different system of settlements between the cooperative and its members. It consisted in introduction of a unique mean of payment and settlement – the voucher in form of metallic tokens. At the beginning, the society used the tokens to give back the money to its member, which they spent for the goods. It did it in order to keep prices at the level of the costs of its own. Later these token could be used to purchase the necessary goods in the cooperative shop.

The giving back the money functioned as follows: those who had bought a good in the cooperative shop for an average market price got one or several tiny tokens. By end of each trimester (and than by end of the year) the cooperative calculated the "overhang", i.e. difference of the established price and the real costs of goods and services supplied to the cooperative members. Than the tokens were withdrawn from the members in two ways – they were exchanged for cash money or could be used for shopping available goods according the member's wish. The returned amount (the cooperative disbursement) was proportional to the amounts having been spent for the goods.

Principle of using the tokens as a mean of settlement for

the "cooperative goods" was very simple. The cooperative member got tokens during his shoppings and in this way he gave a credit to the cooperative that allowed the cooperative to buy goods. Later the member could buy for the tokens in the cooperative shop. Sometimes the cooperatives issued special tokens for milk, bread or other goods of the everyday need (with indication "1 liter milk", "1 cob-loaf" etc.).

Until end of 19th century, the metallic tokens were used in many cooperatives in Europe. Since that time, the primitive tiny tokens were replaced by more attractively manufactured tokens from aluminum, zinc, plumb, tin, cooper, brass, bronze and cooper-nickel in form of differently shaped coins (rounded, oval, rhomboid, decorated, six- or eight-angular etc.). As a rule, they bore name of cooperative and sometimes also year of its founding. But the year of issue did not use to be indicated, what makes dating of its circulation difficult. Out of it, the face value (interests, denomination, amount of good available for the token) is also shown. In early 20th century many cooperatives replaced the metallic tokens with the paper vouchers or certificates. It is characteristic for the cooperatives in the Russian Empire. Since 1940-s, the plastic tokens are also used simultaneously with the metallic ones.

Широко известное общество потребителей «Rochdale Society of Equitable Pioneers» (Рочдейль, Англия), организованное в 1844 г., дало начало принципиально новой системе внутренних финансовых взаиморасчетов между членами и их кооперативом. Речь идет о введении в обращение уникального расчетно-платежного средства – бонов (металлических жетонов). Сначала с их помощью общество осуществляло возврат членам части потраченных денег на товары, с целью поддержания цен на уровне их себестоимости. Позднее на такие жетоны можно было приобрести нужные товары в лавке кооператива.

Механизм возврата был таким: каждый, кто покупал товары в лавке общества потребителей по среднерыночной цене, получал на уплаченную сумму одну или несколько жестяных «марок» – жетонов. В конце каждого квартала (а в дальнейшем – в конце года), кооператив подсчитывал «излишек» (т.е. превышение установленной цены над реальными затратами на товары и услуги по их предоставлению членам). После чего жетоны принимались обратно, в обмен на наличные деньги или имеющиеся в ассортименте товары (по желанию члена). Такой возврат (кооперативная выплата) был пропорциональным сумме, потраченной членом на приобретенные им товары.

Что касается механизма использования металлических бон в качестве расчетного средства за «кооперативные» товары, то он был очень простым. Член об-

щества потребителей вначале приобретал жетоны, тем самым, формируя закупочные средства кооператива. А несколько позже на эти жетоны покупались различные товары в лавке общества потребителей. Иногда кооперативы выпускали специальные боны для приобретения молока, хлеба и других товаров первой необходимости (с соответствующей надписью «1 литр молока», «буханка хлеба» и т.д.)

До конца XIX в. взаиморасчеты при помощи металлических жетонов использовали многие кооперативы Европы. В это время на смену примитивным жетонам из жести пришли более привлекательно оформленные алюминиевые, цинковые, свинцовые, оловянные, медные, латунные, бронзовые и медно-никелевые, в виде монет (круглых, овальных, ромбических, фигурных, шести-, восьмиугольных и др.). Как правило, на них чеканилось название кооператива, а в отдельных случаях и год его образования. При этом год выпуска не указывался, что очень усложняет определение периода пребывания их в обращении. Также на жетонах чеканилось их достоинство (процент возможного начисления, денежный номинал или количество товара, которое можно было купить). В начале XX века отдельные кооперативы заменили металлические расчетные жетоны на бумажные квитанции и марки. Это характерно для кооперативов Российской империи. С 1940-х гг. наряду с металлическими уже широко использовались жетоны из пластмассы.

Zbierka mincí numizmatického kabinetu Univerzity Svätého Vladimíra v Kyjeve (1834-1854)

Coin collection of the numismatic cabinet of St. Vladimir University at Kiev (1834-1854)

Коллекция монет нумизматического кабинета Университета Святого Владимира в Киеве (1834-1854 гг.)

Анатолий КОЦУР

*Кафедра украинской истории и этнополитики Киевского национального университета имени Тараса Шевченко
Владимирская 60, 01601 Киев, e-mail: KotsurAP@meta.ua*

Univerzitu Svätého Vladimíra v Kyjeve otvorili v roku 1834. Už v prvých mesiacoch jej existencie bola vytvorená múzejná zbierka starožitností, vrátane numizmatických fondov. Ich základom bol hodnotnejší materiál 19 939 mincí z likvidovaného Volynského (Kremeneckého) lýcea a 2 783 mincí a medailí z univerzity vo Vilniuse. Ďalej sa fondy doplnili o 239 mincích zo zbierky likvidovaného Luckého gymnázia a Umanského baziliánskeho kláštora. Z Umanskej újezdnej školy prišlo 1 493 mincích, 47 medailí a 7 bas-reliéfov. Medzi nimi bolo 428 starých gréckych mincích (110 strieborných a 318 medených) a 424 rímskych mincích, ako aj 384 mincích z neskorších období (2 zlaté, 157 strieborných a 235 medených). Z novších mincích bolo 88 ruských, 166 polských, 53 rakúskych, 40 pruských, 4 anglické, 17 francúzskych, 6 dánskych, 9 talianskych, 8 tureckých, 2 grécke a 1 americká.

23. septembra 1838 Rada Univerzity Sv. Vladímlira odidelila numizmatický kabinet od knižnice a vytvorila z neho samostatné výukové a pomocné pododdelenie. Vedúci numizmatického kabinetu P. A. Jarkovskij začiatkom roku 1840 zostavil systematický 11-dielny katalóg zbierky mincích.

Do roku 1845 zbierku rozšírilo ešte 1 946 mincích a medailí, ktoré boli zaregistrované v katalógu „nová Kyjevská

zbierka“. V rokoch, keď kabinet viedol O. Ja. Krasovskij (1845-1852) zbierku doplnilo ešte 568 kusov.

17. februára 1850 cár Mikuláš I. vydal nariadenie vyraziť po jednom kuse od všetkých zlatých, strieborných, platínových a medených ruských mincích, počínajúc od Petra I. a odovzdať ich kabinetu Univerzity Sv. Vladimíra.

Zdrojmi dopĺňania numizmatického materiálu boli nákupy a dary súkromníkov. Napríklad pomeščik I. Petrovskij z Volynskej gubernie daroval múzeu 8 drobných poľských a pruských mincích z 16.-18. storočia, gróf Potockij z Podolskej gubernie venoval 6 mincích pomoranských kniežat - groš Františka I. z r. 1618 a Ulricha I. z r. 1621, generál-gubernátor I. Fundukleev daroval 25 strieborných dirhamov dynastie Abbasidovcov a Camanidovcov, pomocník dozorca Kyjevského školského okruhu M. Jozefovič venoval 31 srebreníkov kniežat Vladimíra Svjatoslaviča a Svjatopolka Jaropolčiča a ďalších.

Významnú úlohu v činnosti numizmatického kabinetu zohral zakladateľ kyjevskej numizmatickej školy V. Antonovič a jeho nasledovníci a žiaci K. Volsunovskij a V. Danilevič. Numizmatický kabinet sa stal centrom, kde sú sústredené hodnotné zbierky starých mincích a medailí ako predmetov širokého vedeckého bádania.

The St. Vladimir University at Kiev was opened in 1834. Already in the first months of its existence the museum collection of antiquities was created, inclusively of the numismatic funds. Their base was a valuable material of 19,939 coins from the liquidated lyceum of Volinia (Kremenets) and 2,783 coins and medals from the University of Vilnius. Further on, the funds were completed with 239 coins from the liquidated gymnasium of Lutsk and Basilian monastery of Umansk. Altogether 1,493 coins, 47 medals and 7 bas-reliefs come from the Umansk Dominium School. Among them there were 428 ancient Greek coins (110 silver and 318 copper) and 424 Roman coins, as well as 384 coins from later periods (2 golden, 157 silver and 235 copper). The younger coins included 88 Russian, 166 Polish, 53 Austrian, 40 Prussian, 4 English, 17 French, 6 Danish, 9 Italian, 8 Turkish, 2 Greek and 1 American coin.

On 23 September 1838 the Council of St. Vladimir University separated the numismatic cabinet from the library and transformed it into an autonomous teaching and auxiliary subdivision. The cabinet chief, P. A. Jarkovskij, com-

piled in early 1840, a systematic catalogue of the collection consisting of 10 volumes.

Until 1845, the collection was enriched with 1,946 coins and medals, which were registered in the catalogue "New Kijev collection". In the years, in which O. Ja. Krasovskij (1845 – 1852) managed the cabinet, the collection was completed with still 568 pieces.

On 17 February 1850, the emperor Nikolaj I ordered to mint 1 piece of all golden, silver, platine and copper Russian coins beginning with Petr I. and to give them to the cabinet of the St. Vladimir University.

Other sources of completing the collection were purchases and donations from private persons. For example, the landowner I. Petrovskij from the Volyn gubernia gave to museum 8 small Polish and Prissian coins of 16th – 18th centuries, the count Pototskij from the Podolie gubernia offered 6 coins of the Pomoranian counts – a groat of Franz I from 1618 and Ullrich I from 1621, the general-governor I. Fundikleed gave 25 silver dirhams of the dynasty of Abbasid and Camanid, the assistant of supervisor of the Kiev

school rayon M. Jozefovich offered 31 srebreniks of the douches Vladimir Svatoslavich and Svatopolk Jaropolchich and others.

The founder of the Kiev numismatic school V. Anto-

novich and his successors K. Volsunovskij and V. Danilevič played a significant role in development of the numismatic cabinet. The numismatic cabinet became a center, in which valuable collections of old coins are concentrated and serve

1834 г. открыт университет Св. Владимира в Киеве. В первые же месяцы его деятельности создается музыкальная коллекция древностей, в частности ее нумизматические фонды. Они были основаны на базе ценнейших материалов ликвидированного Волынского (Кременецкого) лицея (19939 экземпляров монет) и Виленского университета (2783 экземпляра монет и медалей). Кроме того, фонды пополнились монетами из коллекций ликвидированной Луцкой гимназии (239 экз.), Уманского базилианского монастыря. С Уманского уездного училища поступили 1493 монеты, 47 медалей, 7 барельефов. Среди них было 428 (110 серебряных и 318 медных) древних греческих и римских (424 экз.) монет; 394 (2 золотых, 157 серебряных и 235 медных) монет позднего времени: русские (88 экз.), польские (166 экз.), австрийские (53 экз.), прусские (40 экз.), английские (4 экз.), французские (17 экз.), датские (6 экз.), итальянские (9 экз.), турецкие (8 экз.), греческие (2 экз.), американские (1 экз.).

23 сентября 1838 г. Совет Университета Св. Владимира отдал нумизматический кабинет от библиотеки и сделал его отдельным самостоятельным учебно-вспомогательным подразделением. Заведующий нумизматическим кабинетом П.А. Ярковский в начале 1840 г. составил систематический каталог коллекций монет объемом 11 томов.

До 1845 г. в кабинет поступило еще 1946 монет и медалей, которые были зарегистрированы в каталоге «Новая Киевская коллекция». За годы заведования нумизматическим кабинетом О.Я. Красовским (1845-1852) коллекция пополнилась еще 568 экз.

17 февраля 1850 император Николай I издал указ отчеканить по 1 экз. все российские монеты, начиная со времен Петра I (золотых, серебряных, платиновых, медных) и передать в кабинет Университета Св. Владимира.

Источниками поступления нумизматического материала были покупка и пожертвования от частных лиц. Так, в частности, помещик И. Петровский из Волынской губернии подарил кабинету 8 мелких польских и прусских монет XVI-XVIII вв., граф Потоцкий с Подольской губернией – 6 монет князей Померании: грош Франциска I 1618 г. и Ульриха I 1621 г., генерал-губернатор И. Фундуклеев – 25 серебряных дирхем Аббасидов и Саманидов, помощник попечителя Киевского учебного округа М. Юзефович – 31 сребренник князей Владимира Святославича и Святополка Ярополчича и др.

Важное значение в деятельности нумизматического кабинета сыграл основатель киевской школы нумизматов В. Антонович, а также его ученики и последователи К. Болсуновский, В. Данилевич. Нумизматический кабинет стал центром, где сосредоточены ценные коллекции древних монет и медалей как объектов широкого научного исследования.

Bony: podstata a triedenie

Vouchers: nature and classification

Бони: сущность, классификация

Владимир ШВЕЦЬ

Львовский национальный университет им. И. Франка, Университетская ул. 1, 790 00 Львов. e-mail:shwe@ukr.net

Diskusia o podstate pojmu bony (núdzové či papierové peniaze) sa začala v 20. rokoch 20. storočia po ich masovom použití počas 1. svetovej vojny. Definícia tohto pojmu je veľmi rôznorodá. Vo všeobecnom význame sú bony dokumentmi, ktoré sa používajú v oblasti hospodárskych vzťahov medzi fyzickými osobami a ostatnými subjektami hospodárstva. Základnou príčinou vzniku neštátnych emisií sú predovšetkým mimoriadne udalosti (vojny, revolúcie, hospodárske krízy), ako aj snaha určitých subjektov hospodárstva ovplyvňovať dopyt prostredníctvom emisie bonov. Bony môžu plniť také základné funkcie ako nástroje smeny, ochrany (určitých území alebo subjektov), stimulácie dopytu a poistenia. Prvá funkcia je podmienená neschopnosťou celoštátnych platidiel zabezpečiť plnohodnotnú výmenu pri zúčtovaniach medzi obyvateľmi a osobitne ich zameniteľnosť za plnohodnotné mince z drahého kovu.

Táto funkcia predurčuje hlavné kritérium klasifikácie bonov – podľa vydavateľov. Podľa toho sa rozlišujú tri skupiny: sída (oblasti, mestá, okresy, dediny), inštitúcie (spotrebiteľské družstva, odvetvové zväzy, bankové a finančné inštitúcie), hospodárske subjekty (podniky, továrne, firmy, obchody, sklady, lekárne, hospodárstva). Napríklad na Ukrajine boli najväčšími vydavateľmi bonov mestá Žito-

mir, Lvov a Odesa, inštitúcie ako Dniprosojuz, Ukostrasojuz a Knigospilka. Okrem ich boli aj desiatky súkromných vydavateľov. Všetky tieto emisie boli vydané z dôvodov vyplývajúcich z druhej funkcie bonov – ochrany miestnych záujmov pred nekontrolovanou emisiou masy peňažných znakov iných oblastí.

Treba poznamenať, že pokus využitia bonov vydávaných jednotlivými súkromnými vydavateľmi je známy z polovice 19. storočia. Majitelia panstiev a súkromných firiem využívali vlastné emisie peňazí v súvislosti s nedostatkom drobných strieborných mincí počas revolučných udalostí rokov 1848-1849 a zároveň tým podporovali dopyt na nimi predávané. Významnou črtou pojmu bon je jeho zovšeobecňujúci význam. Vzťahuje sa nielen na peňažné znaky, ktoré toto slovo majú priamo v názve, ale aj na tie, ktoré ho nemajú a triedia sa podľa pôvodu ich názvu na štátne emisie (štátovky, peňažné znaky), účtovnö dokumenty (kvitancie, kupóny, poukazy, šeky) alebo nesú voľne vytvorené eklektické názvy (peňažná známky, kontrolný talón). Bony sa delia aj podľa použitých jazykov a peňažných jednotiek. Uvedené triedenia sa používajú na výber tém tvorby zbierok a pomáhajú využívaniu bonov v súčasných podmienkach.

Discussion about the notion of voucher (emergency or paper money) started in 1920-s after their mass distribution during the World War I. Definitions of this notion are very variable. In general, the vouchers are documents used in economical relationships, as between physical persons, as between of economic subjects. The main feature separating the vouchers from the money of nation-wide use is their optional acceptation. The basic reason for issuing of unofficial money are extraordinary events (wars, revolutions, economic crises), as well as effort of some subjects to influence demand by means of issuing vouchers. The vouchers can fill such basic functions like meant of trade, protection (of some territories or subjects), stimulation of demand and insurance. The first function results from inability of the nation-wide paper money to provide a full-value trade between inhabitants and, in particular their convertibility for courrant coins of noble metal.

This function represents the main criterion of the vouchers classification – after their issuers. In accordance with it, there are three groups of issuer: settlements (regions, towns, districts, villages), institutions (consumer cooperatives, branch unions, banking and financial institutions), economic subjects (enterprises, factories, firms, shops, magazines, pharmacies, farms). For example, in

Ukraine the greatest issuers of vouchers were the municipalities of Zhitomir, Lvov and Odessa or institutions like Dniprosojuz, Ukostrasojuz and Knigospilka. Out of it there were tens of private issuers. All these vouchers were issued to fulfill the second function of vouchers – to protect local interests against uncontrolled issuing of money mass in other regions.

It is to be noted that attempt to use vouchers issued by private subjects is known from mid 19th century. The owners of dominions or private enterprisers used issues of their own in connection with shortage of silver coins and small cooper coins during the revolutionary events of 1848-1849 and simultaneously supported, in this way, demand for the good offered by them. A significant feature of the notion voucher is its generalizing meaning. It includes all means of payment having this word directly in name, as well as those that do not have it. All of them are classified according to origin of their name into the state issues (state notes, means of payment), book-keeping documents (quittances, coupons, orders, checks) or bear freely created eclectic names (tokens, control talons). The vouchers are also classified according to the used languages and monetary units. The criteria mentioned are applied to chose themes for building collections and help at use of vouchers under the present-day conditions.

Дискуссия о сущности понятия *боны* началась в 20-х годах XX века после массового их использования во времена первой мировой войны. Определение этого понятия очень разнообразно. В общем значении, *боны* – это документы, которые функционируют в сфере экономических отношениях, как между физическими лицами, так и между субъектами хозяйствования. Основной причиной возникновения негосударственных эмиссий выступают в первую очередь чрезвычайные события (войны, революции, экономические кризисы), а также стремление субъектов хозяйствования влиять на спрос посредством выпуска бон. Боны могут исполнять такие основные функции: средства обмена; защиты (определенных территорий или субъектов); стимулирования спроса и страхования. Первая функция обусловлена неспособностью общегосударственных бумажных денег обеспечить полноценный обмен при расчётах населения и особенно их разменность за полноценную монету из драгоценных металлов.

Эта функция предопределяет главный критерий классификации бон – за эмитентами. Соответственно различают три группы: населённые пункты (области, города, районы, сёла); ведомства (потребительские союзы, отраслевые объединения, банковские и финансовые учреждения); субъекты хозяйствования (заводы, фабрики, фирмы, магазины, склады, аптеки, домохозяйства). Например, на украинских землях наибольшими эмитентами были города: Житомир, Львов, Одесса,

ведомственные эмиссии представляли “Днепросоюз”, “Укострахсоюз”, “Кныгоспилка”, частных эмиссий в больших городах насчитывалось многими десятками. Все эти выпуски способствовали реализации второй функции – защиты территорий и интересов от экспансии вышедшей из контроля денежной массы других регионов.

Следует заметить, что опыт использования бон выпущенных отдельными домохозяйствами известен из середины XIX века. Владельцы усадьб (доминий) или частных фирм использовали собственные эмиссии, в связи с отсутствием серебряной даже медяной разменной монеты монеты в период революционных событий 1848-49 гг., а с другой стороны – стимулировали спрос на продаваемые ими товары. Важной чертой понятия *боны* является их обобщающий характер. К ним относят как одноимённые денежные знаки, так и не имеющие использование слова *бон*, и которые классифицируют в зависимости от происхождения названия: государственных эмиссий (кредитные билеты, денежные знаки); бухгалтерских документов (квитанции, купоны, ордера, чеки); вольных эклектических названий (денежная заметка, контрольный талон). Боны делят также в зависимости от используемых языков и денежных единиц. Приведённые классификации используют для выбора тем коллекционирования и способствуют использованию бон в современных условиях.

Overovanie úrovne ochrany československých papierových platidiel proti falšovaniu v Tlačiarni cenných papierov Rakúskej národnej banky v 20. rokoch 20. storočia

Testing of level of protection of the Czechoslovak paper money against counterfeiting in the Security Printing Office of the Austrian National Bank in 1920-s

ZBYŠEK ŠUSTEK

Slovenská numizmatická spoločnosť pri SAV, poštový priečinok 103, 814 99 Bratislava, e-mail: zbysek.sustek@savba.sk

Väčšina prvých československých štátoviek v hodnotách 1, 5, 10, 20, 50, 100, 500, 1000 a 5000 Kč dávaných do obehu postupne v období od 7. 7. 1919 (100 Kč) do 26. 2. 1920 (10 Kč) sa stala terčom rozsiahlych útokov falšovateľov. Ku klasickej snahe získať falšovaním peňazí ekonomickú výhodu v tomto prípade, pristúpili vo významnej miere politické motívy rôznorodých zoskupení, ktoré sa so vznikom Československa nestotožňovali, resp. sa aktívne pokúšali privediť jeho pád.

Falšovanie uľahčovala mimoriadne rozdielna, resp. zväčša nedostatočná úroveň tlače a ochrany jednotlivých nominále štátoviek I. emisie. Jednoznačne najhoršou bola v tomto smere 100-korunáčka vytlačená v tlačiarni Česká grafická únia v Prahe z tlačových foriem vyrobených v tlačiarni cenných papierov Rakúsko-Uhorskej banky a 1-korunáčka z tlačiarne Haase & Neubert v Prahe. Naopak najlepšou bola 1000-korunáčka z American Banknote Company v New Yorku (obiehala do 30. 6. 1937) a 10-korunáčka z tlačiarne Otto Ružička v Pardubiciach (obiehala v Protektoráte Čechy a Morava do 31. 5. 1944).

Rozsah falšovania spôsobil, že viaceré nominále I. emisie museli byť v krátkom čase nahradené dokonalejšími štátovkami nového vzoru, označovaného ako štátovky II. emisie alebo mincami (1 Kč a neskôr aj 5 Kč). Najhoršia 100-korunáčka bola stiahnutá 31. 12. 1921 (907 dní obehu), priemerná 5000-korunáčka 15. 4. 1921 (981 dní obehu) a tiež nie veľmi kvalitná 500-korunáčka 31. 8. 1922 (1036 dní obehu).

Štátovky II. emisie v hodnote 5 a 50 Kč pochádzajú z domácich tlačiarí a majú nižšiu technickú úroveň, pričom od 5-korunáčky existujú dodnes početné a značne nebezpečné falzifikáty. Štátovky v hodnote 100-, 500- a 5000 Kč vytlačila American Banknote Company v New Yorku na technickej úrovni 1000-korunáčky vzoru 1919, resp. na úrovni svojich vtedajších lepších výrobkov. Z nich bola obetou nebezpečného falšovatelského útoku 500-korunáčka.

Veľké množstvo falzifikátov štátoviek I. emisie bolo v polovici 20. rokov podnetom pre Bankový úrad ministerstva financií k prevereniu úrovne ochrany obiehajúcich štát-

oviek. Obrátil sa v tom o pomoc k Tlačiarni cenných papierov Rakúskej národnej banky vo Viedni, ktorá už od jari 1919 poskytovala BÚMF technickú pomoc pri tlači štátoviek. Navyše zástupca jej riaditeľa Ing. Karel Hazura, moravský Nemec a rodák z Prostějova, pôsobil až do roku 1922 ako technický poradca BÚMF, resp. osobne ministra Aloisa Rašína.

Tlačiareň cenných papierov sa na základe dodaných pravých exemplárov štátoviek a so svojím dokonalým vybavením a znalosťou techniky tlače bankoviek pokúsila vytvoriť napodeniny, resp. „falzifikáty“ väčšiny štátoviek a jednej bankovky, ktoré boli v obehu v 20. rokoch. Išlo o 20 Kč 1919, 50 Kč 1922, 50 Kč 1929, 500 Kč 1923 a 1000 Kč 1919.

Tieto napodeniny boli vyrobené tak, že boli fotograficky separované a retušované jednotlivé podtlačové rastre a hlavné časti obrazu, a to aj v prípade z hlbokotlačových časťí 50 Kč 1922 a 500 Kč 1923. Týmto spôsobom boli zhodené tlačové formy, z ktorých boli urobené čierne i farebné odtlačky predstavujúce jednotlivé fázy tlače. Tieto fázy boli ďalej na seba vrstvené tak, že dokumentujú celý postup tlače papierového platidla až po finálny výrobok. Tlačové formy pre jednotlivé farebné časti štátoviek sa pritom roobili súbežne pomocou separovania rôznymi farebnými filtromi. Z nich potom boli urobené čierne i farebné odtlačky na porovnanie vhodnosti rôznych farebných filtrov na separovanie príslušných častí obrazu.

Z celého procesu sa zachovala, resp. bola sprístupnená ku štúdiu, iba časť týchto odtlačkov. Je však dostatočne úplná na to, aby umožnila presne spoznať postup, aký špecialisti Tlačiarne cenných papierov zvolili na to, aby sa maximálne priblížili pravej štátovke alebo na to, aby BÚMF upozornili na naj slabšie miesta v ochrane posudzovaných platidiel.

Vynikajúce výsledky tohto vysoko kvalifikovaného a úradne autorizovaného „falšovania“ vynikajú v porovnaní s pravými exemplármami. Naopak porovnanie s dobovými falzifikátmami, najmä falošnej 500 Kč 1923 Typ I, pochádzajúcej s veľkou pravdepodobnosťou z dielne pražského tlačiaru Františka Hrdinu ukazuje, že aj v profesionálnej komerčnej tlačiarni bolo možné vyrobiť značne nebezpečné falzifikáty.

Majority of the Czechoslovak state notes of the face values of 1, 5, 10, 20, 50, 100, 500, 1000 and 5000 crowns issued gradually from 7 July 1919 (100-crown note) to 26 February 1920 (10 crown note) become a target of extensive attacks of counterfeiters. In the background of their counterfeiting

were, out of the effort to gather an easy economic profit, also the political motives of different groups that had not identified themselves with emerging of Czechoslovakia and actively attempted to provoke its fall.

The counterfeiting was made easy by extraordinarily va-

riable and mostly insufficient level of printing and protection of individual denominations of the state notes of the I. Issue of 1919. Unambiguously the worst among them was the 100-crown note printed in the Bohemian Graphic Union printing office in Prague using the printing plates prepared by the Security Printing Office of the Austro-Hungarian Bank and the 1-crown note from the printing office Haase & Neubert in Prague. On the contrary, the best was the 1000-crown note from the American Banknote Company in New York (it circulated until 30 June 1937) and 10-crown note from the printing office Otto Ružička in Pardubice (in the Protectorate of Bohemia and Moravia it circulated until 31 May 1944).

Owing to the extent of counterfeiting some of the notes of the I. issue some of them were to be withdrawn from circulation within a short time and to be replaced by new notes called as state notes of the II. issue or by coins (1 crown and later also 5 crowns). The worst 100-crown note was withdrawn on 31 December 1921 (907 days in circulation), mediocre 5,000-crown note on 15 April 1921 (981 day in circulation) and the low quality 500-crown note on 31 August 1922 (1,036 days in circulation).

The state notes of the II. issue in face values of 5 and 50 crowns were printed in Czechoslovakia and have a lower technical level. Among them very dangerous counterfeits of the 5-crown note have been preserved. The notes of 100, 500 and 5,000 crowns were printed in the American Banknote Company in New York on the technical level of the 1,000-crown note of 1919 or on the technical level of the better products of this printing Office at that time. Among them, dangerous counterfeits exist only in the 500-crown note.

The large number of counterfeits of the I issue notes motivated the Banking Office of the Finance Ministry to verify the protection level of the circulating state notes against counterfeiting. It asked the help from the Security printing Office of the Austro-Hungarian Bank in Vienna, which provided the Banking office with technical assistance at printing of notes since spring 1919. In addition,

its deputy director, Ing. Karel Hazura, a Moravian German born in Prostějov, was engaged as technical advisor of the Banking Office of the Finance ministry and personally of the finance minister Alois Rašín.

On the base of original genuine notes, using the perfect technical equipment and knowledge of banknote printing technology the Security printing office attempted to make imitations or "counterfeits" of most state notes and one banknote circulating in 1920-s, viz. 20-crown note of 1919, 50-crown note of 1922, 50-crown note of 1929, 500-crown note of 1923 and 1000-crown note of 1919. These imitations were made so, that individual background patterns and main parts of the picture were photographically separated and retouched, inclusively of the intaglio-printed parts of the notes of 50 crowns of 1922 and of 500 crowns of 1923. In this way, the printing forms were manufactured, which served to make black and color offprint of individual printing phases. These phases were also gradually superimposed documenting the whole printing process up to the final product. The printing forms for individual color parts of the notes were made simultaneously by means of different color filters. By means of them, the black and color proof prints were made to compare suitability of individual color filters for separation of individual parts of the notes.

From the whole process only a part of the proof prints has been preserved or given to study. In spite of this it is sufficiently complete to allow reconstructing the way used by the specialists of the Security printing office to maximally approximate the origin notes or to detect the weakest places in the protection of the examined notes.

The excellent results of this highly qualified and officially authorized "counterfeiting" are best seen in comparison with the genuine notes. On the contrary, comparison of the contemporaneous counterfeits, especially with the I. type false 500-crown note of 1923, which originates with a great probability from the private printing office of František Hrdina in Prague, shows that a professional commercial printing office was also able to produce highly dangerous counterfeits.

Úloha centrálnej banky v ochrane historického a kultúrneho dedičstva krajiny

Role of central bank in protection of the country's historical and cultural heredity

Роль центрального банка в сохранении историко-культурного наследия страны

Ирина Францевна МАСЬКО

Национальный банк Республики Беларусь, Независимости 20, 220 008 Минск, e-mail: I.Masjko@nbrb.by

Ked' návštevník vstupuje do múzea, očakáva, že tam uvidí niečo, čo nemôže uvidieť inde. Preto hodnota akejkoľvek múzejnej inštitúcie spočíva v prvom rade v bohatstve jej zbierok a v množstve unikátnych a vzácnych predmetov.

Múzejný fond Národnej banky Republiky Bielorusko je veľmi mladý, ale napriek tomu už disponuje značným množstvom artefaktov celosvetového významu.

Formovanie fondu a jeho študijné využitie dovolili vytvoriť solídnu metodickú základňu využívanú pri príprave nových platidiel Republiky Bielorusko. To umožnilo, že dnes bieloruské pamätné mince čoraz presvedčivejšie zaujímajú vedúce pozície vo svete. V ostatných rokoch takmer niet jedinej numizmatickej súťaže, kde by bieloruské mince nedosahovali hlavné a prémiové miesta. Ne-realizované návrhy pamätných mincí sa úspešne využívajú pri výstavnej činnosti.

Teší nás, že Národná banka už dlhé roky spolupracuje so zberateľmi a pri emisii pamätných mincí a bankoviek vychádza v ústrety ich želaniam. Pamätné mince a bankovky sú určené v prvom rade domácim záujemcom.

Medzi najvýznamnejšie úlohy, ktoré na seba vzala v súčasnosti Národná banka, je jej vplyv na formovanie

numizmatického trhu a kultivovanie civilizovaného zberateľstva, prostredníctvom toho tiež predchádzať vykradaniu pokladov a napomáhať ich zachovaniu ako pamätníkov peňažného obehu v minulosti.

V súčasnosti Národná banka Republiky Bielorusko disponuje aktívne fungujúcou expozíciou dejín peňažného obehu, výstavou o dejinách bankových inštitúcií a bankovej činnosti v Bielorusku. Rieši sa tu organizácia múzejnej činnosti v zariadeniach Národnej banky, vykonávajú sa bádania v oblasti histórie činnosti báň, organizuje sa numizmatický trh a medzinárodné numizmatické konferencie.

Národná banka má plodnú a vzájomne výhodnú spoluprácu s múzeami v Bielorusku i za jeho hranicami. Podpora Národnej banky umožnila vydáť príručku pre zberateľov a múzejných pracovníkov „Numizmatika Bieloruska“ od V. N. Rjabceviča, zborník vedeckých prác Bieloruského štátneho múzea ľudovej architektúry a materiálnej kultúry a v Národnom múzeu výtvarných umení zorganizovať výstavu obrazov zo zbierok Štátnej Tretjakovskej galérie. Pomoc štátnym múzeám poskytovaná formou spolupráce je ďalšou úlohou, ktorú úspešne plní Národná banka Republiky Bielorusko.

When one visits a museum, expects to see there something, what cannot be seen elsewhere. Therefore value of any museum institution depends first of all on completeness and presence of unique and rare objects.

The museum collections of the National bank of the Republic of Belarus are very young, but in spite of this it already includes many artifacts of the countrywide significance.

Forming of the collections and their study use allowed creating a solid methodical base used at preparation of new money of the Republic of Belarus. Owing to it, the Belarussian commemorative coins take the more convincingly the leading positions in the world. In the recent years there is not almost any numismatic competition where the Belarussian coins would not be awarded with the main or premium prices. The unrealized essays of the commemorative coins are successfully used at exposition activities.

The most significant tasks fulfilled at present by the national bank also include influencing the numismatic market and cultivating of the civilized collectorship and, by means of it, prevention of thieving of coin hoards and

to help to preserve them as monuments of money circulation in the past.

At present the National Bank of the Republic of Belarus disposes with an actively functioning exposition of history of money circulation, banking institutions and banking activity in Belarus. The museum also solved organization of the museum activity in other departments of the national bank, carried out investigation in the field of history of the banks' activity, organized numismatic market and international conferences.

The national bank has a fruitful and mutually useful collaboration with museums in Belarus and in abroad. Support of the national bank made possible to issue a manual for collectors and museum collaborators "Numismatics in Belarus" by V. N. Rjabtsevich, a volume of scientific works of Belarussian State Museum of Popular Architecture and Material Culture and to organize, in the National Museum of Arts, an exposition of paintings from collections of the State Tretyakov Gallery. The help to the state museums supplied in form of collaboration is a further task successfully filled by the National Bank of Belarus

Когда человек приходит в музей, он хочет увидеть то, что не возможно увидеть больше нигде. Поэтому ценность любого музеиного образования заключается в первую очередь в полноте его коллекций, в наличии уникальных и редких предметов.

Музейный фонд Национального банка Республики Беларусь совсем молодой, но он уже обладает значительным количеством артефактов, имеющих государственное значение.

Формирование фонда и его изучение позволили создать надежную методическую базу для разработки платежных средств Республики Беларусь. Этот фактор способствует тому, что сегодня белорусские памятные монеты все увереннее завоевывают лидирующие позиции в мире. Последние годы практически нет ни одного международного нумизматического конкурса, где бы наши монеты не получали бы главные и призовые места. Эскизные наработки, не нашедшие воплощение в монете, успешно используются в выставочной деятельности.

Нас радует, что Национальный банк уже многие годы активно работает с коллекционерами, учитывая их пожелания при выпуске памятных монет и банкнот, которые рассчитаны в первую очередь на отечественных пользователей.

Способствовать формированию нумизматического рынка в стране, содействовать становлению цивилизованного коллекционирования, и как следствие – не допустить разукомплектования кладов, сохранить

их как памятники истории денежного обращения, – важнейшая задача, которую взял на себя в настоящее время Национальный банк.

В настоящее время в Национальном банке Республики Беларусь есть активно функционирующая экспозиция по истории денежного обращения, выставка по истории банковских учреждений и банковской деятельности на территории Беларуси; решается задача по организации музейной работы в учреждениях Национального банка; проводится исследовательская работа по изучению вопросов, связанных с историей банковской деятельности, осуществляется организация нумизматического рынка, организация и проведение международных нумизматических конференций.

У Национального банка плодотворное и взаимо-выгодное сотрудничество с музеями, как в самой Беларуси, так и за ее пределами. Благодаря поддержке центрального банка страны появилась на свет «Нумизматика Беларусь» В. Н. Рябцевича – настольная книга для коллекционеров и музейных работников, выпущен сборник научных трудов Белорусского государственно музея народной архитектуры и быта, а в Национальном художественном музее организована выставка картин из собрания Государственной Третьяковской галереи. Помочь через сотрудничество государственным музеям – еще одна задача, которую успешно решает Национальный банк.

Séria pamätných mincí „Hrdinovia kozáckej epochy“ na Ukrajine (1997-2012)

Series of commemorative coins „Heroes of the kazak epoch“ in Ukraine (1997-2012)

Серия монет «Герои казацкой эпохи» в Украине (1997-2012)

Вита КОЦУР

*Кафедра украинской истории и этнополитики Киевского национального университета имени Тараса Шевченко
Владимирская 60, 01601 Киев, e-mail: KotsurAP@meta.ua*

Ukrajinské kozáctvo je významným fenoménom ukrajinských i európskych dejín. Kozáctvo – forma duchovného a vojenského rytierstva – je neprekonaným plodom ukrajinského národného ducha. Kozák je odvážny vojak, rytier, slobodný a nezávislý človek, ktorý zasvätil svoj život obrane rodnej zeme a svojho národa. S ukrajinským kozáctvom sú spojené najvýznamnejšie etapy národnoslobodzovacieho zápasu ukrajinského národa a jeho štátnosti. Kozácka história dala Ukrajincom stovky vynikajúcich štátnych, vojenských a politických dejateľov, diplomatov a mecenášov.

Národná banka Ukrajiny na zvečnenie pamiatky vynikajúcich kozáckych osobností a hrdinských stránok slávnej kozáckej histórie, začala v roku 1997 vydávať sériu pamätných mincí Hrdinovia kozáckej epochy. Túto sériu predstavujú mince v hodnote 10 hrivien venované hajtmanom kozáckej Ukrajiny a to Petrovi Dorošenkovi (1999), Petrovi Sahajdačnému (2000), Ivanovi Mazepovi (2001), Pilipovi Orlikovi (2002), Pavlovi Polubotkovovi (2003), Kirillovi Razumovskému (2003) a Daniilovi Apostolovi (2010).

Osobitnú skupinu predstavujú strieborné mince v hodnote 10 hrivien venované košovým atamanom Záporožskej Seči – stredisku ukrajinskej kozáckej štátnosti. Patria medzi nich Dmitrij Višneveckij (Bajda) (1999), Ivan Sirkov (2002) a Petr Kalnyševskij (2012).

The Ukrainian Kazaks represent a significant phenomenon of the Ukrainian and European history. The Kazaks – as a form of spiritual and military life style – is a unsurmounted product of Ukrainian national esprit. The Kazak is a brave soldier, knight, a free and independent man, who consecrated his life to defense of his country and nation. The Ukrainian Kazak movement is connected with the most significant stages of struggle of Ukrainian nation for freedom and own statehood. The history of Kazaks had given to the Ukrainians hundreds of outstanding personalities of the state, army and policy, as well as of diplomats and sponsors.

National Bank of Ukraine, in order to commemorate the outstanding personalities of Kazaks and of heroic events of the famous kazak history, started to issue, in 1997, a series of commemorative coins Heroes of Kazak epoch. This series consists of coins in face value of 10 hrivnas dedicated to hetmans of Kazak Ukraine, viz. Petr Doroshenko (1999) Petr Sahajdachnj (2000), Ivan Mazepa (2001), Pilip Orlik (2002), Pavel Polubotka (2003), Kirill Razumovskij (2003) and Daniila Apostol (2010).

A special group includes 10-hrivna coins dedicated to the commanders – atamans of the Zaporozhskaja Sech –

Na minciach sú tiež zobrazení vodcovia kozácko-sedliackych povstaní a oslobodzovacieho zápasu Severin Halivajko (1998, 20 hrivien, striebro) a Ivan Bogun (2007, 10 hrivien, striebro).

Minca nazvaná Kozák Mamaj (1997, 20 hrivien, striebro), je venovaná idealizovanému obrazu kozáka a Ukrajincov ako takým. Kozák Mamaj zosobňuje ochrancu ukrajinského národa, človeka spätého so stepou, cestovateľa, vojaka, mudra, rozprávača a kúzelníka v jednej osobe. Jeho obraz možno nájsť takmer v každom dome zavesený medzi ikonami. S jeho menom je tesne spojený dávny pojem „мамаиватъ“ (mamaivat' = cestovať, kozákovat', viest kozácky spôsob života) alebo „ходить на Мамая“ (chodiť na Mamaja = ísiť na zdar boh, kam oči dohliadnu).

Poslednú skupinu predstavujú mince venované výročiam pamätných udalostí kozáctva, ako Osloboedenecká vojna z polovice 17. storocia (1998, 20 hrivien, striebro), 350. výročie bitky pri Batohu (2002, 5 hrivien, alpaka), 350 výročie Perejaslavskej kozáckej rady v r. 1654 (2004, 10 hrivien, striebro), 500 rokov kozáckeho osídlenia – Kal'mijská palanka (2005, 5 hrivien, alpaka), 350. výročie bitky pri Konotope (2009, 10 hrivien, striebro).

Týmto spôsobom bola na štátnej úrovni na Ukrajine uctená pamiatka slávnych synov vlasti a pripomenulo sa viacero udalostí kozáckej epochy dosahujúcich celoeurópskeho významu.

center of the Ukrainian Kazak statehood like Dmitrij Vishnevetskij (Bajda) (1999), Ivan Sirkov (2002) a Petr Kalnyševskij (2012).

The coins also depict the leaders of the kazak-peasant uprisals and struggle for freedom like Severin Halivajko (1998, 20 hrivnas, silver) and Ivan Bogun (2007, 10 hrivnas, silver).

The coin called The Kazak Mamaj (1997, 20 hrivnas, silver) is dedicated to the idealized image of the Kazak and to the Ukrainian nation as such. The Kazak Mamaj personifies a protector of the Ukrainian nation, a man firmly connected with steppe, traveler, soldier, wise man, narrator and wizard in one person. His image can be found almost in every house among the icons. His name is closely connected with the old verb „мамаиватъ“ (mamaivat' = to travel, to lead a kozak like style of life) or „ходить на Мамая“ (chodiť na Mamaja = to walk on Mamaj, to go anywhere to very remote far).

The last group includes coins dedicated to the significant events of the Kazaks like The War for Freedom from mid 17th century (1998, 20 hrivnas, silver), 350th anniversary of the battle at Batohy (2002, 5 hrivnas, new silver), 350th anniversary of The Kazak Council at Perejaslav in 1654

(2002, 10 hrivnas, silver), 500 years of the Kazak settlement – Kal'myiskaja palanka (2005, 5 hrivnas, new silver), 350th anniversary of the Battle at Konotop (2009, 10 hrivnas, silver).

Украинское казачество – яркий феномен отечественной и европейской истории. Казачество – форма духовного и военного рыцарства – непревзойденное творение украинского национального духа. Казак – это отважный воин, рыцарь, свободный, независимый человек, который посвятил свою жизнь защите родной земли, своего народа. С украинским казачеством связаны важнейшие этапы национально-освободительной борьбы украинского народа и его государственности. Казацкая история дала нам сотни выдающихся государственных, военных, политических деятелей, дипломатов, меценатов.

Национальный банк Украины, увековечивая память выдающихся казацких личностей и героические страницы славной казацкой эпохи, в 1997 г. учредил серию монет «Герои казацкой эпохи». В нее вошли 10-ти гривневые серебряные монеты, посвященные гетманам казацкой Украины: «Петр Дорошенко» (1999 г.), «Петр Сагайдачный» (2000 г.), «Иван Мазепа» (2001 г.), «Пилипп Орлик» (2002 г.), «Павел Полуботок» (2003 г.), «Кирилл Разумовский» (2003 г.), «Даниил Апостол» (2010 г.).

Отдельную группу составляют 10-ти гривневые серебряные монеты, посвященные кошевым атаманам Запорожской Сечи – ячейки украинской государственности казачества. Среди них: «Дмитрий Вишневецкий (Байда)» (1999 г.), «Иван Сирко» (2002 г.), «Петр Калнышевский» (2012 г.).

In this way, at the state level, the memory of famous sons of Ukraine was honored a several events of the Kazaks's history being significant also for Europe was commemorated.

На монетах также изображены руководители казацко-крестьянских восстаний и освободительной борьбы: «Северин Наливайко» (1998, 20 гривен, серебро), «Иван Богун» (2007 г., 10 гривен, серебро).

Монета «Казак Мамай» (1997 г., 20 гривен, серебро) посвящена идеализированному образу казака и украинцам в целом. Казак Мамай олицетворяет защитника украинского народа, степняка, путешественника, воина, мудреца, сказочника и колдуна в одном лице. Его изображение можно встретить почти в каждом доме рядом с иконами. С именем (названием) тесно связано древнее понятие «мамаивать» (путешествовать, казаковать, вести казачий образ жизни), «ходить на Мамая» (идти наугад, куда глаза глядят).

Последнюю группу составляют монеты, посвященные памятным датам казачества: «Освободительная война средины XVII века» (1998 г., 20 гривен, серебро), «350-летие битвы под Батогом» (2002 г., 5 гривен, нейзильбер), «350-летие Переяславской казацкой рады 1654 года» (2004 г., 10 гривен, серебро), «500 лет казацким поселениям - Кальмиусская паланка» (2005 г., 5 гривен, нейзильбер), «350-летие Конотопской битвы» (2009 г., 10 гривен, серебро).

Таким образом, на государственном уровне в Украине почтено память героических, славных сыновей своей Родины и увековечено ряд дат истории казацкой эпохи европейского масштаба.

Platidlá obiehajúce v Bielorusku v rokoch 1992-1994

Coins and banknotes circulating in Belarus in 1992 - 1994

Денежные знаки в обращении в Белоруссии в 1992-1994 гг.

Александр БАЮРА

Брестский государственный технический университет, ул. Московская 267, 220017 Брест, e-mail: hingam@bk.ru

Obdobie 1992-1994 bolo jedným z najzložitejších v novodobých dejinách Bieloruska. Rozpad ZSSR v decembri 1991 mal na hospodárstvo a peňažný obeh bývalých zväzových republík negatívny dopad. Právni nástupcovia ZSSR museli vytvoriť Spoločenstvo nezávislých štátov (SNŠ). V rámci SNŠ sa predpokladalo vykonávať jednotnú menovú a finančnú politiku a zachovať jednotné nové teritórium (rubľová zóna). Avšak toto riešenie ostalo len na papieri.

V sledovanom období sa počas troch rokov na území Bieloruska ako zákonné platidlá nachádzali peňažné znaky troch štátov – ZSSR, Ruskej federácie a Republiky Bielorusko.

1. mince ZSSR

1. 1. štandardné mince so znakom ZSSR
  - 1-, 2- a 3-kopejky z rokov 1926-1994,
  - 5-, 10-, 15-, 20- a 50-kopejky a 1-ruble z rokov 1961-1991,
1. 2. jubilejná a pamätné mince so znakom ZSSR,
  - mince z rokov 1967-1991 v hodnote 10, 15, 20 a 50 kopejok a 1, 3 a 5 rubľov,
1. 3. mince Štátnej banky ZSSR,
  - mince v hodnote 10 a 50 kopejok, 1 a 5 rubľov (z bieleho kovu), 5 a 10 rubľov (bimetálizké)

2. papierové peniaze ZSSR

The period 1992-1994 was one of the most complex in the modern history of Belarus. Disintegration of USSR in December 1991 had a negative impact on the economy and currency of the former union republics. The juridical successors of USSR had to form the Union of Independent State. In its frame, it was expected to execute the common currency and financial policy and to maintain the common monetary territory (the ruble zone). However this solution has remained just a plan.

In the investigated three-year period, the legal tender in the territory of Belarus was money of three states – USSR, Russian Federation and of Republic Belarus.

1. coins of USSR

1. 1. standard coins with coat-of-arms of USSR
  - 1-, 2- and 3-kopeks from 1926-1994,
  - 5-, 10-, 15-, 20- a 50-kopeks and 1-ruble from 1961-1991
1. 2. jubilee and commemorative coins with coat-of-arms of USSR
  - coins from 1967-1991 in face value of 10, 15, 20 a 50 kopeks and 1, 3 and 5 rubles.
1. 3. coins of the State bank of USSR
  - coins in face value of 10 and 50 kopeks, 1 and 5 rubles (from a white metal), 5 and 10 rubles (bi-metal)

2. paper money of USSR

2. 1. - štátovky vzoru 1961 a 1991 v hodnote 1, 3 a 5 rubľov,

- bankovky vzoru 1961 v hodnote 10, 25, 50 a 100 rubľov a vzoru 1991 v hodnote 10, 50, 100, 200, 500 a 1000 rubľov,

2. 2. formálne bankovky Štátnej banky ZSSR, ale emitované po rozpade ZSSR Bankou Ruska,

- bankovky Štátnej banky ZSSR v hodnote 50, 200,

500 a 1000 rubľov vzoru 1992.

3. Mince Ruskej federácie

- štandardné mince Banky Ruska z rokov 1992-1993 v hodnote 1; 5; 10; 20; 50 a 100 rubľov

4. Bankovky Banky Ruska

4. 1. bankovky vzoru 1992 v hodnote 5 000 a 10 000 rubľov,

4. 2. bankovky vzoru 1993 v hodnote 100; 200; 500; 1 000; 5 000; 10 000 a 50 000 rubľov.

5. Bankovky Národnej banky Republiky Bielorusko

- poukážky Národnej banky Republiky Bielorusko vzoru 1992 v hodnote 50 kopejok a 1; 3; 5; 10; 25; 50; 100; 200; 500; 1 000 a 5 000 rubľov. Obiehali v pomere 1 : 10 k ruským rublom.

Platidlá ZSSR a Banky Ruska vzoru 1992 obiehali v Bielorusku do 25. júla 1993 a platidlá Banky Ruska vzoru 1993 do 20. 8. 1994.

2. 1. – currency notes of the 1961 and 1991 pattern in face value of 1, 3 and 5 rubles

- banknotes of the 1961 pattern in face values of 10, 25, 50 and 100 rubles and banknotes of the 1991 pattern in face values of 10, 50, 100, 200, 500 and 1000 rubles,

2. 2. formally banknotes of the State bank of USSR issued after disintegration of USSR by the Bank of Russia

- banknotes in face values of 50, 200, 500 and 1000 rubles of the 1992 pattern.

3. Coins of the Bank of Russia

- circulation coins from 1992-1993 in values of 1; 5; 10; 20; 50 and 100 rubles.

4. Banknotes of the Bank of Russia

4. 1. banknotes of the 1992 pattern in values of 5 000 and 10 000 rubles,
4. 2. banknotes of the 1993 pattern in values of 100; 200; 500; 1 000; 5 000; 10 000 a 50 000 rubles.

5. Paper money of the National Bank of the Republic of Belarus

- vouchers of the 1992 pattern in values of 50 kopeks and 1; 3; 5; 10; 25; 50; 100; 200; 500; 1 000 and 5 000 rubles.

They circulated simultaneously with the Russian ruble in the relation 1 : 10.

Coins and paper money of USSR and those of the Bank of Russia of the 1992 pattern circulated in Belarus until 25

Период 1992-1994 гг. являлся одним из самых сложных в новейшей истории Белоруссии. Развал СССР в декабре 1991 г. привел к негативным последствиям в экономике бывших союзных республик, в том числе в сфере денежного обращения. Правопреемником СССР должно было стать Содружество Независимых Государств (СНГ). В рамках СНГ предполагалось проводить единую валютно-финансовую политику и сохранить единое денежное пространство (рублевую зону). Однако это решение осталось только на бумаге.

В рассматриваемый период в течение 3-х лет на территории Белоруссии в качестве законного платежного средства находились в обращении деньги (монеты и банкноты) трех государств – СССР, Российской Федерации и Республики Беларусь.

1. Монеты СССР:

- 1.1. Стандартные монеты с гербом СССР
  - 1; 2; 3 копейки выпуска 1926-1991 гг.;
  - 5; 10; 15; 20; 50 копеек, 1 рубль выпуска 1961-1991 гг.;
- 1.2. Юбилейные и памятные монеты с гербом СССР
  - монеты выпуска 1967-1991 гг. номиналом 10; 15; 20; 50 копеек, 1; 3; 5 рублей;
- 1.3. Монеты Государственного банка СССР
  - 10; 50 копеек; 1 и 5 рублей (белого металла); 5 и 10 рублей (биметаллические).

2. Бумажные деньги СССР:

- 2.1. - государственные казначейские билеты образца 1961 г. и образца 1991 г. номиналом 1; 3; 5 руб-

лей;

- билеты Государственного банка СССР образца 1961 г. с номиналом 10; 25; 50; 100; и образца 1991 г. с номиналом 10; 50; 100; 200; 500 и 1000 рублей;

2.2. - формально банкноты Государственного банка СССР, но эмитированные после раз渲а СССР Банком России

- билеты Государственного банка СССР номиналом 50; 200; 500 и 1000 рублей образца 1992 г.

3. Монеты Российской федерации:

- стандартные монеты Банка России 1992-1993 гг. номиналом 1; 5; 10; 20; 50; 100 рублей

4. Банкноты Банка России:

4.1. банкноты образца 1992 г. номиналом 5 000 и 10 000 рублей

4.2. банкноты образца 1993 г. номиналом 100; 200; 500; 1 000; 5 000; 10 000; 50 000 рублей

5. Банкноты Национального банка Республики Беларусь:

- билеты Национального банка Белоруссии образца 1992 г. номиналом 50 копеек; 1; 3; 5; 10; 25; 50; 100; 200; 500; 1 000; 5 000 рублей (находились в обращении по курсу 1 : 10 в отношении советских и российских рублей)

Деньги СССР и Банка России образца 1992 г находились в обращении на территории Белоруссии до 25 июля 1993 г., деньги Банка России образца 1993 г. до 20 августа 1994 г.

Bieloruské historické, kultúrne a architektonické pamiatky na bankovkách

Belarussian historical, cultural and architectonical monuments on banknotes

Памятники истории, культуры и архитектуры Беларуси на банкнотах

Александр БАЮРА & Людмила БАЮРА

Брестский государственный технический университет, ул. Московская 267, 220017 Брест, e-mail: hingan@bk.ru

Niekteré historické a kultúrne pamiatky sú zapisané v Štátom zozname historicko-kultúrnych hodnôt Republiky Bielorusko a nachádzajú sa pod ochranou štátu. Podľa biełoruskej legislatívy sú začlenené do troch kategórií – okresného, krajského a celoštátneho významu.

Ako motívy pre bieloruské bankovky vydávané Národnou bankou republiky Bielorusko v rokoch 1992 – 2012 vybrali bieloruskí výtvarníci najznámejšie a najhodnotnejšie pamiatky. Architektonické motívy na bankovkách vydaných v rokoch 1992-2000 boli už spracované v iných prácach. Od tej doby NBRB vydala ďalšie bankovky (10, 10 000, 20 000, 50 000, 100 000 a 200 000 rubľov) zobrazujúce architektonické skvosty.

V roku 2000 bola v Bielorusku vykonaná druhá denominácia meny v pomere 1000:1. Zobrazenia architektonických pamiatok na väčšine nových bankoviek boli prevzaté z predchádzajúcich bankoviek, na časti sa objavili nové motívy, ktoré uvedieme vo vzostupnom poradí podľa nominále.

Some historical and cultural monuments have been included into the State register of historical and cultural values of the Republic of Belarus and are protected by the state. According to the Belarussian legislative they are classified into three categories – the monuments of the local, regional and nation-wide significance.

The most significant and valuable monuments were chosen by the Belarussian artists as motives to be depicted on banknotes issued by the National Bank of the Republic of Belarus in 1992-2012. The architectonical motives depicted on the banknotes issued in the period 1992-2000 were already dealt with in other papers. Since that time, the National Bank of the Republic of Belarus issued further banknotes (10, 10 000, 20 000, 50 000, 100 000 a 200 000 rubles) depicting architectonical jewels.

In 2000, the currency denomination was executed in Belarus in the relation 1000 : 1. Some architectonical motives depicted on most of the new banknotes were overtaken from the earlier ones, but for some of them new motives were chosen. We list them in the order of ascending face value of the banknotes:

На территории Беларуси имеются памятники истории и культуры, которые занесены в специальный «Государственный список историко-культурных ценностей Республики Беларусь» и взяты под защиту государства. Согласно белорусского законодательства

10-rubľovka bola vydaná 1. 1. 2000 a stiahnutá 1. 3. 2013, s prekluziou do 31. 3. 2014. Na jej lici je zobrazená Národná knižnica Bieloruska.

10 000-rubľovka vydaná 1. 1. 2000 zobrazuje na lici panorama mesta Vitebsk a na rube letný amfiteáter vo Vitebsku.

20 000-rubľovku vydali 21. 1. 2002. Na lici zobrazuje kaštieľ Rjumjancevcov a Paskevičovcov a na rube obraz maliara A. Idkovského z 19. stor. „Pohľad na Gomelský kaštieľ“.

50 000-rubľovka vydaná 20. 12. 2002 zobrazuje na lici Mirsku kaštieľ a na reverze kompozíciu z dekoratívnych prvkov z jeho budovy.

100 000-rubľovku vydali 15. 6. 2005. Na lici zobrazuje kaštieľ Radzivilovcov v Nesvižke a na rube obraz Napoleona Ordy „Nesvižský kaštieľ Radzivilovcov“.

200 000-rubľovka je dnes najvyšším nominálom bieloruských bankoviek. Do obehu bola daná 12. 3. 2012. Na lici zobrazuje Umelcové múzeum v Mogileve a rube kompozíciu z dekoratívnych prvkov z budovy múzea.

10-ruble note (issued 1. 1. 2000, withdrawn 1. 3 2013, preclusion until 31. 3. 2014) - its reverse depicts the National Library of Belarus.

10,000-ruble note (issued 1. 1. 2000) - its obverse depicts the panorama of the city of Vitebsk and its reverse the Summer Amphitheater in Vitebsk.

20,000-ruble note (issued 21. 1. 2002) - its obverse depicts the castle of the families Ryumyantsev and Paskevich, while the reverse shows the painting by A. Idkovskij "View on the Castle of Gomel" from 19th century.

50,000-ruble note (issued 20. 12. 2002) - its obverse of depicts the Castle of Mirsk and the reverse a composition of decorative elements from this building.

100,000-ruble note (issued 15. 5. 2005) - its obverse depicts the castle of the House of Radzivil at Nesvizhka, while the reverse the painting by Napoleon Orda "The Radzivils' castle at Nesvizhka".

200,000-ruble note has, at present, the highest face value among the Belarussian banknotes. It was issued on 12 March 2012. Its obverse depicts the Art Museum in Mogilev, while a composition of decorative elements from the museum building is on the obverse.

все памятники истории и культуры делятся на три категории – районного, областного и республиканского значения.

Самые известные и ценные памятники выбраны белорусскими художниками в качестве сюжетов для

белорусских банкнот. Такие банкноты выпускались Национальным банком РБ в 1992 – 2012 годах.

О серии белорусских банкнот, выпущенных в 1992 – 2000 годах авторы данной статьи делали доклады давнее. С тех пор Национальный банк Республики Беларусь эмитировал ещё несколько банкнот с изображением архитектурных шедевров. Это купюры номиналом в 10 рублей, 10 000 рублей, 20 000 рублей, 50 000 рублей, 100 000 рублей и 200 000 рублей.

В 2000 году в Белоруссии была проведена вторая деноминация национальной валюты, в результате чего с белорусских рублей исчезло три нуля. То есть одна тысяча рублей стала одним рублем. Изображения архитектурных памятников на большинстве новых банкнот повторили предыдущие выпуски. Вместе с тем появились денежные знаки с новыми сюжетами. Рассмотрим их в порядке возрастания номиналов.

Банкнота в 10 рублей, поступила в обращение с 1 января 2000 года. Данная банкнота выведена из обращения с 1 марта 2013 года и будет обмениваться на действующие банкноты до 31 марта 2014 года. На аверсе изображено старое здание Национальной библиотеки Белоруссии.

Банкнота в 10 000 рублей, поступила в обращение с 1

января 2000 года. На аверсе изображена панорама города Витебска, на реверсе – летний амфитеатр в Витебске.

Банкнота в 20 000 рублей, поступила в обращение с 21 января 2002 года. На аверсе изображен дворец Румянцевых и Паскевичей в Гомеле, на реверсе – картина художника XIX века А. Идковского «Вид гомельского дворца»

Банкнота в 50 000 рублей, поступила в обращение с 20 декабря 2002 года. На аверсе изображение Мирского замка, на реверсе – компиляция из декоративных элементов здания замка.

Банкнота в 100 000 рублей, поступила в обращение с 15 июня 2005 года. На аверсе изображение замка Радзивиллов в Несвиже, на реверсе – картина художника XIX века Наполеона Орды «Несвижский замок Радзивиллов».

Банкнота в 200 000 рублей, поступила в обращение с 12 марта 2012 года. На аверсе изображен художественный музей в Могилеве, на реверсе – компиляция из декоративных элементов здания музея. В настоящее время банкнота в 200 000 рублей является самым высоким номиналом из ныне существующих белорусских купюр.

Jindřich Vávra, rytíř z Dalekých moří, a jeho faleristická pozůstalost ve sbírkách Numismatického oddělení Moravského zemského muzea

Jindřich Vávra, knight of the Far Seas, and his phaleristic inheritance in collections of the Numismatic Department of the Moravian Land Museum

DAGMAR KAŠPAROVÁ

Numismatické oddělení Moravského zemského muzea, Zelný trh 6, 659 37 Brno, e-mail: dkasparova@mzm.cz

Jindřich Vávra (1831-1887), brněnský rodák, donátor Františkova muzea v Brně, bádal v oborech etnografických, historických, numismatických a antropologických. Jako lodní lékař obeplul na svých cestách ve službách Habsburků celý svět a sebral velké množství botanického a numismatického materiálu. Za své služby vědě a Dvoru mu byl propůjčen šlechtický přídomek von Fernsee Dr. Heinrich Wawra Ritter v. Fernsee). Byl vyznamenán několika řády: Řádem Františka Josefa I. V. třídy (1868), Řádem železné koruny III. třídy (1871), komturským křížem II. třídy Saského vévodského domácího Ernestinského řádu, důstojnickou třídou brazilského císařského Řádu růže (1879) a rytířským křížem mexického císařského Řádu Panny Marie z Guadalupe (1864). Za numismatickou činnost získal od Františka Josefa I. v roce 1871 velkou zlatou medaili *Literis et Artibus* (Za vědu a umění) (1871).

Ve sbírkách numismatického oddělení MZM se nachází zlatá stolní medaile *Literis et Artibus*, spolu s medailí je tu uložen také frakový řetízek se 4 miniaturami rakous-

ko-uherských vyznamenání. KOLÁČNÝ¹⁾ vyslovil hypotézu, že kombinace medaile *Literis et Artibus* (dosud neznámé provenience) a sestava miniatur na řetízku napovídají, že by se mohlo jednat o památky Jindřicha Vávry. Mezera na řetízku miniatur by pak měla být vyplněna miniaturou Řádu železné koruny, pokud by tato hypotéza byla správná. Kromě uvedených dekorací je v numismatických sbírkách také Řád Panny Marie z Guadalupe, jehož původ také není zřejmý.

Z archivních pramenů (soupis darů dr. Vávry Františkovu muzeu a opis Vávrova testamentu pořízený kustodem M. Trappem) vyplývá, že z numismatických a faleristických památek je spojen s osobou J. Vávry, rytíře z Dalekých moří, frakový řetízek s miniaturami (testament). Neověřená zůstává vazba 27 mincí z Turecka, Egypta, Kalifornie, Korfu, Havaje a Madeiry, představujících soudobé oběživo, jako i „nejnovějších tolarů z Japonska“. Vazby medaile *Literis et Artibus* a Řádu Panny Marie z Guadalupe může osvětlit další bádání.

Jindřich Vávra (1831-1887), a native of Brno and donator of the Emperor Francis Museum of Brno, occupied with ethnographic, historic, numismatic and anthropologic investigations. As a ship doctor he traveled the whole world over in service of the House of Habsburg and collected a huge botanic and numismatic material. For his services to the science and the Court he was awarded with the nobiliary particle as Dr. Heinrich Wawra Ritter von Fernsee (Knight of the Far Seas). He was also decorated by several orders, viz. the Order of Franciscus Joseph I 5th class (1868), the Order of the Iron Crown 3rd class (1871), Commander Cross of the Saxe-Ernestine House Order 2nd class, Officer Class of the Brazil Imperial Order of the Rose (1879) and the Knight Cross of the Mexican Order of Our Lady of Guadalupe (1864). For his numismatic activity, Franciscus Joseph I decorated him by the great golden Medal *Literis et Artibus* (1871).

In the collections of the Numismatic department of the Moravian Land Museum, there is preserved a golden table medal For Science and Art together with a tailcoat chain with four miniatures of Austro-Hungarian decorations.

KOLÁČNÝ¹⁾ supposes the combination of the medal *Literis et Artibus* (up today of unknown provenience) and the set of miniatures on the chain to indicate, that they might represent a mark of Jindřich Vávra. If his hypothesis is true, the gap on the chain with miniatures should be filled by the miniature of the Order of the Iron Crown. Out of the decorations mentioned above, the numismatic collections also include the Order of Our Lady of Guadalupe, whose origin was also unclear.

The archive sources (the list of donations of Dr. Vávra to the Franciscus Museum and the copy of the Vávra's testament made by M. Trapp) reveal that among the examined numismatic and phaleristic objects the tailcoat chain is connected with the person of J. Vávra, the knight of the Far Seas. Unverified remains the connection of 27 coins from Turkey, Egypt, California, Corfu, Cyprus, Hawaii and Madeira representing the contemporary currencies, as well as the news thallers from Japan. Clarifying of connection of the medal *Literis et Artibus* and of the Order of Our Lady of Guadalupe needs further research.

¹⁾ KOLÁČNÝ, I., 2006: Řády a vyznamenání habsburské monarchie. Elka Press, Praha, 224 s.

Kremnické medailérstvo v premenách doby

The medal art of Kremnica in transformation of time

PETER ZORIČÁK

Mincovňa Kremnica, štátny podnik, Štefánikovo námestie 25/24, 96715 Kremnica, email: zoricak@mint.sk

Svet medailí razených v mincovni Kremnica má veľa aspektov a významov. Všeobecne možno konštatovať, že tematika, množstvo či použitie rôznych druhov kovov na medailách, vždy veľmi živo a pregnantne reflektovalo svoju dobu, politický režim i celú spoločenskú atmosféru. Kremnické medailérstvo píše svoju história od roku 1499. Vzniklo súčasne s centrami razby medailí v nemeckých krajinach a bolo s nimi aj priamo personálne spojené. Medailérska tvorba bola vždy viazaná na spoločenský záujem. Úplne v počiatkoch si razbu medailí objednával panovník s jeho dvorom, neskôr zástupcovia panovníckych úradov a bohatého mešianstva. Razené medaily sa od minci odlišovali len tým, že neboli platidlom. Okrem svojich kultúrnych hodnôt boli prostriedkom tezaurácie drahého kovu. Vydavateľ medaily dával ňou o sebe vedieť reprezentatívnu formou, vyjadroval svoju vôľu, názor, pripomínal čin alebo udalosť či odovzdával určité výchovné posolstvo. Vždy bola dôležitá čím väčšia blízkosť mincovne v organizácnom začlenení k vrcholným štátnym orgánom. Po približne 250 rokoch dochádza k hlbokému útlmu kremnického

medailérstva zapríčinenému činnosťou ryeckej akadémie pri viedenskej mincovni založenej v rámci tereziánskeho centralizmu. Oživenie nastáva v súvislosti s obnovou spoločenského záujmu o medailové razby v celej Európe. Praje tomu potreba vojenských dekorácií, štátnych, podnikových či spoločenských ocenení, bohatý spolkový život. Ku slovu prichádzajú aj účelové výrobky formálne medailérskeho charakteru na čele s odznakmi, často na úrovni medailí, a iné artefakty od účelových známok pivovarov a iných výrobných podnikov až po tzv. psie známky. Po roku 1918 kremnické medailérstvo dostáva nebývalý rozmach. Nasledujú obdobia revolúcií a spoločenských zmien v rýchлом sledze za sebou. Tento vývoj veľmi plasticky odráža viac ako 27 000 základných druhov medailových razieb. Vývoj viedie až ku spoločenskej zmene v roku 1989. Je paradoxom, že v čase rešpektovania ľudských práv a slobody prejavu dochádza k útlmu záujmu o vydávanie medailí. Ide o odraz spoločenského vývoja v globalizovanom svete relativizujúcim všetko, čo ľudstvo s vypäťím sôl kultivovalo počas minulých tisícročí.

The world of medals minted in Kremnica has many aspects and meanings. In general, it can be stated that themes and selection and variety of metals used to mint medals always very sensitively reflected the epoch, political regime and social atmosphere. The history of medal art of Kremnica goes to the year 1499. It arose simultaneously with other centers of medals minting in German countries and it was even personally connected with them. Thee medal art was always connected with interests of the society. In the very beginning, it was the ruler with his court, later also officers of the rulers authorities or the rich bourgeoisie, who ordered minting of medals. The minted medals differed from the coins only by the fact that they were not a mean of payment. Out of their artistic value they were a mean of treasuring of noble metal. The medal's issuer let know about himself in a representative way, he expressed his intention, opinion, commemorated an act or event or transmitted an educative message. Nearness of a mint was significant in organization structure of the high state organs. After about 250 years, a deep decline of the medal art of Kremnica occurs due to activity of the Engraver Academy

at the Vienna mint, founded in the frame of the Theresian centralism. A renaissance begins in connection with revival of the society's interest in medal in whole Europe. It is motivated by need for military decorations or for decorations appreciating work in state and social organizations or in different enterprises, as well as developed activity of various corporations. There also appear manufacturing of other products, formally similar with medals – first of all badges, often reaching level of medals, but also tokens of braveries and other factories or the dog tags. After 1918 development of the medal art of Kremnica becomes unprecedentedly turbulent. Periods of revolutions and social changes rapidly follow each after other. This development is clearly reflected by more than 27,000 of basic types of medals. This development continues up to the change of social system in 1989. It is a paradox, that in the time of respecting basic human rights and freedoms the interest in issuing medals declines. It is, however, a consequence of social development in the globalized world relativising all that the human kind cultivated with enormous effort during the last millennia.

Haralambie Ionescu (1913-1977): jeho prínos k rozvoju modernej rumunskej štátnej mincovne a medaila k stému výročiu jeho narodenia

Haralambie Ionescu (1913 - 1977): his contribution to the development of the modern Romanian state mint and a medal to the centenary of his birth

Haralambie Ionescu (1913-1977): contribuția sa la dezvoltarea monetăriei moderne românești de stat și medalia centenarului nașterii

Constantin DUMITRESCU

Str. Duiosiei nr.41, sector 1. 013 101 Bucuresti, e-mail: artistcdumitrescu@gmail.com

Haralambie Ionescu (* 30. 6. 1913, Curtea de Argeş, župa Argeş, + 30. 12. 1977 Bucurešti) je popri Gheorgheovi Stănescovi a Štefanovi Grudinschom jedným zo zakladateľov moderného rumunského mincového a medailérskeho umenia.

Stal sa symbolom mladej generácie umeleckých rytcov, ktorí sa v prvých desaťročiach 20. pokúšali identifikovať nové hodnoty rumunskej spirituality, ktoré sa mali odraziť na minciach a medailách.

Navštievoval sochárske oddelenie Školy umení a remesiel v Curtea de Argeş. Vo veku 27 rokov sa odstáhoval do Bukurešti, kde študoval a zdokonaľoval sa na Škole umení a remesiel, ktorú ukončil v roku 1934. V tomto roku sa kládli základy obnovy národnej mincovne a v tejto súvislosti sa zúčastnil konkursu organizovaného Národnou bankou Rumunska, ktorá si želala získať talentovaných mladých ľudí a vyslať ich na špecializáciu v modernom umení do zahraničia.

V roku 1935 ho vyslali do Talianska na Školu výtvarných umení v Ríme. Kvôli vojne, ktorú vyhlásilo Talianske kráľovstvo Habsburskému cisárstvu, bol však nútene vrátiť sa do Rumunska, kde sa zamestnal v štátnej mincovni.

Nároky kladené na úroveň nových peňažných znakov boli dôvodom, že v rokoch 1936–1939 pokračoval v špecializácii v Československu na Akadémii výtvarných umení v Prahe.

Haralambie Ionescu (* 30. 6. 1913, Curtea de Argeş, the Argeş county, + 30. 12. 1977 Bucureşti) is, together with Gheorghe. Stănescu and Štefan Grudinschi , one of the founders of the modern Romania coin and medal art.

He had become a symbol of the young generation of the artistic engravers who attempted, in the first decades of 20th century, to identify new values of the Romanian spirituality which had to be reflected on the coins and medals.

He studied in the sculpture department of the School of Arts and Handicraft of Curtea de Argeş. At the age of 27 years he moved to Bucharest, where he studied and perfected in the School of Arts and Handicraft. He terminated his study in 1934. In that year, restoration of National Mint started. In this connection he participated in the competition organized by the National Bank of Romania, which searched for young talents to send them abroad for specialization in modern art.

In 1935 he was sent to Italy to the School of Plastic Arts

Skúsenosti, získané v Rumunsku a prehĺbené na školách v Taliansku a v Československu, mu v roku 1939 otvorili cestu k výťazstvu v súťaži na návrh striebornej mince v hodnote 250 lei. Tá sa tak stala prvou mincou, ktorú navrhol, realizoval a signoval H. Ionescu a ktorá aj určila jeho ďalšíu dráhu. Od tohto momentu sa H. Ionescu stáva hlavným reálizátorom rumunských mincí a jeho signatúra sa objavuje na desiatkach mincích z rôznych kovov (Au, Ag, Cu a ďalšie).

H. Ionescu vyvíjal aj rozsiahlu činnosť v oblasti numizmatiky. Bol význačným členom Rumunskej numizmatickej spoločnosti, pre ktorú získal a ktorej venoval vzácné predmety a obohatil tak jej zbierky.

Ako ústredná postava moderného umeleckého hnutia a priekopník v tejto oblasti venoval 35 rokov svoju prácu a talent Štátnej mincovni. Za to mu bola udelená Medaila a Rad práce 3. triedy.

Okrem opísanej činnosti sa venoval aj výchove mladých talentov, ktorí mali byť jeho nasledovníkmi. V tejto súvislosti, po náročných umeleckých skúškach bol v roku 1965 prijatý aj mladý Constatin Dumitrescu, ktorý tak získal prístup k tajomstvám nadobudnutým týmto majstrom počas 35 rokov jeho činnosti.

Pri príležitosti 100. výročia narodenia výtvarníka H. Ionesca sa jeho bývalý žiak Constatin Dumitrescu rozhodol obohatiť národné a svetové kultúrne dedičstvo medailou na jeho počest.

in Rome. In consequence of the war declared by the Italian Kingdom to the Abyssinian Empire he was forced to return to Romania, where he was engaged in the State Mint.

The demands on the quality of the new money were the reason, why he continued his specialization, in 1936-1939, at the School of Plastic Arts in Prague.

The experience obtained in Romania and deepened in the schools in Italy and Czechoslovakia made him possible to win the competition for the new silver coin of 250 lei, which was the first coin projected realized and signed by H. Ionescu and which determined his next path.

Since that moment, H. Ionescu became the main maker of the Romania coins and his signature appears on tens coins from different metals (Au, Ag, Cu etc.).

H. Ionescu also developed a wide numismatic activity. He was an outstanding member of the Romanian Numismatic Society, for which he gathered and dedicated rare objects and enriched its patrimony.

As a central figure of the modern artistic movement and a pioneer in this field he dedicated 35 years of his work and talent to the State Mint. For his merits, he was awarded with a medal and Order of Work of the 3rd class.

Out of the described activities, he also dedicated to education of young talents who had to continue his work. In this connection, after demanding artistic examinations,

young Constantin Dumitrescu was also admitted in 1965 and obtained access to the secrets earned by this master during 35 years of his activity.

At the occasion of 100th anniversary of birth of the artist H. Ionescu, his former disciple Constantin Dumitrescu decided to enrich the national and universal patrimony by a medal on his honour.

Haralambie Ionescu (n. 30 iunie 1913, Curtea de Argeș, județul Argeș, d. 30 decembrie 1977, București) este unul dintre fondatorii artei monetare și medalistice române moderne, alături de Gh. Stănescu și Ștefan Grudinschi.

El a devenit un simbol pentru tinerele generații de artiști gravori, care, în primele decenii ale secolului al XX-lea, căuta să identifice noi valorile ale spiritualității românești care să se reflecte în realizările monetare și medalistice.

Urmează Școala de Arte și Meserii, secția sculptură la Curtea de Argeș, iar la vîrsta de 27 de ani se mută la București unde studiază și se perfecționează la Școala de Arte și Meserii pe care o termină în anul 1934. În acel an se pun bazele reînființării Monetăriei Naționale și în acest context participă la un concurs organizat de Banca Națională a României care dorea să recruteze tineri talentați pentru a-i trimite la specializare în arta monetară, în străinătate.

În anul 1935 este trimis în Italia la Școala de arte frumoase din Roma. Datorită războiului declanșat de către Regatul Italiei împotriva Imperiului Etiopian este nevoie să revină în țară și să se angajează la Monetăria Statului.

Necesitățile impuse de standardele de realizare a noilor însemnelor monetare au determinat participarea sa în perioada 1936 – 1938 la noi cursuri de specializare în Cehoslovacia, la Academia de arte frumoase din Praga.

Experiența acumulată în țară și perfecționată la școlile din Italia și Cehoslovacia i-au permis în anul 1939 să parti-

cipe și să câștige un concurs pentru realizarea unei monede de 250 lei, din argint, fiind de altfel prima lucrare monetară creată, executată și semnată H. Ionescu și care practic i-a adus consacrarea.

Din acel moment H. Ionescu devine principalul realizator de monedă românească purtând semnatura sa pe zeci de monede din metale diferite (Au, Ag, Cu, etc).

Pe lângă realizările monetare, execută și alte piese specifice: medalii, ordine, decorații ale statului etc.

H. Ionescu a avut și o bogată activitate numismatică fiind un membru marcant al Societății Numismatice Române (SNR) pentru care a obținut și donat piese rare, contribuind la îmbogățirea patrimoniului SNR.

Figură centrală în mișcarea artistică modernă și un pionier în domeniu, H. Ionescu își dedică munca și talentul său timp de 35 de ani Monetăriei Statului fapt pentru care este decorat cu Medalia și Ordinul Muncii clasa a III-a.

Pe lângă activitatea descrisă mai sus a căutat să formeze tinere talente care să ducă mai departe misiunea asumată de el. În acest context, după probele subtile ale artistului, în anul 1965 Tânărul Constantin Dumitrescu a fost angajat și mai apoi a avut acces la secretele și tainele dobândite de maestrul în cei 35 de ani de experiență.

Cu ocazia aniversării a 100 de ani de la nașterea artistului H. Ionescu, fostul său discipol, Constantin Dumitrescu a decis să îmbogățească patrimoniul național și universal prin realizarea unei medalii dedicate lui.

Polští vojaci dekorovaní za 2. svetovej vojny československými radmi a vyznamenaniami

Polish soldiers honored in the World War II by the Czechoslovak orders and decorations

Žołnierze polscy wyróżnieni czechosłowackimi orderami i odznaczeniami podczas II wojny światowej

KRZYSZTOF FILIPOW ¹⁾, BARBARA KUKLIK ²⁾

¹⁾ Uniwersytet w Białymostku, Plac Uniwersytecki 1, 15-420 Białystok, e-mail: Ksf56@wp.pl

²⁾ Polskie Towarzystwo Numizmatyczne, Jezuicka 6/8, 00-281 Warszawa, e-mail: Baszka65@wp.pl

Dekorovanie občanov cudzích štátov radmi a vyznameniami bolo vždy uznávanou súčasťou diplomatického protokolu tak v minulosti, ako aj v 20. storočí. Iná situácia nastávala počas vojnových konfliktov. Rozsah vyznamenávania i jeho stupeň, záviseli na vzájomných vzťahoch alebo spoločnom zápase s nepriateľom. Dokázal spájať aj znesvárené strany, ktoré sa ocitli na jednej strane frontu s nepriateľom. Týka sa to aj poľsko-československých vzťahov za 2. svetovej vojny.

Už pred výbuchom vojny vznikla v Poľsku Československá légia bojujúca s Nemcami. V emigrácii nadviazali spoluprácu aj výzvedné služby. Viedlo to aj k pokusu vytvoriť nové poľské vyznamenanie, ktorým mali byť dekorovaní československí občania. To sa žiaľ, neuskutočnilo a československí vojaci dostávali poľské rady a vyznamenania. Medzi prvými vyznamenanými Vojnovým krížom bolo 17 vojakov československej armády na východe, na čele s gen. Lvom Prchalom a pplk. Ludvíkom Svobodom. Do konca septembra 1944 bolo v poľských ozbrojených silách na západе udelených československým vojakom 87 Vojnových krížov za chrabrost a bojové zásluhy vykonané na bitevnom poli. Recipročne dostávali československé rady a vyznamenania aj Poliaci.

Dôvody udelenia týchto vyznamenaní boli rôzne. Boli to tak príčiny politické, ako aj v užom zmysle vojenské. Poľskí vojaci (generáli, dôstojníci a nižšie hodnosti) dostávali rady a vyznamenania od československej vlády v emigrácii v čase dobrej spolupráce a spoločného boja s Nemcami. Týka sa to obdobia 1939-1942, keď ešte prebiehali politické rokovania o poľsko-československej konfederácii po skončení 2. svetovej vojny.

Udeľovali sa vojenské vyznamenania, nie však civilné. Bol to Rad Bieleho leva (rôznych tried), Československého vojnového kríža 1939, ako aj československé medaily Za chrabrost.

Medzi vyznamenanými Poliakmi boli vynikajúci vojaci, velitelia rôznych stupňov, ako aj poddôstojníci a radovi vojaci poľskej armády. Pochádzali z Ministerstva národnej obrany, Generálneho štábu i vojenských jednotiek. Jednou z nich bola i Samostatná brigáda karpatských strelcov, v rámci ktorej bojoval v Libyi aj 11. československý pluk - Východ s 800 vojakmi plukovníka Karela Klapálka.

Prvá vlna vyznamenávania dôstojníkov poľskej armády sa týkala vyšších dôstojníkov. Vyplývalo to z tesnej

spolupráce na vysokej úrovni velenia. V roku 1941 bol vyznamenaný Veľkým krížom Radu Bieleho leva vrchný veliteľ a premiér poľskej vlády v emigrácii generálporučík Władysław Sikorski a zástupca prezidenta Poľskej republiky generálporučík Kazimierz Sosnkowski. Rytierskym krížom s hviezdou (II. trieda) boli vyznamenaní najbližší spolupracovníci vrchného veliteľa divízny generál Marian Kukiela, brigádny generál dr. Izydor Modelska a brigádny generál Tadeusz Klimecki. Rytierskym krížom (III. trieda) bola vyznamenaná skupina dôstojníkov spojená so spravodajstvom, pracujúcich na rôznych postoch v štabe a Ministerstve národnej obrany. Boli to diplomovaní podplukovníci: Stanisław Gano (neskôr generál), Andrzej Marecki, Leon Mitkiewicz (neskôr generál) a diplomovaný major Tadeusz Szymowski. Dôstojníckym krížom boli vyznamenaní spravodajskí dôstojníci diplomovaní majori Bogusław Gorgolewski a Stanisław Kuniczak.

Osobitná vlna udeľovania československých vyznamenaní prebehla v roku 1942 v súvislosti s bojmi o Tobruk v Líbyi v roku 1941. Československý vojnový kríž 1939 dostali vojaci Samostatnej brigády karpatských strelcov, ktorí v pieskoch líbyjskej púšte bojovali spoločne s československými vojakmi. Ľudovo sa nazývali „tobrucké štúry“. Vyznamenaný bol veliteľ brigády, brigádny generál Stanisław Kopański, velitelia plukov, služieb apod. Medzi 15 vyznamenanými bol 1 generál, 1 plukovník, 3 podplukovníci, 2 majori, 1 kapitán, 1 poručík, 1 podporučík a 5 poddôstojníkov. Všetci boli vyznamenaní za bojové činy v severnej Afrike.

Nižším vojenským vyznamenaním, ktoré bolo udelené vojakom Samostatnej brigády karpatských strelcov za obranu Tobruku bola československá Medaila za chrabrosť. Dostalo ju päť poddôstojníkov brigády - 1 praporčík, 1 desiatnik, jeden slobodník a dva radosťoví vojaci.

V pomere k vyznamenaniám, ktoré za 2. svetovej vojny dostali vojaci poľských ozbrojených síl od cudzích štátov to neboli imponujúci počet. Ale po roku 1942 neboli imponujúce ani poľsko-československé vzťahy. Zapadla myšlienka poľsko-československej konfederácie. Zmenil sa aj postoj Eduarda Beneša a Władysława Sikorského k problému postupovania voči Sovietskemu zväzu a jeho vodcovi Jozefovi Stalinovi. Cesty oboch štátov a ich vlád v emigrácii sa pomaly, ale systematicky rozchádzali.

Decorating citizens of other states by orders and medals always represented an accepted part of the diplomatic protocol, as in the past, as in the 20th century. Other situation appeared during the war conflicts. Extent of decorating and its degree depended on mutual relationships or struggle against the common enemy, which was able to join even the quarreled states that had got on one side of the front against the enemy. It also refers to the relationship between Poland and Czechoslovakia during the World War II.

Already before the break off of the war, the Czechoslovak Legion fighting against the Germans was founded in Poland. In emigration both intelligence services started to collaborate. These facts also generated an attempt to establish new Polish orders to decorate the Czechoslovak citizens. However, it was not unfortunately realized. Therefore the Polish orders and medals were awarded to the Czechoslovak citizens. Among the first decorated by the War Crest, there were 17 soldiers of Czechoslovak Army in East, under commandment of the general Lev Prchala and LTC Ludvík Svoboda. Until end of September 1944, within the Polish armed forces in West in total 87 War Crests were awarded to Czechoslovak soldiers for doughtiness and merits executed on the battlefield. Reciprocally, the Polish soldiers were also decorated by the Czechoslovak orders.

Reasons of the decorating differed. There were as the political reasons, as the military reasons in a narrower sense. Polish soldiers (generals, officers and lower ranks) obtained orders from the Czechoslovak government in emigration at the period of a good collaboration and common struggle with the Germans. It refers to the period, when the political negotiations about the Polish-Czechoslovak confederation after end of the World War II were still running.

There were not awarded the civil orders, but only the military ones, like the Order of White Lion (in different classes), Czechoslovak Military Crest 1939, as well as the Czechoslovak Medal For Doughtiness. Among the decorated Polish soldiers there were outstanding personalities, commanders of different ranks, as well as the non commissioned officers and rankers. They represented the Defense Ministry, General Staff and individual troops. One of them was the Independent Rifle Brigade of the Carpathians in the frame of which in Libya also fought the 11th Czechoslovak regiment - East with 800 soldiers under the commandment of the colonel Karel Klapálek.

Dekoracje orderami i odznaczeniami obywateli państw obcych zawsze było uznanym elementem protokołu dyplomatycznego. Tak było w przeszłości jak w XX w. Odmiennie przedstawiała się sytuacja w okresach konfliktów wojennych. Zakres dekoracji jak stopień wyróżnień zależał od wzajemnych relacji oraz wspólnej walki z wrogiem. Potrafił też łączyć zwaśnione strony, które znalazły się we wspólnym froncie walki z wrogiem. To samo dotyczyło stosunków polsko-czechosłowackich w czasie II wojny światowej.

Już przed wybuchem wojny utworzono w Polsce Legion Czecho-Słowacki walczący z Niemcami. Nawiązano współpracę wywiadowczą na emigracji. Zaowocowało to próbą utworzenia nowego polskiego odznaczenia, którym miało dekorować żołnierzy czechosłowackich. Do czego niestety nie doszło. Dekorowano żołnierzy czechosłowackich polskimi orderami i odznaczeniami. Wśród pierwszych od-

The first wave of decorating the officers of Polish Army referred to higher officers. It resulted from the close collaboration on the high level of command. In 1941, the Great Crest of the Order of White Lion was awarded to the commander-in-chief and premier minister of the Polish government in emigration lieutenant-general Władysław Sikorski and vice-president of Polish republic lieutenant-general Kazimierz Sosnkowski. The Commander Crest with Star (II class) was awarded to the closest collaborators of the commander-in-chief, viz. division-general Marian Kukiela, brigade-general Dr. Izidor Modelski and brigade-general Tadeusz Klimecki. The Commander Order (III class) was awarded to a group of officers engaged at intelligence service or in different post in the general staff or Ministry of National Defense. They were graduated LTC-s Stanisław Gano (later general), Andrzej Marecki, Leon Mitkiewicz (later general) a graduated major Tadeusz Szymowski. The Officer Crest was awarded to the intelligence service officers Bogusław Gorgolewski and Stanisław Kuniczak.

A special wave of awarding the Czechoslovak orders occurred in 1942 in connection with fights at Tobruk in Libya in 1941. The Czechoslovak War Crest 1939 was awarded to the soldiers of the Independent Rifle Brigade of the Carpathians, who fought in sands of the Libyan Desert together with the Czechoslovak soldiers. Popularly they were called "scorpions of Tobruk". Decorated were the brigade commander, the brigade general Stanisław Kopański, commanders of regiments, services etc. Among 15 decorated there were 1 general, 1 colonel, 3 LTC-s, 3 majors, 1 captain, 1 lieutenant, 1 sub-lieutenant and 5 non-commissioned officer. All they were decorated for the merits in North Africa.

Among the lower military orders awarded to the soldiers of the Independent Rifle Brigade of the Carpathians for defense of Tobruk was the Czechoslovak Medal for Doughtiness that was awarded to five non-commissioned officers – 1 flag-bearer, 1 corporal, 1 lance corporal and two rankers.

In comparison with number of orders awarded during World War II to Polish soldiers by other states, it was not an imposing number. But after 1942 also the Polish – Czechoslovak relationships were not imposing. The idea of the Polish-Czechoslovak confederation was abandoned. Edvard Beneš and Władysław Sikorski also changed their attitudes to the problem of policy to the Soviet Union and its leader Joseph Stalin. The orientation of both states and governments in emigrations slowly, but systematically diverged.

znaczonych Krzyżem Walecznych było 17 żołnierzy wojska czechosłowackiego na wchodźstwie z gen. Lvem Prchalą i ppłk. Ludvíkiem Svobodą na czele. Do końca września 1944 r. w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie nadano Czechom i Słowakom 87 Krzyży Walecznych za męstwo i zasługi bojowe położone na polu bitwy. W ramach rewanżu również Polacy otrzymywali czechosłowackie ordery i odznaczenia.

Powody przyznania tych wyróżnień były różne i dotyczyły też wszelkich przyczyn. Były to zarówno przyczyny polityczne jak i *sensu stricto* wojskowe. Polscy żołnierze (generałowie, oficerowie i niższe stopnie) ordery i odznaczenia otrzymywali od czechosłowackiego rządu na uchodźstwie w okresie dobrej współpracy i wspólnej walki z Niemcami. Dotyczy to okresu lat 1939-1942, kiedy to jeszcze prowadzono rozmowy polityczne o Konfederacji Polsko-Czechosłowackiej po zakończeniu II wojny światowej.

Nadania wyróżnień dotyczyły nadań wojennych, a nie odznaczeń cywilnych. Były to Order Białego Lwa (różnych klas), Czechosłowackiego Krzyża Walecznych 1939 oraz Czechosłowackiego Medalu Za Dzielność.

Wśród odznaczonych Polaków znaleźli się wybitni wojskowi, dowódcy różnego szczebla oraz podoficerowie i szeregowi żołnierze Wojska Polskiego. Reprezentowali zarówno ministerstwo obrony narodowej, Sztab Główny jak i formacje wojskowe. Jedną z nich była m. in. Samodzielna Brygada Strzelców Karpaccich, w ramach której walczył w Libii, osiemsetosobowy 11 batalion czechosłowacki - Wschód ppłk. Karla Klapálka.

Pierwsza fala wyróżnień dla oficerów Wojska Polskiego dotyczyła oficerów wyższych. Wynikało to ze ścisłej współpracy wojskowej na wysokim szczeblu. W 1941 r. Krzyżem Wielkim Orderu Białego Lwa odznaczono Naczelnego Wodza i premiera rządu polskiego na uchodźstwie gen. broni Władysława Sikorskiego oraz następcę prezydenta Rzeczypospolitej Polski gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego. Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą (II klasa) odznaczono zaś najbliższych współpracowników Naczelnego Wodza: gen. dywizji dr. Mariana Kukiela, gen. brygady dr. Izydora Modelskego i gen. bryg. Tadeusza Klimeckiego.

Krzyżem Komandorskim (III klasa) odznaczono grupę oficerów związanych z wywiadem, pracujących na różnych stanowiskach w sztabie i ministerstwie obrony narodowej. Byli to podpułkownicy dyplomowani: Stanisław Gano (późniejszy generał), Andrzej Marecki, Leon Mitkiewicz (późniejszy generał) i major dypl. Tadeusz Szymowski.

Krzyżem Oficerskim (IV klasa) wyróżniono też oficerów wywiadu, mjr. dypl.: Bogusława Gorgolewskiego i Stanisława Kuniczaka.

Osobna fala nadania czechosłowackich dotyczyła roku 1942 i była związana z walkami o Tobruk w Libii (1941 r.). Czechosłowacki Krzyż Walecznych 1939 otrzymali żołnierze Samodzielnej Brygady Strzelców Karpaccich, którzy walczyli na libijskich piaskach pustyni wspólnie z żołnierzami czechosłowackimi. Nazywano ich popularnie „szczurami Tobruku”. Odznaczono dowódcę brygady gen. bryg. Stanisława Kopańskiego, dowódców batalionów, służb itp. Wśród 15 odznaczonych był 1 generał, 1 płk, 3 ppłk., 2 mjr., 1 kpt., 1 por., 1 ppor. i 5 podoficerów. Wszyscy wyróżnieni za czyny bojowe w północnej Afryce.

Niższym wyróżnieniem wojskowym, który przyznano żołnierzom Samodzielnej Brygady Karpacciej za walki w obronie Tobruku był Czechosłowacki Medal Za Waleczność. Dekorowano nim pięciu podoficerów Brygady. Byli to: 1 plutonowy, 1 kapral, 1 starszy szeregowy i 2 szeregowych żołnierzy.

Jak na otrzymane, podczas II wojny światowej, odznaczenia państw obcych przez żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych nie była to liczba imponująca. Ale nie były też po 1942 r. imponujące stosunki polsko – czechosłowackie. Zamarła idea Konfederacji Polsko-Czechosłowackiej. Zmieniło się też nastawienie Edvarda Beneša i Władysława Sikorskiego co do problemu postępowania wobec Związku Radzieckiego i jego wodza Józefa Stalina. Drogi obu krajów i ich rządów na uchodźstwie powoli, lecz systematycznie się rozczerodziły.